

Matthew

Awarra Yingumpunila (angel) Nimarra Yimi Kangi Awarra Joseph.

Matthew 1:18b-25a

^{18b} Awinyirra Mary amintiya nyirra-mantani Joseph awarra ngini ngarra nyirra promise api karri wuta arnuka marriti pirimi nanuwanga api awungarri ngarratuwu awarra ngawarringani ngini kuriyuwu yini-pangirri (sent) ngini-ngatawa pukwiyi (Holy Spirit) kapi awinyirra Mary, kiyi ngini-ngatawa power awarra pukwiyi yikirimi awinyirra Mary ngini nyirra papuringanta jiyima.

¹⁹ Awarra Joseph karluwu yimajawu ngini awarra pukwiyi ngini-ngatawa power yikirimi awinyirra Mary papuringanta api karri yipakuluwunyi awinyirra Mary ngini nyirra waya papuringanta api ngarra amparrimani yuwarimi ngini ngarra nyoni tini yipirrakirayi awinyirra api yimi kangatamiya ngini, "Tani-waya (no matter) nyirra jiyimarrimili nyoni tini api ngiya karluwu ngimata-marruriyi (won't take) awinyirra kapi awuta alawuruwi kapi jurra ngini ngimata-jiyarra awuta ngini nyirra juwuriyi kapi nyoni tini." Awarra yimi Joseph kangatamiya. Kiyi yimi ngini, "Ngiya karluwu ngimata-kirimi ngiya-mantanga arliranga. Waya juwa nguwtiyarra awinyirra ngini ngiya waya karluwu ngiya-mantanga awinyirra amintiya ngawa wiyi

karluwu marriti ngamatami,” yimi Joseph kangatamiya. Ngarra pupuni tini awarra Joseph api ngarra arnuka yuwutimarti ngini arliranga yimata-kirimi awinyirra Mary.

²⁰ Kiyi awarra Joseph yuwuriyi japuja kiyi yipungintayi (thought about) ngarra-mantanga Mary. Api karri ngarra yimajirripi api tirimini yimi (dreamed) ngini yati ngawa-rringani ngini-ngatawa yingumpunila (angel) papi yimi kangatawa api awarra yingumpunila yimi kangatawa, “Aya, Joseph,” yimi. “Ngajiti nimpajamwari awinyirra Mary pili awarra ngawa-rringani ngini-ngatawa pukwiyi (Holy Spirit) waya yini-papirraya (came down) kangi nyitawa api ngini-ngatawa power waya yikirimi awinyirra papuringanta. Yita arnuka tini yipirrakirayi awinyirra Mary,” yimi awarra yingumpunila kapi awarra Joseph.

²¹ Kiyi awarra yingumpunila nyoni ngirramini yipangiraga ngini, “Karri awarra kirijini wiyi arimulungurrumi api nginja awungarri yintanga tayakirayi Jesus pili awarra yintanga Jesus meaning arimi ngini ngarra awarra wiyi awunyawu awarra jirti ngini awuta tiwi pirikirim-ani (the wrong they have done), awuta kapi ngawa-rringani wiyi arimamula (call) awuta ngarramampirapi api wuta wiyi yiloti wurumuwu kuriyuu kangatawa japuja. Api nginja tamaruriyi awinyirra Mary kapi nginjila japuja api nginja wiyi nginja-purnayinga awinyirra Mary,” yimi awarra yingumpunila kangatawa awarra Joseph karri ngarra tirimini yimi (dreamed).

^{22-25a} Api karri awarra Joseph yipangipari api

kuwa yimi awarra ngirramini ngini awarra yingumpunila yipangiraga api yuwuriyi kapi awinyirra Mary kiyi yimarruriyi awinyirra kapi ngatawa japuja amintiya ngarra yiloti ngarra-purnayinga yimamula (called) awinyirra Mary. Wuta karluwu pirimarrimili nanuwanga. Waya juwa karri nyirra-mwarta wiyi (later on) yimulungurrumi api awungarri wuta pirimarrimili.

Awarra ngirramini ngini (about) karri awinyirra Mary nyirra-mwarta yimulungurrumi api ngarra ngawa-rringani parlingarri yuwutiyarra awarra ngirramini kangi awarra prophet Isaiah. Api kiyi awarra Isaiah yikirimi kangi ngawa-rringani ngini-ngatawa punkaringini (Old Testament) awarra naki ngirramini ngini,

“Nyirra natinga murrukupora angi nyirra arnuka jiyimarrimili awurrini api nyirra wiyi papuringanta ampirimi api nyirra wiyi yati kirijini ampurtiyi. Wuta wiyi wupakirayi yintanga awarra kirijini Immanuel.”

Awarra Isaiah yikirimi awarra ngirramini kangi awarra punkaringini. Api awarra yintanga Immanuel meaning arimi ngini, “Awarra ngawa-rringani yini-papirraya (came down) kapi ngawa tiwi api ngawa waya ningani ngawa-rringani ngawiyati ngarimuwu kapi awungarra naki murrakupuni (on the earth).” Awarra ngirramini ngini ngarra awarra Isaiah yikirimi kangi awarra punkaringini api awarra wiyi warntirrana yima (later became true) karri ngawa-yuwuni Jesus yimulungurrumi.

2

Awuta Wawurruwi Kapi Pungintamuwi (clever) Pirripapunya Awinyirra Japalinga Kapi Awarra Kirijini Jesus Yimulungurrumi.

Matthew 2:1-12

1-3 Karri awarra kirijini Jesus yimulungurrumi kapi awarra town Bethlehem kapi awarra murrakupuni Judea api awungarruwu kapi nyoni murrakupuni api yingampa wawurruwi pirripakuluwunyi awuranka japalinga ngirri-ngirri jiyimi. Awuta wawurruwi api ngini-wutawa murrakupuni karrampi. Wuta pungintamuwi (clever) pili wuta pirimajawu ngini (about) awinyirra tayikuwa-nga (lots) japalinga. Api karri awuta wawurruwi pirripakuluwunyi awinyirra awuranka japalinga api wuta nimarra pirimajirri, "Ningani yati kirijini waya yimulungurrumi api karri ngarra arikulani arima api ngarra wiyi king arimi," pirimajirri awuta wawurruwi. Kiyi wuta pirripakuluwunyi awinyirra japalinga juwuja kangu yuwunka (sky) api kiyi pirripapunya awinyirra japalinga pili purru-wutimarti ngini pimata-kuluwunyi awarra kirijini ngini yimulungurrumi. Kiyi awinyirra japalinga juwuriyi kuriyuwu kapi awarra murrakupuni Judea kiyi awungarruwu nyirra juwunjarli (stopped).

Karri awuta wawurruwi papi pirimi kapi awarra murrakupuni Judea api wuta purruwuriyi kapi Jerusalem. Awarra Jerusalem yinkitayi kapi Bethlehem. Awungarruwu kapi Jerusalem wuta nimarra pirimi kapi yingampa tiwi

kapi japuja piriimi awungaji, api piriimi ngini, "Awungarruwu kapi ngini-ngawula murrakupuni ngawa nginti-pakuluwunyi awinyirra japalinga angi awuranka. Api karri nginti-pakuluwunyi awinyirra japalinga api nimarra ngintiri-majirri ngini, 'Yati kirijini waya yimulungurrumi ngini ngarra wiyi king arimi api ngawa kularlaga ngawurrami (let's look for) awarra kirijini pili-ngini ngawa ngamata-kuruwarni (thank) ngarra,' ngintiri-majirri. Api kiyi ngawa nginti-papunya awinyirra japalinga awungarra api kapi naki murrakupuni awinyirra japalinga juwunjarli (stopped). Api maka awarra kirijini ngini ngarra wiyi king arimi kangi nuwa kapi nuwa Jews?" Awuta wawurruwi awarra nanginta piriimi awuta tiwi kapi wuta japuja piriimi kapi Jerusalem.

Ngarratuwu awarra King Herod api ngarra alawura yimi kapi awuta Jews awungarruwu kapi awarra murrakupuni Judea karri awarra kirijini Jesus yimulungurrumi awungaji amintiya ngarra japuja yimi kapi Jerusalem. Kiyi karri awarra King Herod yipitingaya (heard) awarra ngirramini ngini awuta wawurruwi piripangiraga ngini (about) awarra kirijini ngini ngarra wiyi king arimi kapi awuta Jews api awarra King Herod worry yimi pili yimi kangatamiya ngini, "Karri awarra nayi kirijini wiyi arikulani arima api kapinaki Jews arrami wiyi wutimarti ngini ngarra wiyi king yimatami kangi wuta api wuta karluwu wutimarti ngiya ngini king ngimatami," yimi awarra Herod kangatamiya. Wutatuwu awuta Jews kapi japuja

pirimi kapi Jerusalem api wuta pirimakirri pili pirimajirri, “Ngini awarra kirijini wiyi awuti-marti ngini king arimi kapi ngawa Jews api awarra Herod wiyi jirti ngirramini apakirayi ngawa,” pirimajirri awuta Jews.

⁴ Kiyi awarra Herod jingawu yimi kapi awuta priests kapi wuta alawuruwi amintiya awuta scribes ngini wuta pini-matu-wariyi kangatawa. Karri awuta priests amintiya scribes papi pirimi kangi awarra King Herod api ngarra yimi kangi wutawa ngini, “Awi,” yimi. “Awarra ngini nuwa Jews ngimpi-mamula (call) nuwar-ringani ngini kuriyuwu api ngarra parlingarri yuwuntiyarra nuwa-ampi ngini ngarra wiyi yini-mata-ngirri (would send) awarra Christ awungarra kapi naki murrakupuni (to this earth), awarra ngini ngarra wiyi king arimi kangi nuwa Jews. Api maka awarra murrakupuni kapi wuta parlingarri pirripangiraga ngini ngarra wiyi awungaji arimulungurrumi awarra kirijini?” yimi awarra King Herod kangi awuta priests amintiya awuta scribes. ⁵ Api wutatuwu awuta priests amintiya awuta scribes pirimi ngini, “Marri kapi Bethlehem,” pirimi. Kiyi wuta pirimi ngini, “Parlingarri ngawa-ringingani ngini kuriyuwu nimarra yimi kangi yati tini ngini ngarra prophet api yimi ngini,

⁶ ‘Awarra town Bethlehem kapi Judea api kirijini town amintiya tayikuwapi arikutumunuwi karluwu wurimajawu awarra town api wiyi parlinginari tayikuwapi arikutumunuwi wiyi wurimajawu awarra town pili awungarruwu yati kirijini wiyi

arimulungurrumi ngini ngarra wiyi king arimi. Awarra kirijini ngarra wiyi ngatawa amintiya awuta yingampa alawuruwi kapi awarra murrakupuni Judea api wuta karlu-nara. Ngarra awarra king wiyi apamangi awuta tiwi kapi ngiya ngirimamula (call) awuta ngiya-mampirami, awuta kapi wutiyati wuta-amini ngini ngarra yintanga Israel,'

yimi ngawa-rringani kapi awarra prophet parlingarri. Api kiyi awarra prophet yikirimi (wrote) awarra ngirramini kapi ngawa-rringani ngini-ngatawa punkaringini (Old Testament)," piriimi awuta priests amintiya awuta scribes kangi awarra King Herod.

7-8 Kiyi awarra King Herod yipangirri (sent) yati tini kangi awuta wawurruwi kapi piripapunya awinyirra japalinga ngini ngarra awarra tini yini-mata-marruriyi awuta wawurruwi kangatawa. Api awarra tini kuwa yimi kangi awarra King Herod kiyi yiniri-marruriyi awuta wawurruwi kangatawa. Awarra Herod karluwu yuwutimarti yingampa arikutumunuwi ngini wuta pimata-majawu ngini awuta wawurruwi punuwuriyi kangatawa. Kiyi karri wuta papi piriimi kangatawa api awarra Herod nanginta yimi wuta, "Awi," yimi. "Awungarri nuwa mampara nginti-pakuluwunyi awinyirra japalinga?" yimi awarra Herod kangi wuta. Api kiyi awuta wawurruwi purru-wutiyarra awarra King Herod karri wuta mampara pirripakuluwunyi awinyirra japalinga. Kiyi awarra King

Herod yimi kangi wutawa, “Awarra kirijini ngini ngarra ngatawa api ngarra waya yimulungurumi kapi Bethlehem api nyirru-wariyi awungaruruw kiyi kularlaga nyirrami awarra kirijini,” yimi awarra King Herod kapi awuta wawurruwi. Kiyi yimi ngini, “Karri nuwa wiyi ngumpunyayi awarra kirijini api nuwa wiyi nyirra-kupawurli awungarra kangiya api nyirra-jiyarra ngiya ngini maka jajuja arimi awarra kirijini pili ngiya nguwtimarti ngini ngimatu-wariyi kangatawa ngini ngimata-kuruwarni awarra.” Awarra Herod yimi awarra kangi awuta wawurruwi kapi pungintamuwi. Api, awarra King Herod ngarra kunyani yimi ngini yuwutimarti ngini yimata-kuruwarni awarra kirijini.

⁹ Kiyi awuta wawurruwi kapi pungintamuwi api purrupumwari awarra Herod. Karri wuta papi piriimi kapi turruwuni wuta tuwanga pirripakuluwunyi awinyirra japalinga. Nyirra awinyirra japalinga aringampi juwuja kapi kuriyuwu api wuta tuwanga pirripapunya awinyirra. Karri awinyirra japalinga papi jiyimi kapi awinyirra kurrampali kapi awarra kirijini yimuwu api awungarruwu awinyirra japalinga juwunjarli (stopped). ¹⁰ Karri awuta wawurruwi pirripakuluwunyi awinyirra japalinga juwunjarli api wuta kukunari piriimi.

¹¹ Kiyi awuta wawurruwi, karri papi piriimi awungarruwu kapi awinyirra kurrampali api pirripawuriji yilaruwu. Api karri pirripakuluwunyi awarra kirijini amintiya ngarra-naringa api wuta pirripamukuri ngini-wutawa yirrara yimpula kapi yakuluwuni (knelt down) yinkitayi

kapi awarra kirijini. Kiyi wuta pirripakirayi awarra kirijini awarra oil ngini pupuni aruwanti amintiya gold amintiya awarra arramu-kamini ngini ngini-ngatawa kumurrupuni aruwanti pupuni (incense). Kiyi wuta purrupumwari awarra kirijini amintiya ngarra-naringa amintiya Joseph.

¹² Karri japinamini karri awuta wawurruwi pirimajirripi api wuta tirimini pirimi (dreamed) ngini ngawa-rringani yuwuntiyarra awuta ngini karluwu pimata-kupawurli kapi awarra Herod. Kiyi karri japinari awuta wawurruwi pirripangipari api wuta kuwa pirimi awarra ngirramini ngini ngawa-rringani yipangiraga api wuta purruwuriyi angi nyonga jarrumoka karri pirripakupawurli kapi ngini-wutawa murrakupuni.

Awarra Yingumpunila (angel) Yuwuntiyarra Joseph Ngini Ngarra Yimata-marruriyi Awarra Kirijini Jesus Kapi Awarra Timani Egypt.

Matthew 2:13-15a

¹³ Karri awuta wawurruwi kapi pungintamuwi (clever) purrupumwari awarra murrakupuni Judea api karri japinamini awarra Joseph yimajirripi api ngarra tirimini yimi (dreamed) ngini yati yingumpunila (angel) yinuwuriyi kangatawa. Kiyi awarra yingumpunila yimi ngini, "Kutupi tami api tamarruriyi nginja-purnayinga Mary amintiya nyirra-mwanti Jesus karrampi kapi nayi murrakupuni Egypt. Kalikali tamakirimi awungarruwu pili awarra Herod wiyi kularlaga arimi awarra kirijini ngini pajuwani yimata-kirimi ngarra. Api karri nuwa papi

ngimpirimi kapi Egypt api tangarima takirimi awungarruwu. Ngiya wiyi tuwanga nguwunuwuriyi kanginjila kiyi wiyi nguwujiyarra nginja karri nginja wiyi nimpini-majakupawurli (bring back) nginja-purnayinga amintiya nyirra-mwarti awungarra.” Awarra yingumpunila yimi awarra kang Joseph.

¹⁴ Kiyi awarra Joseph yipangipari kutupi yimi kiyi yuwunga ngarra-purnayinga amintiya awarra kirijini kiyi wuta yartipili purrupumwari Bethlehem. Kiyi wuta purruwuriyi awungarruwu kapi Egypt. ¹⁵ Api karri awarra Herod nanuwanga yimpangini yimi (still alive) amintiya yimuwu kapi Jerusalem api awarra Joseph amintiya awinyirra Mary amintiya awarra kirijini Jesus purumuwu awungarruwu kapi Egypt.

Awarra King Herod Pajuwani Yikirimi Tayikuwapi Kakirijuwi.

Matthew 2:16

¹⁶ Ngarratuwu awarra King Herod api karri ngarra yipitingaya (heard) ngini awuta wawurruwi kapi wuta pungintamuwi pirripakupawurli kapi ngini-wutawa murrakupuni kapi nyonga jarrumoka api jurrumumi jiyimi angatawa yiminga (became angry) pili wuta karluwu pinipakupawurli kangatawa. Kiyi ngarra yipungintayi (thought about) awarra ngirramini ngini awuta wawurruwi kapi wuta pungintamuwi purru-wutiyarra ngarra ngini karri wuta mampara pirripakuluwunyi awinyirra japalinga. Api ngarra yimi kangatamiya ngini, “Arrami ngarra waya yinkitayi yirrara pakitiringa (years old)

awarra kirijini ngini ngarra ngatawa,” yimi kangatamiya. Api kiyi ngarra jingawu yimi kapi yingampa soldiers kapi waki piriimi ngini (for) ngarra kiyi yimi kangi wutawa, “Nyirru-wariyi kapi Bethlehem kiyi kularlaga nyirrami awuta tayikuwapi (all) kakirijuwi kapi jajingarawi awuta kapi wuta yirrara pakitiringa (years old) amintiya awuta jajingarawi kapi wuta wurimarnuwa amintiya awuta kapi wuta wurimangapa pularti api karri ngumpunyayi awuta kakirijuwi api pajuwani nyirra-kirimi awuta.” Awarra Herod yimi awarra kangi awuta soldiers. Api awuta soldiers kuwa piriimi awarra ngirramini ngini Herod yipangiraga api kiyi purruwuriyi kapi Bethlehem api piriipirni awuta kakirijuwi kapi jajingarawi.

Awarra Yingumpunila (angel) Yuwutiyarra Joseph Ngini Ngarra Yimata-mwari Awarra Murrakupuni Egypt.

Matthew 2:19-23

¹⁹ Kiyi awarra Herod ngini ngarra king kapi Judea api ngarra pajuwani yimi. Api awungarri awarra Joseph amintiya awinyirra Mary amintiya awarra kirijini Jesus wuta nanuwanga (still) japuja piriimi awungarruwu kapi Egypt. Kiyi karri japinamini awarra Joseph yimajiripi api tirimini yimi (dreamed) ngini awarra yingumpunila (angel) tuwanga papi yimi kangatawa ²⁰ api yimi ngini, “Aya, Joseph, kutupi tami api tamarruriyi nginja-purnayinga amintiya nyirra-mwanti api tayakupawurli kapi ngini-nginjila murrakupuni Israel, pili awarra

Herod ngini ngarra yuwutimarti ngini pajuwani yimata-kirimi awarra niyi kirijini api ngarra waya pajuwani yimi.” Awarra yimi awarra yingumpunila kapi awarra Joseph karri ngarra tirimini yimi. ²¹ Api kiyi ngarra Joseph kuwa yimi kapi awarra yingumpunila yipangiraga kiyi yimaja-kupawurli awinyirra Mary amintiya nyirra-mwanti kapi awarra murrakupuni Israel.

²² Kiyi karri wuta waya yinkitayi pirripaku-pawurli kapi Bethlehem kapi awarra murrakupuni Judea api awarra Joseph yipitingaya (heard) ngini awarra Herod ngarra-mirani Archelaus ngarra waya alawura yimi kapi Judea api ngarra awarra Joseph yimakirri. Kiyi awarra yingumpunila (angel) tuwanga papi yimi kangi Joseph karri ngarra tirimini yimi kiyi yimi kangatawa, “Ngajiti nimpaju-wariyi kapi Bethlehem.” Api karri awarra Joseph yipitingaya awarra ngini awarra yingumpunila yipangiraga api ngarra yimarruriyi ngarra-purnayinga amintiya nyirra-mwanti awungarruwu kapi awarra murrakupuni Galilee. ²³ Awungarruwu kapi Galilee wuta purruwuriyi kapi awarra town Nazareth kiyi awungarruwu wuta yiloti jajuja piri.

Karri ngawa-yuwuni Jesus jajuja yimi kapi awarra town Nazareth api awarra ngirramini ngini ngarra ngawa-rringani parlingarri yuwuntiyarra awuta prophets ngini awarra Christ wiyi jajuja arimi kapi Nazareth api awarra ngirramini awungarri warntirrana yima (came true). Yingampa tiwi pirimani ngini awuta arikutumunuwi kapi jajuja piri kapi Nazareth

api wuta karluwu wutawa api wiyi yingampa tiwi piri mi ngini ngawa-yuwuni Jesus ngarra karluwu ngatawa.

3

Awarra John the Baptist Yuwuntiyarra Awuta Tiwi Ngawa-rringani Ngini-ngatawa Ngirramini.

Matthew 3:1-10

¹ Awarra John ngini ngarra-naringa awinyirra Elizabeth karri ngarra arikulani yimi api wuta pirimamula (called) awarra John the Baptist. Kiyi ngarra yuwuriyi kapi awarra murrakupuni Judea awungarruwu kapi karri-kuwapi japuja piri mi. Kiyi tayikuwapi tiwi purruwuriyi kangatawa api ngarra yuwuntiyarra awuta ngini ngarra ngawa-rringani ngirramini ² api yimi ngini, “Awi, nuwa putuputuwu nyirra-kirayamiya awarra jirti ngini nuwa ngintiri-kirim-ani (the wrong you've done) ngini karluwu tuwanga nginti-matami awungani pili ngawa-rringani waya yinkitayi ngawa-alawura arimi amintiya wiyi apamangi ngawa arikutumunuwi.” Ngarra awarra yipangiraga awarra John the Baptist kapi awuta tiwi.

³ Ngarra parlingarri ngawa-rringani yuwuntiyarra awarra prophet Isaiah ngirramini ngini (about) awarra John the Baptist api awarra Isaiah yikirimi (wrote) awarra ngirramini kapi ngawa-rringani ngini-ngatawa punkaringini (Old Testament). Ngarra karluwu awarra Isaiah yimajawu awarra John the Baptist ngarra yintanga api yikirimi (wrote),

“Yati tini wiyi japuja arimi awungarruwu kapi karri-kuwapi tiwi japuja wurimi api tayikuwapi tiwi wiyi wuriyi awungarruwu kapi ngarra japuja awarra tini. Kiyi awarra tini wiyi jingawu arimi kangi wutawa api awuntiyarra awuta tiwi ngini, ‘Yati ngini ngarra alawura waya yinkitayi awunu-wuja api ngawa pupuka ngamata-kirimi (should make) awinyirra jarrumoka angi ngarra wiyi apapunya. Tulimiyinga ngamata-kirimi awinyirra jarrumoka.’ Ngarra wiyi awarra tini awarra ngirramini awuntiyarra awuta tiwi,”

yikirimi awarra Isaiah kangi awarra punkaringini.

⁴ Awinyirra kuluji angatawa John the Baptist api awinyirra kamuli murrula (camel hair ones) amintiya angatawa wulirrima (belt) api awarra mipurra (leather one). Yinkiti ngini yuwapa api yingwati amintiya grasshoppers.

⁵ Tayikuwapi arikutumunuwi purruwuriyi kapi awarra John the Baptist pili wuta purruwutimarti ngini pimata-pitingaya (hear) ngawarringani ngini-ngatawa ngirramini. Yingampa (some) awuta tiwi japuja pirimi awungarruwu kapi Jerusalem. Wutatuwu yingampa japuja pirimi kapi yingampa (other) towns awungarruwu kapi awarra arikulani murrakupuni Judea. Amintiya wutatuwu yingampa japuja pirimi awungarruwu kapi awarra murrakupuni yinkitayi kapi awinyirra makatinga Jordan. Api awuta tayikuwapi purruwuriyi kapi awarra John the

Baptist.

⁶ Kiyi awuta tiwi karri piri-pitingaya (heard) awarra ngirramini ngini John the Baptist yipangiraga api putuputuwu pirripakiray-amiya awarra jirti ngini wuta pirikirim-ani (the wrong they did) api purru-wutiyarra awarra John the Baptist awarra jirti ngini pirikirim-ani. Karri purru-wutiyarra awarra John the Baptist awarra jirti api wuta awungarri nimarra piri mi makirrana. Api kiyi awarra John the Baptist baptise yikirimi awuta.

⁷ Kiyi tayikuwapi alawuruwi purruwuriyi kapi awarra John the Baptist. Wuta pirimamula (called) awuta alawuruwi Pharisees amintiya scribes. Api karri wuta papi piri mi kangi awarra John the Baptist api ngarra yimi kangi wutawa, “Nuwa nginingaji taringuwi,” yimi, “pili awuta taringuwi karri yikwani awunu-wuja api wuta kalikali wurimakirrimi. Api nuwatuwu awanuwanga kalikali ngimpi ri-makirrimi kangilawa ngini ngiya baptise ngimata-kirimi nuwa pili nuwa arrami ngimpi ri-makirri awarra yikwani kapi ngarra maputiti japuja. ⁸ Kayi,” yimi awarra John the Baptist kapi awuta alawuruwi, “Putuputuwu nyirra-kiray-amiya awarra jirti ngini nuwa ngintiri-kirim-ani (the wrong you have done) api ngarra wiyi ngawa-rringani putuputuwu apakirayi (forgive) nuwa. Kiyi nyirra-mwari awarra jirti ngini nuwa ngintiri-kirim-ani (the wrong you have done) api papurajuwi tiwi nyirrama. Api karri ngawa-rringani apakuluwunyi ngini nuwa papurajuwi ngintirima api ngarra awungarri wiyi arimajawu ngini

nuwa waya ngimpapunya angatawa pupuka jarumoka.”⁹ Amintiya nuwa kapi nuwa alawuruwi manya ngimpirimi ngini, “Ngawa-rringani puranji yimuwu awarra ngawa-amini Abraham ngini parlingarri yimuwu api awarra (for that reason) ngawa waya rayiti (alright). Nuwa alawuruwi awarra manya ngimpirimi api nuwa ngajiti awarra nimarra ngimpajami. Tayakuluwunyi anaki waranga kapi yakuluwuni. Ngini ngawa-rringani awutimarti api ngarra mirrikili (miracle) yimata-kirimi api ngarra yirrija-kirimi (can make) anaki waranga awarra Abraham ngarra-mamirampi. Api nuwa ngajiti ngimpajami ngini nuwa waya rayiti (alright) pili nuwa-amini Abraham.” Ngarra awarra yipangiraga John the Baptist kapi awuta alawuruwi.¹⁰ Kiyi yimi kapi awuta alawuruwi, “Awarra ngawa-rringani waya yinkitayi apakirayi jirti ngirramini (trouble) kangi nuwula kapi nuwa jajiruwi. Ngarra awarra ngawa-rringani nginingaji awarra tini ngini apamangi awinyirra purinjirringa angi ampini kuruti (fruit). Api awinyirra purinjirringa angi nyirra jirti kuruti ampini api awarra tini arimajingipa (chops down) awinyirra purinjirringa api kiyi awunyawu awinyirra kangi yikwani. Ngarra awarra ngawa-rringani nginingaji awarra tini ngini awunyawu awinyirra jirringa purinjirringa kangi yikwani pili ngarra wiyi awunyawu nuwa kapi jajiruwi kapi awarra yikwani kapi ngarra maputiti jajuja.” Ngarra awarra yipangiraga awarra John the Baptist kapi awuta alawuruwi.

John the Baptist Baptise Yikirimi Ngawa-yuwuni.

Matthew 3:13-17

¹³ Kiyi ngawa-yuwuni Jesus yipumwari awarra murrakupuni Galilee api kiyi ngarra yuwuriyi kapi awinyirra makatinga Jordan. Karri ngarra waya awungarruwu api yuwuriyi kapi awarra John the Baptist api yimi kangatawa, “Aya mantani, baptise takirimi ngiya.” ¹⁴ Api John the Baptist yimi ngini, “Karluwu,” yimi, “pili nginja nginjila api ngiya karluwu ngilawa api nginja baptise jimata-kirimi ngiya,” yimi John the Baptist kapi ngawa-yuwuni. ¹⁵ Api ngawa-yuwuni yimi ngini, “Ngawa-rringani awutimarti ngawa tiwi ngini ngamatu-wariyi kanginjila ngini nginja baptise jimata-kirimi ngawa api nginja baptise jimata-kirimi ngiya. Ngarra awarra ngawa-rringani awutimarti ngawa ngini kuwa ngamatami awarra ngini-ngatawa ngirramini. Tayikuwa-ni (all) ngawa-rringani ngirramini kuwa ngawurrami (must obey),” yimi ngawa-yuwuni. Api yimi John the Baptist ngini, “Manya.” Kiyi baptise yikirimi ngawa-yuwuni awungarruwu kapi makatinga Jordan.

¹⁶ Api awarra ngawa-yuwuni karri yipapurti kapi warta (river bank) api awungarri awarra yirrakunga yimakanya (split open) api ngawa-yuwuni yipakuluwunyi kuriyuwu api awungarruwu yipakuluwunyi ngawa-rringani ngini-ngatawa pukwiyi (Holy Spirit) ngini yini-papirraya kangarra. Ngingingaji mwapurawayi (dove bird) yini-papirraya. ¹⁷ Kiyi

ngawa-rringani nimarra yimi kapi kuriyuwu api yimi ngini, “Niyi awarra ngiya-mirani,” yimi ngawa-rringani. Kiyi yimi ngini, “Ngiya puranji ngurumuwu awarra amintiya kukunari ngirimi kangatawa,” yimi ngawa-rringani kapi kuriyuwu.

4

Awarra Maputiti Nimarra Yimi Kapi Ngawa-yuwuni Jesus Ngini Jirti Yimata-kirimi.

Matthew 4:1-11

¹ Kiyi ngawa-rringani ngini-ngatawa pukwiyi (Holy Spirit) yimarruriyi ngawa-yuwuni Jesus awungarruwu kapi awarra murrakupuni kapi karri-kuwapi wurumuwu awungaji pili awungarruwu awarra maputiti yuwutimarti ngini nimarra yimatami kapi ngawa-yuwuni ngini jirti yimata-kirimi (to do wrong). ² Ngarra awungaji ngawa-yuwuni yimuwu 40 wumunga (days). Ngarra arnuka awungarri yuwapa yinkiti api ngarra wiyi (later on) paruwani yimi.

³ Kiyi ngarra awarra maputiti yinuwuriyi kapi ngawa-yuwuni yimi ngini, “Aya,” yimi. “Awarra ngatawa ngini ngarra japuja kuriyuwu awarra ngini nginja nimpiri-mamula (call) ngarra nginja-rringani api mirrikili (miracle) takirimi api tajiyyarra anaki waranga ngini kirritawuni yimatama (to become).” Ngarra awarra yimi maputiti pili ngarra yimajawu ngini ngawa-yuwuni waya paruwani. ⁴ Api ngawa-yuwuni yimi ngini, “Karlumu,” yimi, “pili ngarra

Moses parlingarri yikirimi (wrote) kangi ngawarringani ngini-ngatawa punkaringini (Old Testament) naki ngirramini ngini ngiya-rringani yipangiraga api yimi ngiya-rringani ngini awarra yinkiti ngini ngawa arikutumunuwi ngawapa api ngawa awarra yimpanguwi ngarimuwu. Api ngarra arnuka wangata yinkiti arikirimi ngawa yimpanguwi. Yita ngawarringani ngini-ngatawa ngirramini tayikuwa-ni (all) awarra ngirramini api ngini ngawa kuwa ngarimi awarra ngirramini api awarra ngirramini wiyarri yimpanguwi arikirimi ngawa. Ngarra arnuka wangata yinkiti arikirimi ngawa yimpanguwi,” yimi ngawa-yuwuni kapi awarra maputiti.

⁵ Kiyi ngarra maputiti yimarruriyi ngawayuwuni kapi Jerusalem kapi awinyirra arikulanga jurra (temple) angi-wutawa Jews. Awungarruwu kapi awinyirra jurra awarra maputiti yimarruriyi ngawayuwuni kuriyuw-amini kapi awinyirra jurra. ⁶ Kiyi maputiti yimi ngini, “Kutupi tami kapi yakuluwuni,” yimi. “Ngajiti nimpaja-makirri pili awarra ngatawa ngini ngarra japuja kuriyuwu awarra ngini nginja nimpiri-mamula (call) ngarra nginja-rringani api ngarra wiyi apamangi nginja. Parlingarri wuta papaluwi pirikirimi (wrote) ngini-ngatawa ngirramini kangi awarra punkaringini ngini,

‘Nuwa kapi kuwa ngimpirimi ngini-ngatawa ngirramini awarra ngatawa ngini ngarra japuja kuriyuwu api ngarra wiyi awuntiyarra awuta angeluwi ngini wupamangi nuwa nginingaji karri nuwa waya yinki-

tayi pirlamarri (by accident) ngimpi-
pirn-amiya kapi waranga api awuta an-
geluwi wiyi wupamanipayi (lift you up)
nuwa api awinyirra waranga arnuka
ampiri-pirni nuwa malapwara.'

Parlingarri awuta papaluwi pirikirmi (wrote)
awarra ngirramini kangki punkaringini," yimi
maputiti kapi ngawa-yuwuni. ⁷ Api yimi ngawa-
yuwuni, "Ngiya arnuka kutupi ngimatami kapi
yakuluwuni pili awarra Moses nyoni awarra
ngirramini parlingarri yikirmi kangki awarra
punkaringini, awarra ngirramini ngini ngiya-
rringani yuwuntiyarra ngarra ngini,

'Nuwa arikutumunuwi ngajiti ngimpaja-jiyarra
ngiya ngini ngimata-wani nuwa (I have to
help you),'

yimi ngiya-rringani. Awarra Moses awarra
ngirramini parlingarri yikirmi kapi awarra
punkaringini," yimi ngawa-yuwuni Jesus kapi
awarra maputiti.

⁸ Kiyi awarra maputiti yimarruriyi
ngawa-yuwuni kuriyuwu kapi jupunyini
(hill). Kuriyuw-amini awarra jupunyini.
Awungarruwu maputiti yimi kangki awarra
ngawa-yuwuni, "Tayakuluwunyi nayi tayikuwa-
ni (all) murrakupuni. Awungarruwu tayikuwapi
arikutumunuwi wurumuwu api yingampa
awuta arikutumunuwi wuni yingarti kunawuni
amintiya wurumuwu kapi warntirrana pupuka
kurrampali," yimi maputiti. ⁹ "Api ngini nginja
nimpamukuri ngini-nginjila yirrara yimpula
kapi yakuluwuni kangiya amintiya ngini nginja

nimpiri-kuruwarni (thank) ngiya api ngiya wiyi ngipakirayi nginja awarra nayi yingarti murrakupuni amintiya awinyirra anayi pupuka kurrampali.” Ngarra awarra yimi maputiti kapi ngawa-yuwuni. ¹⁰ Kiyi ngawa-yuwuni yimi kapi maputiti, “Tuwariyi. Ngiya arnuka ngimata-kuruwarni (thank) nginja pili ngarra Moses parlingarri yikirmi kapi awarra punkaringini awarra naki ngirramini ngini ngarra ngiya-rringani yipangiraga api yikirmi (wrote) ngini, ‘Nyirra-kuruwarni (thank) ngiya pili ngiya alawura ngirimi kangu nuwa. Amintiya waki nyirrami ngini (for) ngiya. Karrikuwani nyoni,’ yimi ngiya-rringani. Api nginja tuwariyi maputiti,” yimi ngawa-yuwuni. ¹¹ Kiyi awarra maputiti yuwuriyi api wuta angeluwi pini-papirraya (came down) kangu ngawa-yuwuni api pirripamangi ngarra.

Ngawa-yuwuni Jesus Yuwuntiyarra Arikutumunuwi Ngawa-rringani Ngini-ngatawa Ngirramini.

Matthew 4:17

¹⁷ Kiyi ngawa-yuwuni Jesus kularlaga yimi kapi awarra murrakupuni Galilee api awungarruwu ngarra yuwuntiyarra awuta arikutumunuwi ngawa-rringani ngini-ngatawa ngirramini. Ngarra yimi kapi awuta, “Nyirra-mwari awarra jirti ngini nuwa waya ngintiri-kirimani (the wrong you've done) kiyi nyirra-punya ngawa-rringani angatawa jarrumoka. Ngawa-rringani waya yinkitayi alawura arimi kangu

nuwa arikutumunuwi kapi nuwa wiyi ngimpapunya angatawa jarrumoka amintiya ngarra wiyi warntirrana apamangi nuwa.” Ngarra awarra yimi ngawa-yuwuni kapi awuta arikutumunuwi.

Ngawa-yuwuni Jesus Yuwuntiyarra Arikutumunuwi Ngawa-rringani Ngini-ngatawa Ngirramini.

Matthew 4:23-25

²³ Ninkiyi ngawa-yuwuni Jesus kularlaga yimi kapi awarra arikulani murrakupuni Galilee. Awungarruwu ngarra yipawuriji yilaruwu kapi yingarti kirijinga jurra angi-wutawa Jews (synagogues) api ngarra yuwuntiyarra awuta arikutumunuwi ngawa-rringani ngini-ngatawa pupuni ngirramini awarra ngirramini ngini ngawa-rringani yuwutimarti ngini wuta-alawura yimatami amintiya ngini yimata-mangi awuta. Karri ngawa-yuwuni yuwunyayi tiwi kapi wuta purunjuwi api kuta kaminawuti (whatever) jana purruwuni ngarra pupuwi yikirimi awuta.

²⁴ Awuta arikutumunuwi kapi piri-pitingaya (heard) awarra ngirramini ngini ngawa-yuwuni yipangiraga amintiya pirripakuluwunyi ngarra ngini pupuwi yikirimi awuta tiwi kapi purunjuwi api wuta wiyi (later on) awuta arikutumunuwi purru-wuntiyarra yingampa arikutumunuwi ngini (about) ngawa-yuwuni. Api wiyi tayikuwapi arikutumunuwi kapi awarra nyoni murrakupuni Syria ngini karrampi api wuta wiyarri piri-pitingaya awarra ngirramini

ngini (about) ngawa-yuwuni api wuta pirimarruriyi kangatawa wuta-ngirimipi amintiya wuta-mamanta kapi wuta purunjuwi. Awuta tiwi kapi wuta pirimarruriyi kangatawa api wuta yingampa yingarti walawala (pain). Wutatuwu yingampa purruwuni maputirruwi yilaruwu kangi wutawa purnikapa. Yingampa awuta tiwi pirripakupuraj-ani kapi yakuluwuni kiyi yingarti pulingiya amintiya yingampa awuta tiwi api wuta karrawungana amintiya wuta karluwu pirrija-ngulimayi (couldn't walk) amintiya ngini-wutawa kurumuta waya yuwunjarli (stopped). Api karri awuta arikutumunuwi pirimarruriyi kangi ngawa-yuwuni awuta tayikuwapi tiwi kapi wuta jana api ngarra ngawa-yuwuni pupuwi yikiri awuta.

²⁵ Tayikuwapi tiwi pirripapunya ngawa-yuwuni. Yingampa awuta japuja piri kapi Galilee. Kiyi yingampa japuja piri kapi Decapolis amintiya yingampa awuta japuja piri kapi Jerusalem kiyi nyoni murrakupuni kapi awarra arikulani murrakupuni Judea amintiya yingampa awuta japuja piri kapi awarra murrakupuni maringarruwu kapi awinyirra makatinga Jordan. Awuta tayikuwapi pirripapunya ngawa-yuwuni Jesus.

5

Awungarruwu Kapi Jupunyini (hill) Ngawa-yuwuni Yuwuntiyarra Ngini-ngatawa Ngirramini Kapi Ngarra-Mamanta

Matthew 5:1-12

¹ Kiyi ngawa-yuwuni yipakuluwunyi awuta tayikuwapi arikutumunuwi kapi pirripapunya ngarra awungarruwu kapi Galilee api yimi kangatamiya “Ngiya wiyi ngipapurti kuriyuwu kapi nginaki jupunyini (hill) api awungarruwu nguwuntiyarra ngiya-mamanta ngini-ngilawa ngirramini.” Kiyi ngarra yipapurti kuriyuwu kapi jupunyini kiyi yimuwu awungarruwu. Kiyi awuta tayikuwapi ngarra-mamanta kapi pirripapunya ngawa-yuwuni api punuwuriyi kangatawa ² kiyi ngawa-yuwuni yuwuntiyarra awuta awarra naki ngirramini, yimi ngini. ³ “Arramukuta yingampa nuwa nimarra ngimpirimi nuwulamiya ngini, ‘Ngiya arnuka pupuni tini api ngiya nguwutimarti ngawa-rringani ngini yimata-wani (to help) ngiya ngini warn-tirrana kuwa ngimatami ngini-ngatawa ngirramini.’ Api kapi nuwa awarra ngimpangiraga kapi nuwulamiya api ngawa-rringani wiyi amanu-wani nuwa. Ngarra wiyi awanuwanga apamangi nuwa api nuwa wiyi kukunari ngimpirimi.” Ngarra awarra yimi ngawa-yuwuni kapi ngarra-mamanta.

⁴ Kiyi ngawa-yuwuni yimi kangi wutawa, “Karri nuwa putuputuwu apalamiya (are sorry) kangi nuwula ruwuti api ngarra wiyi ngawa-rringani amanu-wani nuwa api nuwa wiyi awungarri kukunari ngimpirimi kangi nuwulamiya nuwa awuta kapi puranji ngumpuru-muwu ngawa-rringani.” Ngarra awarra yipangiraga ngawa-yuwuni kapi ngarra-mamanta.

⁵ Kiyi ngawa-yuwuni yimi kangi wutawa, “Kapi nuwa arnuka ngimpangirrajamiya amintiya

awanuwanga arnuka ngimpakirayi jirti ngirramini (angry talk) kapi nuwa-mamanta api nuwa awuta wiyi kukunari kangi nuwulamiya pili nuwa wiyi ngumpuru-muwu kangiya kapi ngiya murrakupuni.” Ngarra awarra yipangiraga ngawa-yuwuni.

⁶ Kiyi ngawa-yuwuni yimi ngini, “Kapi nuwa ngimpitimarti ngini warntirrana pupuwi nginti-mata-ma (to become) api awarra ngawa-rringani wiyi amanu-wani (help) nuwa ngini pupuwi tiwi nginti-mata-ma api kiyi nuwa wiyi awungarri kukunari ngimpirimi kangi nuwulamiya.” Ngarra awarra yipangiraga ngawa-yuwuni kapi ngarra-mamanta.

⁷ Kiyi ngawa-yuwuni yimi ngini, “Kapi nuwa ngimpamangi nuwa-mamanta amintiya putuputuwwu ngimpakirayi awuta api nuwa wiyi kukunari ngimpirimi pili ngawa-rringani wiyi amant-amangi nuwa amintiya putuputuwwu amant-akirayi nuwa.” Ngarra awarra yipangiraga ngawa-yuwuni kapi ngarra-mamanta.

⁸ Kiyi yimi ngawa-yuwuni ngini, “Nuwa kapi warntirrana papurajuwi tiwi api karluwu ngimpiri-mamuliya papurajuwi api nuwa awuta wiyi ngimpakuluwunyi ngawa-rringani kapi ngatawa japuja api wiyi nuwiyati tangarima awungarruwu amintiya nuwa wiyi awungarri kukunari ngimpirimi.” Awarra yipangiraga ngawa-yuwuni kapi ngarra-mamanta.

⁹ Kiyi ngawa-yuwuni yimi ngini, “Karri nuwa-mamanta wuru-warr-ajirri (fight) api nuwa kapi ngumpuriyi kapi awuta nuwa-mamanta api

kiyi ngumpuru-wani (help) awuta ngini wuta arnuka pimata-warr-ajirri api ngawa-rringani wiyi apangiraga kangki nuwa, 'Ngiya-mamirampi nuwa.' Api nuwa wiyi awungarri kukunari kangki nuwulamiya," yimi ngawa-yuwuni kapi ngarra-mamanta.

¹⁰ Kiyi yimi ngawa-yuwuni ngini, "Nuwa kapi wuta yingampa wupakirayi nuwa jirti ngirramini (trouble) amintiya pokayini wurimi kangki nuwula pili nuwa warntirrana ngimpapunya ngawa-rringani jarrumoka api nuwa kukunari nyirrami pili ngawa-rringani wiyi amant-amangi nuwa. ¹¹ Wuta yingampa wiyi tongwayi wurimi nuwa amintiya awanuwanga wiyi wuripirni nuwa pili nuwa warntirrana kuwa ngimpirimi ngini-ngilawa ngirramini. Kiyi wuta wiyi kunyani wurimi ngini (about) nuwa. Api karri wuta awarra jirti ngirramini wupakirayi nuwa api ngajiti kuwa ngimpajami awarra.

¹² Waya juwa kukunari nyirrami pili ngawa-rringani wiyi amant-akirayi nuwa yingarti arramu-kaminawuti ngini pupuni kapi ngatawa tangarima kuriyuwu. Awarra jirti ngirramini (trouble) ngini awuta yingampa tiwi wupakirayi nuwa api nuwa karluwu wangata awarra jirti ngirramini pili awuta prophets kapi parlingarri purumuwu api yingampa tiwi awanuwanga piripakirayi jirti ngirramini kapi awuta prophets." Ngarra awarra yimi ngawa-yuwuni kapi awuta tayikuwapi ngarra-mamanta.

Ngawa-yuwuni Jesus Yimi Ngini Ngawa Ngawurrama (must become) Nginingaji Salt

*amintiya Light.**Matthew 5:13-16*

¹³ Kiyi ngawa-yuwuni Jesus yimi kapi awuta tayikuwapi ngarra-mamanta, “Nyoni nginaki ngirramini nguwutiyarra nuwa ngini karri awuta arikutumunuwi wupamukuri awarra salt kapi kumapora purnikapa api awarra purnikapa arnuka wiyi punipani. Api nuwa awuta kapi kuwa ngimpirimi ngini-ngilawa ngirramini api nuwa nginingaji awarra salt pili nuwa ngumpuru-wani (help) nuwa-mamanta ngini wuta karluwu jajiruwi pimatami. Api awarra salt karri jirti arimi api ngawa karluwu tuwanga pupuni ngamata-kirimi (can't make) awarra salt api ngawa karluwu ngamata-mukuri (shouldn't put) awarra jirti salt kapi awarra kumapora purnikapa pili awarra jirti salt karluwu yimata-kirimi (can't make) awarra purnikapa ngini karluwu punipani yimatami. Waya juwa ngawunyawu awarra jirti salt kapi yakuluwuni api ngaparingina awarra salt karri ngapangulimayi. Api nuwa kapi kuwa ngimpirimi ngini-ngilawa ngirramini api ngini nuwa arnuka ngumpuru-wani (help) nuwa-mamanta ngini pupuwi pimatami api nuwa nginingaji awarra jirti salt.” Ngarra awarra yimi ngawa-yuwuni kapi ngarra-mamanta.

¹⁴ Kiyi yimi ngawa-yuwuni ngini, “Nyoni nginaki ngirramini nguwutiyarra nuwa ngini (about) awinyirra kurrampali angi tayinti ampirimi kuriyuwu kapi jupunyini (hill). Karri japinamini awarra light ngirri-ngirri arimi yilaruwu kangki awinyirra kurrampali api ngawa

arikutumunuwi kapi ngarimuwu kapi yawuni (down) api ngawa ngapakuluwunyi awarra light pili awinyirra kurrampali tayinti ampirimi kuriyuwu kapi awarra jupunyini. Api nuwa kapi kuwa ngimpirimi ngini-ngilawa ngirramini api nuwa ngingaji awarra light pili karri nuwa ngumpuru-wani (help) nuwa-mamanta api wuta tayikuwapi wupakuluwunyi nuwa.” Ngarra awarra yipangiraga ngawa-yuwuni kapi ngarra-mamanta.

¹⁵ Kiyi yimi ngawa-yuwuni ngini, “Karri ngawa jurrumumi ngarikirimi light api ngawa karluwu ngaripujirra (cover up) awarra light. Waya juwa ngapamukuri awarra light kuriyuwu yilaruwu kapi angawula kurrampali api awarra light ngirri-ngirri arimi kapi ngawa tiwi kapi ngarimuwu kapi awinyirra kurrampali. ¹⁶ Api nyirru-wariyi kapi nuwa-mamanta api nyirra-wani (help) awuta api kiyi nuwa wiyi ngingaji awarra light ngimpirimi pili yingampa tiwi wiyi wupakuluwunyi nuwa ngini ngumpuru-wani awuta nuwa-mamanta api awuta yingampa wiyi nimarra wurimi ngini, ‘Ngawa-rringani pupuni pili ngarra awunu-wani awuta papurajuwi tiwi ngini wunu-wani wuta-mamanta.’ Wuta wiyi awuta yingampa tiwi awarra wupangiraga karri wupakuluwunyi nuwa ngini ngumpuru-wani nuwa-mamanta.” Ngarra awarra yipangiraga ngawa-yuwuni kapi awuta ngarra-mamanta kapi pirripapunya ngarra.

Ngawa-yuwuni Jesus Yimi Ngini Ngawa Nanginta Ngawurrami Ngawa-mamanta Ngini Putuputuwu Pimata-kirayi (forgive) Ngawa.

Matthew 5:23-24

²³ Kiyi ngawa-yuwuni Jesus nyoni nginaki ngirramini yipangiraga kapi awuta tayikuwapi ngarra-mamanta, “Ngini yati kapi nuwa jirti ngirramini (trouble) nimpakirayi nginja-mantani api ngini nginja-mantani angatawa yiminga jurrumumi ampirimi (becomes angry) kangi nginja api nanginta tami awarra nginja-mantani ngini putuputuwu apakirayi (forgive) nginja. Api ngini nginja nimpiri-marruriyi kunawuni kapi angawula jurra ngini nimpakirayi awarra kunawuni kapi ngawa-rringani api ngini karri nginja awungaji kangi jurra api nimpiri-pungintayi (remember) ngini nginja jirti jiyikirimi kapi nginja-mantani api ngajiti nimpaja-marruriyi awarra kunawuni yilaruwu kapi jurra. ²⁴ Pakinya tuwariyi kapi awarra nginja-mantani ngini nginja jirti jiyikirimi kangatawa api nanginta tami awarra ngini putuputuwu yimata-kirayi nginja. Api ngini ngarra awarra nginja-mantani arimi ngini, ‘Waya manya’ api tayakupawurli kapi jurra api tamarruriyi awarra kunawuni yilaruwu kapi jurra kiyi tayakirayi awarra kunawuni kapi ngawa-rringani.” Awarra yimi ngawa-yuwuni kapi awuta tiwi. Kiyi yimi kangi wutawa, “Nuwa ngajiti ngimpaja-kirayi kunawuni kapi ngawa-rringani karri awuta nuwa-mamanta nanuwanga wuni jirti ngirramini (trouble) kangi nuwula.” Ngarra awarra yipangiraga ngawa-yuwuni.

Ngawa-yuwuni Jesus Yimi Ngini Ngawa Nga-

jiti Pokayini Ngawajami Nyoni Tini Ngarra-purnayinga Amintiya Nyonga Tinga Nyirra-purnayi.

Matthew 5:27-30

²⁷⁻²⁸ Kiyi ngawa-yuwuni nyoni ngirramini yimi kapi awuta tayikuwapi ngarra-mamanta, “Nuwa ngimpi-ri-majawu awarra ngawa-rringani ngini-ngatawa ngirramini ngini, ‘Nuwa ngajiti pokayini ngimpajami ngini ngarra nyoni tini ngarra-purnayinga.’ Ngarra ngawa-rringani awarra yipangiraga,” yimi ngawa-yuwuni. Kiyi yipangiraga ngini, “Ngiyatuwu ngirimi ngini karri nuwa ngimpakuluwunyi angi ngarra nyoni tini ngarra-purnayinga api ngini nuwa awungarri ngimpirimi kang i nuwulamiya ngini, ‘Ngiya nguwtimarti awinyirra,’ api jirti awarra pili ngarra awarra nginingaji nuwa warntirrana pokayini ngimpirimi awinyirra tinga angi ngarra nyoni tini ngarra-purnayinga. Amintiya ngini nuwa maminikuwi ngimpakuluwunyi nyonga tinga nyirra-purnayi api ngini nuwa awungarri ngimpirimi kang i nuwulamiya ngini, ‘Ngiya nguwtimarti awarra,’ api jirti awarra pili awarra nginingaji nuwa warntirrana pokayini ngimpirimi awarra tini ngini nyirra nyonga tinga nyirra-purnayi.” Ngarra awarra yipangiraga ngawa-yuwuni kapi ngarra-mamanta.

²⁹ Kiyi yimi ngawa-yuwuni ngini, “Ngini nuwa ngimpakuluwunyi nyoni tini ngarra-purnayinga api ngini nuwa ngimpitimarti awinyirra api yartipili nyirra-jiyarri (put your head down)

pili ngini (if) nuwa karluwu ngimpa-jiyarri amintiya ngini nuwa ngimpakuluwunyi-la (keep looking at) awinyirra tinga api nuwa arrami wiyi warntirrana ngimpi-marrimili awinyirra angi nyoni tini ngarra-purnayinga. Api awarra jirti api nuwa wiyi arrami ngumpuriyi kapi ngarra maputiti japuja (hell).³⁰ Amintiya ngini nuwa ngimpitimarti ngini nginti-matawuningiya (touch) nyoni tini ngarra-purnayinga amintiya nyonga tinga nyirra-purnayi api ngajiti awungani ngimpajami. Nyirra-mwari awarra tini ngarra-purnayinga amintiya nyonga tinga nyirra-purnayi pili arrami nuwa wiyi mitaya ngimpirimi awarra tini ngarra-purnayinga amintiya nyonga tinga nyirra-purnayi api ngini nuwa warntirrana mitaya ngimpirimi awinyirra tinga amintiya awarra tini api nuwa wiyi arrami ngumpuriyi kapi ngarra maputiti japuja (hell).” Ngarra awarra yipangiraga ngawa-yuwuni kangki awuta tayikuwapi ngarra-mamanta.

Ngawa-yuwuni Jesus Yimi Ngini Awarra Jirti Ngini Wuta Wawurruwi Wupumwari Wuta-purnayuwi.

Matthew 5:31-32

³¹ Kiyi ngawa-yuwuni Jesus nyoni nginaki ngirramini yimi kapi awuta tayikuwapi ngarra-mamanta, yimi ngini, “Nuwa ngimpi-majawu awarra ngirramini (law) ngini-ngatawa Moses ngini (that) awuta wawurruwi kapi wutimarti ngini pimata-mwari wuta-purnayuwi api wuta awuta pakinya pimata-kirimi (should write) kapi punkaringini (paper) ngini wuta waya arnuka

wuta-purnayuwu awuta maminikuwi api kiyi wuta pimata-kirayi awarra punkaringini kapi awuta maminikuwi. Ngarra awarra Moses parlingarri yuwuntiyarra awarra ngirramini (law) kapi ngawa-maninguwi ³² api ngiyatuwu ngirimi ngini awinyirra tinga angi nyirra arnuka pokayini jiyimi nyoni tini api nyirra-purnayi arnuka yimata-mwari (should not leave) awinyirra pili ngini (if) ngarra apumwari awinyirra api nyirra wiyi arramukuta nyoni tini arimarrimuwu awinyirra api jirti awarra pili ngarra awarra tini ngini yipumwari ngarra-purnayinga api ngarra awarra yikirimi awinyirra yimpalina ngini juwunga nyoni tini. Amintiya awarra nyoni tini awanuwanga jirti arikirimi (does wrong) pili ngarra arimarrimuwu nyoni tini ngarra-purnayinga.” Ngarra awarra yimi ngawa-yuwuni kapi ngarra-mamanta.

Ngawa-Yuwuni Jesus Yimi Ngini Ngawa Ngawurra-mwari Awarra Jirti Ngirramini Ngini Ngawa-mamanta Wupakirayi Ngawa.

Matthew 5:38-39,42

³⁸⁻³⁹ Kiyi ngawa-yuwuni Jesus yipangiraga nyoni nginaki ngirramini kapi awuta tayikuwapi ngarra-mamanta, “Nuwa ngimpiri-majawu ngini papaluwi purru-wuntiyarra awuta tiwi awarra naki ngirramini ngini ngawa-rringani yipangiraga ngini,

‘Ngini nuwa ngimpiri-pirni nyoni tini kangatawa pijara awarra nyoni tini api ngini awarra nyoni tini ngini-ngatawa pijara papi awunirimi (comes out) api nuwa

wiyi ngumpuwariyi kapi majatawi angiwutawa kurrampali api awungarruwu kapi angiwutawa kurrampali awuta majatawi wiyi papi wuniri-mamiyi (take out) ngini-nuwula pijara,'

yimi ngawa-rringani. Kiyi tuwanga yimi,

'Awanuwanga ngini nuwa ngimpi-pirni nyoni tini kangatawa yirruputara api ngini awarra nyoni tini ngini-ngatawa yinkana papi awunirimi api wuta wiyi wuri-marruriyi nuwa kapi majatawi angiwutawa kurrampali api awungarruwu kapi angiwutawa kurrampali awuta majatawi wiyi papi wuniri-mamiyi (take it out) ngini-nuwula yinkana.'

Awarra ngirramini yimi ngawa-rringani parlingarri api awuta papaluwi purru-wuntiyarra awuta tiwi awarra ngirramini (law)," yimi ngawa-yuwuni.

Kiyi ngawa-yuwuni tuwanga yimi ngini, "Api ngiyatuwu ngirimi, ngini (if) yati tini aripirni nuwa api nyirra-mwari awarra jirti ngirramini (trouble). Api ngini ngarra aripirni nuwa yatuwani (one side) kapi nuwa yirrikilingapa api ngini awutimarti ngini tuwanga yimata-pirni nuwa api nyirra-jiyarra awarra ngini, 'Tapirni ngiya kurrukola (other side) kapi ngiya yirrikilingapa.' Nuwa awarra nimarra nyirrami kapi awarra tini," yimi ngawa-yuwuni kang ngarra-mamanta.

⁴² Kiyi nyoni ngirramini yimi ngini, "Awuta tiwi kapi nanginta wurimi nuwa kuta kamini ngini wutimarti api nyirra-kirayi awuta awarra kuta

kamini. Amintiya ngini wurimi kangi nuwa, 'Ngiya pakinya awarra ngini nginja nimpini,' api nuwa nyirra-kirayi (give) awarra kangi wutawa," yimi ngawa-yuwuni kapi ngarra-mamanta.

Ngawa-yuwuni Jesus Yimi Ngini Ngawa Puranji Ngawurra-muwu Awuta Tiwi Kapi Jirti Wurumuwu Ngawa.

Matthew 5:43-48

⁴³ Kiyi ngawa-yuwuni Jesus nimarra yimi kapi ngarra-mamanta nyoni nginaki ngirramini, "Nuwa ngimpi-majawu awarra ngirramini ngini awuta papaluwi parlingarri pirripangiraga kapi awuta arikutumunuwi. Wuta pirlamarruwi awuta papaluwi api piri ngini, 'Awuta tiwi kapi jirti wurumuwu ngawa api ngawa awanuwanga jirti ngawurra-muwu (must hate) awuta api wuta wangata pupuni ngawurra-muwu (must love) kapi pupuni wurumuwu ngawa.' Awuta papaluwi kapi pirlamarruwi awarra pirripangiraga, ⁴⁴⁻⁴⁵ api ngiyatuwu nimarra ngiyimami (going to say) ngini ngawarringani ngini kuriyuu puranji arimuwu tayikuwapi (everyone)," yimi ngawa-yuwuni. Kiyi yimi ngini, "Awarra ngawarringani parlingarri yikirimi warnarringa api arikirimi awinyirra warnarringa ngini ngirri-ngirri ampirimi kangi awuta tiwi kapi jajiruwi amintiya kapi wuta pupuwi. Awanuwanga arikirimi pakitiringa ngini apawuliyi (come down) kapi awuta tiwi kapi jajiruwi amintiya awuta kapi pupuwi," yimi ngawa-yuwuni kapi

ngarra-mamanta. Kiyi yimi ngini, “Nuwa awanuwanga puranji nyirra-muwu tayikuwapi (everyone). Kapi jirti wurumuwu nuwa api nuwa puranji nyirra-muwu awuta tiwi. Api awuta kapi tongwayi wurimi nuwa api nanginta nyirrami ngawa-rringani ngini yimata-mangi awuta. Api ngini nuwa puranji ngumpuru-muwu tayikuwapi amintiya ngini nanginta ngimpirimi ngawa-rringani ngini yimata-mangi awuta kapi tongwayi wurimi nuwa api ngarra ngawa-rringani wiyi arimi kangni nuwa, ‘Ngiya-mamirampi nuwa,’ arimi.” Ngarra awarra ngawa-yuwuni yipangiraga kapi ngarra-mamanta.

⁴⁶ Kiyi yimi ngawa-yuwuni kangni wutawa, “Ngini nuwa puranji ngumpurumuwu awuta kapi pupuni wurumuwu nuwa api ngini nuwa waya juwa awuta puranji ngumpuru-muwu api ngarra ngawa-rringani karluwu yimata-mamula (won't call) nuwa papurajuwi. Awuta wawuruwi kapi waki wurimi ngini (for) awuta Roman alawuruwi api nanginta wurimi ngawa Jews awarra kunawuni ngini tax api nuwa ngimpirimi ngini wuta jajiruwi awuta tiwi api wuta awuta waya juwa puranji wurumuwu kapi puranji wurumuwu awuta. Api nuwa ngajiti awungani ngimpajami nginingaji wuta. Nuwa puranji nyirra-muwu tayikuwapi,” yimi ngawa-yuwuni kapi ngarra-mamanta.

⁴⁷ Kiyi ngawa-yuwuni yimi kangni wutawa ngini, “Ngini nuwa nimarra ngimpirimi kapi nuwa-ngirimipi api ngini karluwu nimarra ngimpirimi kapi yingampa api ngarra awarra jirti. Wuta

awungani wurimi (do that) awuta kapi arnuka kuwa wurimi ngawa-rringani. Nuwa ngajiti awungani ngimpajami nginingaji wuta. Yita nuwa nimarra nyirrami kapi tayikuwapi tiwi. ⁴⁸ Nuwa warntirrana pupuwi nyirrami (must be) nginingaji ngawa-rringani ngini kuriyuwu,” yimi ngawa-yuwuni kapi awuta tayikuwapi ngarra-mamanta kapi pirripapunya ngarra.

6

Ngawa-yuwuni Jesus Yimi Ngini Karri Ngawa Ngapakirayi Yinkiti Kapi Wuta Paruwani Api Awungarri Ngawa Ngajiti Ngawaja-ngirrajamiya.

Matthew 6:1-4

1-2 Kiyi awarra ngawa-yuwuni Jesus nyoni ngirramini yipangiraga kapi awuta tayikuwapi ngarra-mamanta api yimi ngini, “Yingampa arikutumunuwi kapi wuri-mamuliya pupuwi api wuta wutimarti wuta-mamanta ngini pimata-kuluwunyi awuta karri wuta wurikirimi ngini pupuni (do good things), nginingaji karri wupakirayi yinkiti amintiya kunawuni kapi awuta kapi paruwani-la. Wuta awuta wupawuriji yilaruwu kapi jurra kapi tayikuwapi tiwi mimpa wurimi amintiya arrami wuriyi kapi jarrumoka pili wutimarti awuta tayikuwapi tiwi ngini pimata-kuluwunyi awuta ngini wupakirayi yinkiti kapi awuta paruwani-la, pili wuta wutimarti awuta tayikuwapi ngini pimata-mamula (call) awuta papurajuwi. Api naki awarra warn-tirrana ngini ngarra ngawa-rringani karluwu yimata-mamula (won't call) papurajuwi awuta

kapi wuri-mamuliya pupuwi pili wuta wupan-girrajamiya karri wupakirayi awarra yinkiti kapi awuta kapi paruwani-la. Nuwa ngajiti awungani ngimpajami nginingaji awuta kapi wuri-mamuliya pupuwi. ³⁻⁴ Api nuwatuwu karri nuwa ngimpakirayi yinkiti amintiya kunawuni kapi awuta kapi paruwani-la api nyirra-kirayi awarra yinkiti amintiya kunawuni kangki wutawa karri karri-kuwapi wupakuluwunyi nuwa. Ngajiti worry ngimpajami ngini wuta yingampa tiwi karluwu wupakuluwunyi nuwa karri nuwa ngimpakirayi awarra yinkiti amintiya kunawuni kapi wuta paruwani-la pili ngarratuwu ngawarringani wiyi apakuluwunyi nuwa api wiyi apakirayi nuwa arramu-kamini ngini pupuni.” Ngarra awarra yimi ngawa-yuwuni kapi awuta tayikuwapi ngarra-mamanta.

Ngawa-yuwuni Jesus Yuwuntiyarra Ngarra-Mamanta Ngini Wuta Awungana Pimatama Karri Pray Wurimi.

Matthew 6:5-15

⁵ Kiyi ngawa-yuwuni nyoni ngirramini yipangi-raga kapi awuta tayikuwapi ngarra-mamanta, “Awuta kapi wuri-mamuliya papurajuwi api karri wuta pray wurimi kapi ngawa-rringani api wuta awuta tayinti wurimi yilaruwu kapi jurra amintiya kapi jarrumoka api awungarruwu pray wurimi pili wuta wutimarti ngini tayikuwapi pimata-pitingaya (hear) awuta. Tani-wayaya (no matter) awuta tayikuwapi tiwi kapi wupakuluwunyi awuta wiyi wurimi ngini wuta awuta

papurajuwi api ngarratuwu ngawa-rringani karluwu ari-pitingaya (listen to) awuta kapi wu-pangirrajamiya karri wuta pray wurimi kangatawa. Api nuwa ngajiti awungani ngimpajami ngingingaji awuta kapi wuri-mamuliya papurajuwi. ⁶ Api nuwatuwu karri pray ngimpirimi api nyirra-muwu nuwa wangatamiya kiyi pray nyirrami kapi ngawa-rringani kangi nuwula punyipunyi. Ngawa karluwu ngapakuluwunyi awarra ngawa-rringani api ngarra apakuluwunyi ngawa awungarruwu kapi ngawa pray ngarimi kangatawa api ngarra wiyi ari-pitingaya (hear) ngawa amintiya wiyi warn-tirrana apamangi ngawa,” yimi ngawa-yuwuni kapi ngarra-mamanta.

⁷ Kiyi ngawa-yuwuni yimi ngini, “Awuta kapi karluwu kuwa wurimi ngawa-rringani api wuta awuta karri pray wurimi kapi awuta kapi wuta wurimamula (call) kapi-wutawa gods api wuta nimarra wurimi yingarti ngirramini ngini awarra karri-kamini sense. Wuta awuta amparrimani ngini kapi-wutawa gods warntirrana wuri-pitingaya (hears) awuta karri wuta yinukuni (for long time) pray wurimi kangi wutawa. ⁸ Api nuwatuwu karri nuwa pray ngimpirimi kapi ngawa-rringani ngini kuriyuwu api ngajiti yinukuni pray ngimpajami awarra-wanga-la (same) ngirramini ngingingaji awuta yingampa (other) arikutumunuwi pray wurimi kangi kapi-wutawa gods. Yita ngarra awarra ngawa-rringani arimajawu awarra kuta kamini ngini ngawa ngawutimarti (need) karri ngawa karluwu nanginta ngarimi ngarra nanuwanga,”

yimi ngawa-yuwuni kapi ngarra-mamanta.

⁹ Kiyi yimi ngini, “Karri nuwa nimarra ngimpirimi kapi ngawa-rringani ngini kuriyuwu api naki awarra ngirramini nyirrami kangatawa,

Ngirringani ngini kuriyuwu, takirimi ngajingawula ngari-pungintayi (think about) nginja pili nginja warntirrana nginjila amintiya warntirrana pupuni.

¹⁰ Ngawa ngawutimarti nginja ngini alawura nimpirimi kapi tayikuwapi (all) arikutumunuwi. Amintiya ngawutimarti tayikuwapi ngini kuwa ngarimi nginja nginingaji awuta kapi wurumuwu kuriyuwu kangi nginjila kuwa wurimi nginja.

¹¹ Amintiya ngawa ningani ngunta-luwapa yinkiti.

¹² Kiyi ngawa putuputuwu nguwant-akirayi kapi jirti wurumuwu ngawa api nginja awanuwanga ngawaputuputuwu ngunta-luwapa awarra ngini ngawa jirti ngintirikirim-ani.

¹³ Amintiya ngirringani, karri maputiti awutiyarra ngawa ngini jirti ngarikirimi api tawani ngawa ngini karluwukuwa ngarimi awarra maputiti. Amintiya tayamangi ngawa karri awarra maputiti apakirayi ngawa jirti ngirramini.”

Ngarra ngawa-yuwuni awarra yipangiraga kapi awuta ngarra-mamanta karri ngarra yuwuntiyarra awuta ngini wuta awungani (that way) pray pimatami kapi ngawa-rringani.

¹⁴ Kiyi yimi ngawa-yuwuni kangki wutawa, “Ngini nuwa putuputuwu ngimpakirayi awuta tiwi kapi jirti wurikirimi kangki nuwa api ngarratuwu awarra ngawa-rringani wiyi awanuwanga putuputuwu apakirayi nuwa awarra ngini nuwa jirti ngintiri-kirim-ani. ¹⁵ Api ngini nuwa karluwu putuputuwu ngimpakirayi awuta tiwi kapi jirti wurikirimi kangki nuwa api ngarratuwu ngawa-rringani wiyi karluwu putuputuwu yimata-kirayi (won't forgive) nuwa.” Awarra yimi ngawa-yuwuni kapi awuta tayikuwapi ngarra-mamanta.

Ngawa-yuwuni Jesus Yimi Ngini Ngawa Ngajiti Jilikari Ngawajami Yingarti Arramu-kaminawuti.

Matthew 6:19-21

¹⁹⁻²¹ Kiyi ngawa-yuwuni nyoni ngirramini yuwuntiyarra awuta tayikuwapi ngarra-mamanta, “Karri nuwa nanuwanga ngumpuru-muwu awungarra kapi naki murrakupuni (on this earth) api nuwa ngajiti nuwulamiya jilikari ngimpaja-kirimi yingarti arramu-kaminawuti ngini pupuni amintiya yingarti kunawuni pili awarra arramu-kaminawuti wiyi jirti arima nginingaji ngini wulimirri (iron) api awarra wiyi wawuti arimi (go rusty) amintiya awarra ngini-nuwula yinkiti amintiya kunawuni api wuta yingampa tiwi wiyi mitaya wurimi awarra. Amintiya karri nuwa jilikari ngimpi-kirimi yingarti kuluji api kuta kamini awarra wiyi arikirimi yangamini kangki awinyirra kuluji. Kayi, ngini nuwa jilikari ngimpi-kirimi awarra yingarti arramu-kaminawuti kapi awungarra

naki murrakupuni api jirti awarra pili nuwa wiyi yimpaja ngimpi-pungintayi (think about) awarra arramu-kaminawuti. Waya juwa nyirra-wani (help) yingampa (other) arikutumunuwi api karri ngawa-rringani apakuluwunyi nuwa ngini ngimpi-wani awuta api ngarra wiyi jilikari arikirimi kuriyuwu arramu-kaminawuti ngini pupuni api wiyi apakirayi nuwa awarra arramu-kaminawuti. Api kiyi nuwa wiyi ngimpi-pungintayi (think about) ngawa-rringani japuja amintiya wiyi ngimpitimarti ngini nginti-matu-wariyi awungaji pili awarra arramu-kaminawuti ngini ngawa-rringani wiyi apakirayi nuwa awungarruwu kapi ngarra japuja.” Ngarra awarra yimi ngawa-yuwuni kapi awuta tayikuwapi ngarra-mamanta.

Ngawa-yuwuni Jesus Yuwuntiyarra Ngarra-mamanta Ngini Ngawa-rringani Awunt-amangi Awuta.

Matthew 6:24, 31-34

²⁴ Kiyi ngawa-yuwuni Jesus nyoni ngirramini yimi kapi awuta tayikuwapi ngarra-mamanta, “Nuwa karluwu waki nginti-matami ngini (for) yuwurrara alawuruwi pili nuwa wiyi puranji ngumpuru-muwu yati amintiya kuwa ngimpi-imi awarra. Kiyi ngarratuwu nyoni alawura api nuwa wiyi karluwu puranji nginti-mata-muwu awarra api wiyi karluwu kuwa nginti-matami awarra. Awanuwanga nuwa yingampa manya ngimpirimi ngini nuwa-alawura ngawa-rringani ngini kuriyuwu api nuwa waya juwa ngimpi-pungintayi (think about) kunawuni. Ngini nuwa

warntirrana ngimpitimarti ngawa-rringani ngini alawura yimatami kangni nuwa api nuwa ngajiti puranji ngimpaja-muwu awarra kunawuni,” yimi ngawa-yuwuni.

³¹ Amintiya ngarra yimi ngini, “Ngajiti yimpaja nimarra ngimpajami kangni nuwulamiya ngini, ‘Ngawa awungana ngamatama pili ngawa karri-kamini yinkiti amintiya kukuni amintiya kuluji.’ Api ngajiti awarra nimarra ngimpirimi nuwulamiya. ³² Awuta tiwi kapi

karluwu kuwa wurimi ngawa-rringani ngini kuriyuwu api wuta awuta yimpaja yatari wurimi yinkiti amintiya kukuni amintiya kuluji. Api nuwatuwu ngajiti awungani ngimpajami nginingaji awuta pili ngarra ngawa-rringani arimajawu awarra kuta kamini ngini nuwa ngimpitimarti (need) api ngarra wiyi apakirayi nuwa awarra ngini nuwa ngimpitimarti.

³³ Api nuwa warntirrana kuwa nyirrami ngawa-rringani amintiya nyirra-mamula (call) ngarra nuwa-alawura amintiya awanuwanga warntirrana nyirra-pungintayi (think about) awarra ngawa-rringani api kiyi ngarra wiyi apakirayi nuwa awarra kuta kamini ngini nuwa ngimpitimarti (need),” yimi ngawa-yuwuni kangni ngarra-mamanta.

³⁴ Kiyi ngawa-yuwuni yimi ngini, “Ngajiti nimarra ngimpajami kangni nuwulamiya ngini, ‘Arrami jirti ngirramini (trouble) wiyi papi arimi kangni ngiya pangarri. Arramukuta wuta wiyi jirti wurikirimi kangiya pangarri. Arrami ngiya wiyi karri-kamini yinkiti pangarri.’ Ngajiti awungani ngimpajami kangni nuwulamiya. Waya

juwa karri pangarri karri awarra jirti ngirramini papi arimi api awungarri nyirra-pungintayi (think about) awarra jirti ngirramini. Api ngini ningani papi arimi jirti ngirramini (trouble) kangi nuwula api ningani nyirra-pungintayi awarra jirti ngirramini amintiya nanginta nyirrami ngawa-rringani ngini amanu-wani (help) nuwa, kapi nuwa kuwa ngimpirimi awarra ngawa-rringani.” Ngarra awarra yipangiraga ngawa-yuwuni kapi awuta tayikuwapi ngarra-mamanta.

7

Ngawa-yuwuni Jesus Yimi Ngini Ngawa Ngajiti Ngawaja-mamula (call) Jajiruwi Ngawa-mamanta.

Matthew 7:1-5

¹⁻² Kiyi yimi ngawa-yuwuni Jesus kapi awuta tayikuwapi ngarra-mamanta, “Nuwa ngajiti ngimpaja-mamula (call) jajiruwi nuwa-mamanta pili ngini (if) nuwa awungani ngimpirimi (do that) api ngarra ngawa-rringani wiyi arimamula (call) nuwa jajiruwi. Api ngini nuwa arnuka ngimpiri-mamula jajiruwi awuta nuwa-mamanta api ngarra awarra ngawa-rringani arnuka wiyi yimata-mamula (won't call) nuwa jajiruwi,” yimi ngawa-yuwuni.

³⁻⁵ Kiyi yimi ngawa-yuwuni ngini, “Nuwa yingampa amparrimani ngimparimi ngini nuwa warntirrana pupuwi amintiya nuwa ngimpiri-mamula (call) jajiruwi awuta nuwa-mamanta kapi wuta karlu-nara jajiruwi. Api kayi,”

yimi ngawa-yuwuni. “Ngini nuwa ngimpiti-marti ngini nginti-mata-wani (help) awuta nuwa-mamanta ngini papurajuwi tiwi pimatama api pakinya papurajuwi tiwi nyirrami nuwulamiya kiyi wiyi nyirra-wani awuta nuwa-mamanta ngini pupuwi tiwi pimatama. Awarra nginingaji karri kiyija parruwarti apawuriji yilaruwu kangki wuta pijara nuwa-mamanta api awanuwanga yingarti parruwarti apawuriji yilaruwu kangki nuwa pijara api nuwa karluwu nimarra nginti-matami kapi awuta nuwa-mamanta ngini, ‘Ngiya wiyi nguwyirri (wash) awarra parruwarti kangki nuwa pijara.’ Nuwa karluwu awarra nimarra nginti-matami kapi awuta nuwa-mamanta pili nuwa arnuka nginti-mata-kuluwunyi (can't see) pupuni pili yingarti parruwarti kangki nuwa pijara. Awanuwanga nuwa karluwu nimarra nginti-matami kapi nuwa-mamanta ngini, ‘Ngiya wiyi ngimanuwani (help) nuwa ngini pupuwi tiwi nginti-matami.’ Nuwa nginti-mata-kuluwunyi-amiya pakinya, kiyi awungarri nuwa nuwa-mamanta,” yimi ngawa-yuwuni kapi awuta tayikuwapi ngarra-mamanta.

Ngawa-yuwuni Jesus Yimi Ngini Ngawa Nanginta Ngawurrami Ngawa-rringani Ngini Kuta Kamini Ngini ngawa Ngawutimarti.

Matthew 7:7-12

7-8 Kiyi ngawa-yuwuni Jesus nyoni ngirramini yipangiraga kapi awuta tayikuwapi ngarra-mamanta, “Karri nuwa nanginta ngimpirimi ngawa-rringani kuta kamini ngini nuwa

ngimpitimarti (need) api ngarra wiyi awarra apakirayi nuwa. Api nanginta nyirrami ngawarringani awarra kuta kamini ngini nuwa ngimpitimarti amintiya awanuwanga kularlaga nyirrami awarra kuta kamini ngini nuwa ngimpitimarti api ngarra wiyi ngawarringani amanu-wani (help) nuwa ngini ngumpunyayi awarra ngini nuwa kularlaga ngimpirimi. Yimpaja nanginta nyirrami awarra ngawarringani kuta kamini ngini nuwa ngimpitimarti api ngarra wiyi awarra apakirayi nuwa,” yimi ngawa-yuwuni kang i ngarra-mamanta.

⁹ Kiyi ngawa-yuwuni yimi kapi ngarra-mamanta, “Nuwa wawurruwi awanuwanga ngimpakirayi nuwa-mamirampi awarra ngini wuta wutimarti (need) karri wuta nanginta wurimi nuwa. Karri wuta nanginta wurimi kirritawuni nuwa api nuwa ngimpakirayi awuta awarra kirritawuni api nuwa arnuka ngimpakirayi waranga kang i wutawa. ¹⁰ Amintiya karri wuta nanginta wurimi muputi api nuwa ngimpakirayi awuta awarra muputi. Nuwa karluwu nginti-matakirayi taringa kang i wutawa karri wuta nanginta wurimi muputi. ¹¹ Nuwa awuta wawurruwi arnuka-nara papurajuwi api nuwa ngimpakirayi nuwa-mamirampi pupuni yinkiti. Api ngarratuwu ngawarringani ngini kuriyuwu warntirrana pupuni api ngarra wiyi apakirayi nuwa awarra arramu-kamini ngini warntirrana pupuni karri nuwa nanginta ngimpirimi awarra.” Ngarra awarra yipangiraga ngawa-yuwuni.

¹² Kiyi yimi ngawa-yuwuni ngini, “Moses

amintiya awuta prophets parlingarri purru-wuntiyarra awuta arikutumunuwi yingarti ngirramini (laws) api ngiyatuwu waya karuwa ngirikirimi awarra ngirramini api awarra naki karuwa ngirramini ngini, 'Nuwa ngimpitimarti nuwa-mamanta ngini pimata-pungintayi (think about) nuwa amintiya awanuwanga ngimpitimarti awuta ngini pimata-wani (to help) nuwa api nuwa pakinya nyirra-pungintayi (think about) awuta nuwa-mamanta kiyi wunta-wani awuta.' Awarra ngirramini warntirrana (most important)." Ngarra awarra yimi ngawa-yuwuni kapi awuta tayikuwapi ngarra-mamanta.

Ngawa-yuwuni Jesus Yuwuntiyarra Ngarra-mamanta Ngirramini Ngini Awinyirra Yirrara Jarrumoka.

Matthew 7:13-14

¹³⁻¹⁴ Kiyi ngawa-yuwuni Jesus awarra naki nyoni ngirramini yimi kapi awuta tayikuwapi ngarra-mamanta, "Nyirra-punya (follow) ngawa-rringani angatawa jarrumoka. Nyirra awinyirra jarrumoka kirijinga (narrow) api waya juwa kiyija arikutumunuwi wunyayi awinyirra jarrumoka angatawa ngawa-rringani api kiyi wupapunya awinyirra jarrumoka. Nyirra awinyirra jarrumoka ampuriyi kapi ngarra ngawa-rringani japuja api awuta tiwi kapi wupapunya awinyirra jarrumoka api wiwi yiloti wurumuwu kuriyuu kapi awarra ngawa-rringani. Nyirratuwu awinyirra nyonga jarrumoka api nyirra arikulanga. Wuta tayikuwapi tiwi kapi karluwu

kuwa wurimi ngawa-rringani api wuta wu-papunya awinyirra jarrumoka angi arikulanga. Wuta awuta tiwi karluwu wiyi japuja wurimi kuriyuwu kapi ngawa-rringani pili awinyirra arikulanga jarrumoka ampuriyi kapi ngarra ma-putiti japuja," yimi ngawa-yuwuni.

Ngawa-yuwuni Jesus Yimi Ngini Yingampa Arikutumunuwi Wuri-mamuliya Prophets Api wuta Karluwu.

Matthew 7:15-20

¹⁵ Kiyi nyoni ngirramini yipangiraga ngawa-yuwuni Jesus, "Awi," yimi kapi awuta tayikuwapi ngarra-mamanta. "Yingampa tiwi wuri-mamuliya (call) prophets amintiya awanuwanga kunyani wurimi ngini awarra ngirramini ngini wuta wuruwaluwa (teach) nuwa api ngawa-rringani ngini-ngatawa ngirramini awarra. Awuta kapi wuri-mamuliya (call themselves) prophets api karluwu wutimarti nuwa ngini kuwa nginti-matami awarra ngirramini ngini-ngatawa ngawa-rringani. Waya juwa wutimarti nuwa ngini kuwa nginti-matami ngini-wutawa jirti ngirramini. Api ngajiti kuwa ngimpajami ngini-wutawa ngirramini awuta kapi wuri-mamuliya prophets. ¹⁶⁻¹⁸ Karri nuwa wiyi ngimpakuluwunyi awuta tiwi jirti wurikirimi (doing wrong) api nuwa wiyi ngimpi-majawu ngini awarra ngirramini ngini wuta nimarra wurimi api ngarra karluwu ngini-ngatawa ngawa-rringani ngirramini awarra. Awuta jajiruwi tiwi karluwu wurikirimi ngini pupuni

(do good things). Awarra jirti ngini wuta wurikirimi (the wrong they do) api awarra ngingingaji jirti kuruti (fruit) kapi purinjirringa angi jiringa. Yingampa jiringa purinjirringa ampini yingarti murrupun-awurti (thorns) api ngawa arnuka ngawunga pupuka kuruti ngingingaji pinyama kangi awinyirra jiringa purinjirringa. Api awarra ngingingaji awuta tiwi kapi wuri-mamuliya prophets api wuta karluwu, pili wuta arnuka wurikirimi ngini pupuni. Wuta ngingingaji awinyirra purinjirringa angi jirti kuruti ampini pili wuta jirti wurikirimi. Api wutatuwu kapi wuta papurajuwi karluwu jirti wurikirimi (don't do wrong) api wuta ngingingaji awinyirra purinjirringa angi nyirra pupuka pili awinyirra pupuka purinjirringa karluwu ampini jirti kuruti.

¹⁹ Awinyirra purinjirringa angi ampini jirti kuruti api awarra tini ngini apamangi awinyirra purinjirringa api ngarra awawurrini (chops down) awinyirra jiringa purinjirringa kiyi awunyawu awinyirra purinjirringa kangi yikwani. Ngarra awanuwanga ngawa-rringani wiyi apangirri (send) awuta jajiruwi tiwi kapi awarra yikwani kapi maputiti jajuja awuta kapi wuta kunyani wurimi ngini wuta wutiyarra nuwa ngini-ngatawa ngawa-rringani ngirramini. ²⁰ Api nyirra-kuluwunyi awuta kapi wuruwaluwa (teach) nuwa. Ngini nuwa ngimpakuluwunyi awuta ngini jirti wurikirimi (do wrong) api nuwa wiyi ngimpi-majawu ngini awarra ngirramini ngini wuta wutiyarra nuwa api ngarra awarra ngirramini karluwu

ngini-ngatawa ngawa-rringani ngirramini. Api ngajiti kuwa ngimpajami awarra ngirramini ngini-wutawa.” Ngarra awarra yipangiraga ngawa-yuwuni kapi awuta tayikuwapi ngarra-mamanta.

Ngawa-yuwuni Jesus Yimi Ngini Wuta Yingampa Tiwi Kunyani Wurimi Ngini Ngarra Ngawa-rringani Alawura Kangi Wutawa.

Matthew 7:21-23

²¹ Kiyi yimi ngawa-yuwuni Jesus kapi awuta tayikuwapi ngarra-mamanta, “Yingampa tiwi warntirrana wurimamula (call) ngiya wuta-alawura amintiya kuwa wurimi ngawa-rringani ngini-ngatawa ngirramini. Wuta wiyi awuta wurumuwu kuriyuwu kapi ngini-ngatawa ngawa-rringani japuja,” yimi ngawa-yuwuni. Kiyi yimi ngini, “Wutatuwu yingampa tiwi karluwu kuwa wurimi ngawa-rringani amintiya kunyani wurimi ngini ngiya alawura ngirimi kangi wutawa api wuta wiyi karluwu pimata-muwu kuriyuwu kapi ngawa-rringani ngini-ngatawa japuja,” yimi ngawa-yuwuni kapi ngarra-mamanta. ²² Kiyi yimi kangi wutawa, “Tayikuwapi tiwi karri ngiya wiyi judge ngirimi awuta karri naki awarra murrakupuni wiyi apapaya (this earth will finish) api wuta wiyi awungarri manya nimarra wurimi ngini, ‘Ngawa ngintiri-kirim-ani yingarti mirrikili (miracles). Nginja jipakirayi ngawa ngini-nginjila power api ngawa ngintiri-kirimi awarra mirrikili.’ Wuta awarra wiyi wupangiraga kangilawa awuta kapi kunyani wurimi ngini ngiya

alawura ngirimi kangi wutawa,” yimi ngawayuwuni. Kiyi yimi ngini, “Wuta awuta tiwi wiyi awanuwanga wupangiraga kangi ngiya, ‘Awuta maputirruwi kapi pirripalamiya yilaruwu kapi yingampa tiwi purnikapa api ngawa papi ngintiniri-mamiyi awuta maputirruwi. Nginja jipakirayi ngawa ngini-nginjila power api ngawa papi ngintiri-mamiyi awuta maputirruwi. Amintiya ngawa nguntu-wuntiyarra awuta arikutumunuwi ngini-ngatawa ngawa-rringani ngiramini pili nginja juwutiyarra ngawa ngini ngawutiyarra awuta tiwi ngini-ngatawa ngiramini.’ Manya wiyi awarra wurimi kangilawa awuta kapi kunyani wurimi ngini ngiya alawura ngirimi kangi wutawa,” yimi ngawayuwuni. ²³ Kiyi yimi ngini, “Karri wuta wiyi wupangiraga awarra ngirramini kangilawa api ngiyatuwu wiyi ngirimi kangi wuta, ‘Ngiya karluwu ngirripakirayi nuwa ngini-ngilawa power ngini nuwa ngintiri-kirimi awarra mirrikili amintiya awanuwanga ngiya karluwu ngirripangirri (send) nuwa ngini nguntu-wuntiyarra awuta arikutumunuwi ngawa-rringani ngini-ngatawa ngirramini. Ngiya arnuka ngiyamamanta nuwa pili nuwa karluwu kuwa ngimpirimi ngini-ngilawa ngirramini api pirri nyirruwariyi.’ Ngiya wiyi awarra ngipangiraga kangi awuta tiwi karri naki murrakupuni wiyi apapaya (this world will finish), awuta tiwi kapi kunyani wurimi ngini ngiya alawura ngirimi kangi wutawa.” Ngarra awarra yipangiraga ngawayuwuni kapi awuta tayikuwapi ngarramamanta.

Ngawa-yuwuni Jesus Yimi Ngini Awuta Tiwi Kapi Kuwa Wurimi Ngini-ngatawa Ngirramini Api Wuta Awuta Yingarti Punyipunyi Wuni.

Matthew 7:24-29

²⁴⁻²⁷ Kiyi ngawa-yuwuni Jesus nyoni ngirramini yipangiraga kapi awuta tayikuwapi ngarra-mamanta, “Ngiya nimarra ngiyimami (going to say) kangi nuwa naki ngirramini (story) ngini (about) yati tini ngini ngarra yimuwu parlingarri. Ngarra yingarti punyipunyi yuwuni (had) awarra tini. Kiyi ngarra yikirimi angatawa kurrampali. Yikirimi kangi yuwurumi yakuluwuni. Api ngarratuwu nginaki nyoni tini ngarra karri-kamini punyipunyi yuwuni api yikirimi angatawa kurrampali kangi jipitini tingati yinkitayi kapi kuluwaga.

Kiyi yingarti pakitiringa yipungoli api kapi awarra kuluwaga api awarra kukuni yini-papurti (came up) amintiya yingarti wunijaka jinu-wuriyi juwuntipayi (shook) awinyirra yir-rara kurrampali. Kiyi awinyirra kurrampali kapi jipitini tingati ngini ngarra yikirimi ngini ngarra karri-kamini punyipunyi api awinyirra kurrampali yartipili jipakupuraji. Api awinyirra kurrampali kapi yuwurumi yakuluwuni ngini ngarra yikirimi ngini ngarra yingarti punyipunyi api awinyirra karluwu jipakupuraji. Api waya awungarruwu yipapaya (finished) awarra ngirramini (story) ngini awuta yuwur-rara wawurruwi,” yimi ngawa-yuwuni kapi ngarra-mamanta.

Kiyi ngawa-yuwuni yimi kangi wutawa, “Ngiya waya yingarti ngirramini nimarra ngirimi kangi

nuwula api kapi nuwa waya ngintiri-pitingaya (heard) awarra ngirramini ngini-ngilawa api kapi nuwa wiyi kuwa ngimpirimi awarra ngirramini api nuwa awuta nginingaji awarra tini ngini ngarra yingarti punyipunyi ngini ngarra yikirimi angatawa kurrampali kapi yuwurumi yakuluwuni. Api nuwatuwu kapi nuwa wiyi karluwu kuwa nginti-matami awarra ngini-ngilawa ngirramini api nuwa awuta nginingaji awarra tini ngini ngarra karluwu yingarti punyipunyi ngini ngarra yikirimi angatawa kurrampali kapi jipitini tingati.” Ngarra awarra ngawa-yuwuni yipangiraga kapi awuta tayikuwapi ngarra-mamanta.

²⁸ Kiyi karri ngawa-yuwuni yipapaya (finished) ngini nimarra yimi kapi ngarra-mamanta amintiya awuta tayikuwapi tiwi api awuta tiwi pirimi kangi wutamiya ngini, “Pupuni awarra ngirramini ngini ngarra nimarra arimi. ²⁹ Ngarra awarra warntirrana apangiraga. Api wutatuwu yingampa kapi wuruwaluwa (teach) ngawa ngini-ngatawa ngawa-rringani ngirramini api wuta karluwu nimarra wurimi nginingaji nginaki awarra Jesus.” Wuta awarra pirimi awuta tayikuwapi tiwi.

8

Ngawa-yuwuni Jesus Pupuni Yikirimi Yati Tini Ngini Ngarra Yuwuni (had) Awarra Jana Leprosy.

Matthew 8:1-4

¹ Kiyi ngawa-yuwuni Jesus yipumwari awarra jupunyini (hill) kiyi yipapirraya kapi yakuluwuni

api tayikuwapi arikutumunuwi pirripapunya ngarra.

² Kiyi yati tini yinuwuriyi kangki ngawa-yuwuni. Ngarra awarra tini yuwuni (had) awarra jana leprosy api yuwutimarti ngawa-yuwuni ngini pupuni yimata-kirimi ngarra api kiyi ngarra yipamukuri ngini-ngatawa yirrara yimpula kangki yakuluwuni (knelt down) yinkitayi kangki ngawa-yuwuni ngarra malapwara api yimi kapi ngawa-yuwuni, “Aya, mantani, ngini nginja nimpitimarti api nginja pupuni jija-kirimi (can heal) ngiya,” yimi awarra tini. ³ Api ngarra ngawa-yuwuni yipamukuri ngini-ngatawa yikara kangki awarra tini kiyi yimi kangatawa, “Kuwa. Nginya nguwtimarti ngini pupuni ngimata-kirimi nginja. Nginja waya pupuni,” yimi ngawa-yuwuni. Api kiyi awarra tini ngini-ngatawa mipurra yartipili pupuni yima.

⁴ Kiyi ngawa-yuwuni nyoni nginaki ngirramini yimi kapi awarra tini, “Ngajiti nimpaja-jiyarra yingampa arikutumunuwi ngini ngiya pupuni ngirikirimi nginja. Api kuwa tami awarra ngirramini (law) ngini Moses parlingarri yikirimi kangki ngawa-rringani ngini-ngatawa (Old Testament) api pakinya tuwariyi kapi awarra priest awungarruwu kapi jurra amintiya tayakirayi ngarra yuwurrara tokampuwi kapi kakirijuwi. Api awarra priest wiyi apakuluwunyi nginja ngini nginja waya pupuni api ngarra wiyi arimi kanginjila, ‘Nginja waya pupuni jiyima api tayakupawurli kanginjila japuja.’ Awarra priest wiyi arimi awarra kanginjila. Api awungarri awuta yingampa arikutumunuwi wiyi wurima-

jawu ngini nginja waya pupuni.” Ngawa-yuwuni yimi awarra kanggi awarra tini.

Ngawa-yuwuni Jesus Pupuni Yikirimi Yati Tini Ngini Ngarra Waki Yimi Ngini (for) Yati Soldier.

Matthew 8:5-13

⁵ Kiyi ngawa-yuwuni Jesus yuwuriyi kapi awarra town Capernaum kiyi karri papi yimi awungaruruwu, yati tini ngini ngarra Roman yinuwuriyi kangatawa. Naki awarra tini alawura yimi kapi tayikuwapi Roman soldiers. Kiyi ngarra nanginta yimi ngawa-yuwuni ngini yimata-wani (to help) ngarra, ⁶ api yimi kangatawa, “Aya, mantani, yati tini ngini ngarra waki arimi ngini (for) ngiya api ngarra jana awujingi-mili kangilawa japuja. Ngarra awarra yingarti walawala (pain) amintiya awanuwanga ngarra arnuka apangulimayi. Ngiya nguwtimarti nginja ngini pupuni jimata-kirimi ngarra,” yimi awarra alawura kapi ngawa-yuwuni. ⁷ Api ngawa-yuwuni yimi kapi awarra alawura, “Manya, ngiya wiyi nguwuja kanginjila japuja kiyi pupuni ngirikirimi awarra ngini ngarra jana,” yimi ngawa-yuwuni. ⁸⁻⁹ Api awarra alawura yimi kanggi ngawa-yuwuni, “Karluwu, ngajiti nimpaju-wariyi kangilawa japuja pili ngiya wiyi arliranga pili nginja warntirrana nginjila. Waya juwa awungarra nimarra tami ngini awarra tini ngini ngarra purunjini pupuni yimatama api ngarra wiyi pupuni arima,” yimi awarra alawura kapi ngawa-yuwuni.

Kiyi awarra alawura yimi kapi ngawa-yuwuni, “Ngiya alawura ngingaji nginja api ngiya waki

ngirimi ngini (for) awarra alawura ngini ngarra ngatawa awarra ngini arimuwu kapi Rome amintiya ngarra yikirimi ngiya ngini ngiya alawura kapi tayikuwapi soldiers. Karri ngiya ngipangiraga kapi yati tini, ‘Tuwariyi nankitawu!’ api ngarra yartipili awuriyi awungarruwu. Kiyi ngipangiraga kapi nyoni tini, ‘Kali tuwaripa!’ api ngarra yartipili awunu-wuriyi. Kiyi ngiya nimarra ngirimi kapi nyoni tini ngini ngarra waki yimatami (should work) api ngarra kuwa arimi yartipili,” yimi awarra alawura kapi ngawayuwuni.

Kiyi yimi ngini, “Awarra ngatawa ngini ngarra japuja kuriyuwu (God) api ngarra yikirimi nginja alawura kapi tayikuwapi arikutumunuwi amintiya ngarra yipakirayi nginja yingarti power api karri nginja wiyi nimarra nimpirimi ngini awarra tini pupuni yimatama api ngarra wiyi awungarri pupuni arima.” Ngarra awarra alawura yimi awarra kapi ngawayuwuni.

¹⁰ Karri ngawayuwuni yipitingaya (heard) awarra ngirramini ngini awarra alawura yipangiraga api yipakuluwunyi awuta tiwi kapi pirripapunya ngarra api yimi kangi wutawa, “Nayi kama awarra naki alawura ngini ngarra arnuka Jew api ngarra warntirrana kuwa arimi ngini ngiya nguwni power ngini naki mirrikili (miracle) ngimata-kirimi api nuwa arikutumunuwi kapi nuwa Jews nginingaji ngiya api nuwa waya juwa kiyija kuwa ngimpirimi ngiya,” yimi ngawayuwuni kapi awuta tiwi.

¹¹ Kiyi ngawayuwuni yimi ngini, “Parlinginari (later) tayikuwapi arikutumunuwi kapi

wuta arnuka Jews awuta kapi japuja wurimi kapi yingarti murrakupuni api wuta wiyi kuwa wurimi kangilawa. Wuta wiyi awuta arikutumunuwi wuriyi kuriyuwu kapi ngawa-rringani japuja api awungarruwu wuta wiyi wuwapa pupuni yinkiti wutiyati ngawa-ampii Abraham amintiya Isaac amintiya Jacob. Wuta wiyi awungarri warntirrana kukunari wurimi awuta tayikuwapi kapi wuta arnuka Jews awuta kapi kuwa wurimi kangilawa. ¹² Api nuwatuwu Jews ngawa-rringani pakinya yimamula (called) nuwa ngarra-mamirampi api ngarra yuwu-timarti ngini nuwa wiyi nginti-matu-wariyi kuriyuwu kapi ngarra japuja. Api nuwa yingampa kapi nuwa Jews tani-wayaya (no matter) nuwa ngimpiri-mamula (call) Abraham nuwamini api nuwa wiyi arnuka ngumpuriyi kapi ngawa-rringani ngarra japuja pili nuwa arnuka kuwa ngimpirimi kangilawa api ngawa-rringani wiyi awunyawu nuwa kapi awarra murrakupuni ngini yartijanga. Awungarruwu nuwa wiyi yimpaja pirlikiti ngimpirimi amintiya wiyi 'yakayi, yakayi' jingawu ngimpirimi pili nuwa wiyi yingarti walawala (pain)." Awarra yimi ngawayuwuni kangi awuta arikutumunuwi kapi wuta Jews.

¹³ Kiyi ngawayuwuni yimi kapi awarra alawura, "Tuwariyi japuja api awarra tini ngini waki arimi ngini (for) nginja api ngarra waya pupuni yima pili nginja kuwa jiyimi kangilawa." Awarra yimi ngawayuwuni kangi awarra alawura. Api karri ngawayuwuni nimarra yimi awarra kangi awarra alawura api awarra tini ngini ngarra

jana api ngarra awungarri pupuni yima.

9

Ngawa-yuwuni Jesus Pupuwi Yikirimi Awuta Yuwurrara Wawurruwi Kapi Wuta Yinkilatuwi.

Matthew 9:27-31

²⁷ Kiyi karri ngawa-yuwuni Jesus yuwujirr-angulimay-ani kangi jarrumoka api yuwurrara wawurruwi kapi wuta yinkilatuwi wuta pir-ripapunya ngarra. Kiyi wuta jingawu pir-imi kangatawa, “Aya,” piriimi, “Nginja nginjila nginingaji awarra King David ngini parlingarri yimuwu api tawani ngawa,” piriimi.

²⁸ Api ngawa-yuwuni yuwuja-la kiyi yipawuriji yilaruwu kapi kurrampali api awuta yuwurrara kapi yinkilatuwi pirripapunya ngarra yilaruwu kapi awinyirra kurrampali kiyi purruwuriyi kapi ngawa-yuwuni. Kiyi ngawa-yuwuni nanginta yimi awuta yuwurrara, “Nuwa kuwa ngimpirimi ngini ngiya pupuni ngirrija-kirimi (can heal) nuwa pijar-ana?” Awarra ngawa-yuwuni nanginta yimi awuta yuwurrara. Kiyi, “Kuwa,” piriimi. “Ngawa ngarimajawu ngini nginja jija-kirimi (can make) ngawa ngini tuwanga ngapakuluwunyi pili nginja warntirrana nginjila,” piriimi awuta yuwurrara kapi yinkilatuwi kapi ngawa-yuwuni.

²⁹ Kiyi ngawa-yuwuni yipamukuri ngarra yikara kapi wuta pijara awuta yinkilatuwi kiyi yimi kangi wuta, “Nuwa warntirrana kuwa ngimpirimi kangiya api awarra ngiya pupuni

ngirikirimi ngini-nuwula pijara,” yimi ngawa-yuwuni kanggi awuta yuwurrara. ³⁰ Api karri ngawa-yuwuni awarra yipangiraga api awungarri awuta yuwurrara wuta pijara waya pupuni yima api wuta tuwanga pirripakuluwunyi. Kiyi ngawa-yuwuni tulimiya (straight) yipangiraga kapi awuta, yimi ngini, “Nuwa ngajiti ngimpajiyarra yingampa arikutumunuwi ngini ngiya ngirikirimi nuwa ngini tuwanga ngimpakuluwunyi,” yimi ngawa-yuwuni kanggi awuta yuwurrara wawurruwi.

³¹ Awuta wawurruwi karluwu kuwa pirimi (didn't obey) awarra ngirramini ngini ngawa-yuwuni yipangiraga kanggi wuta api kularlaga pirimi kapi awarra arikulani murrakupuni kapi ngawa-yuwuni yimuwu. Awungarruwu wuta purru-wuntiyarra awuta tayikuwapi arikutumunuwi ngini ngawa-yuwuni yikirimi wuta ngini tuwanga pirripakuluwunyi.

Ngawa-yuwuni Jesus Pupuni Yikirimi Yati Tini ngini Ngarra Karluwu Nimarra Yirrijami.

Matthew 9:32-34

³² Karri awuta yinkilatuwi purrupumwari ngawa-yuwuni Jesus api yingampa arikutumunuwi piniri-marruriyi kanggi ngawa-yuwuni yati tini ngini maputiti yipalamiya kanggi ngarra purnikapa api awarra maputiti yikirimi awarra tini ngini ngarra karluwu nimarra yirrijami, ³³ api ngawa-yuwuni papi yiniri-mamiyi awarra maputiti kapi awarra tini ngarra purnikapa. Api karri awarra maputiti

papi yinirimi (came out) kapi ngarra purnikapa api awarra tini awungarri nimarra yimi.

Awuta tayikuwapi arikutumunuwi karri wuta piri-pitingaya (heard) awarra tini ngini nimarra yimi api wuta pirimarlingiyi (got a surprise) kiyi nimarra pirimajirri ngini, “Karri-kuwapi arikutumunuwi parlingarri pirikirimi mirrikili (miracle) nginingaji naki mirrikili awungarra kapi ngini-ngawula murrakupuni Israel,” piri-majirri awuta arikutumunuwi.

³⁴ Yingampa (some) Pharisees awungarruwu purru-wujingi-rritani (were standing) api wuta nimarra pirimajirri, “Ngawa-rringani ngini kuriyuwu ngarra karluwu yipakirayi awarra naki Jesus power ngini papi yini-mata-mamiyi maputirruwi kapi waya pirripalamiya kapi arikutumunuwi ngini-wutawa purnikapa. Yita awarra ngini ngarra alawura kapi awuta tayikuwapi maputirruwi (Satan) api ngarra awarra ngini apakirayi naki awarra Jesus power ngini papi yini-mata-mamiyi awuta maputirruwi kapi waya pirripalamiya kangki arikutumunuwi ngini-wutawa purnikapa,” pirimajirri.

10

Ngawa-yuwuni Jesus Yipangirri (sent) Ngarra-mamanta Kapi Yingarti Murrakupuni.

Matthew 10:1-14

¹ Kiyi ngawa-yuwuni Jesus yimi kapi awuta wamurrara yuwurrara (12) ngarra-mamanta, “Nyirru-waripa pili ngiya ngimata-ngirri (am sending) nuwa kapi yingarti murrakupuni.” Kiyi

wuta punuwuriyi kapi ngawa-yuwuni. Kiyi yimi ngawa-yuwuni kangi wutawa, “Awungar-ruwu kapi awarra yingarti murrakupuni nuwa wiyi papi nyirra-mamiyi awuta maputirruwi kapi waya pirripalamiya kapi wuta yingampa tiwi purnikapa. Amintiya awanuwanga nuwa wiyi pupuwi nyirra-kirimi awuta kapi wuta jana, tayikuwa-ni (all) awarra jana ngini wuta wuni. Ngiya wiyi ngipakirayi nuwa ngini-ngilawa power ngini pupuwi ngimpi-ki-ri-mi awuta kapi wuta jana amintiya ngini papi ngimpiniri-mamiyi awuta maputirruwi kapi waya pirripalamiya kapi awuta tiwi purnikapa.” Ngarra awarra yimi ngawa-yuwuni kapi ngarra-mamanta.

² Awuta wamurrara yuwurrara (12) wawurruwi ngawa-yuwuni ngarra-mamanta api ngawa-yuwuni yimamula (called) awuta apostles. Ngini-ngatawa meaning awarra yintanga apostles api awuta wawurruwi kapi ngawa-yuwuni yuwunga ngini awuta amintiya ngawa-yuwuni wutiyati waki pimatami. Wuta yintanga awuta apostles api ngarra pakinya Simon. Api ngarra nyoni yintanga awarra Simon api Peter. Kiyi ngar-ruwani Andrew. Kiyi James amintiya ngar-ruwani John. Wuta-rringani Zebedee awuta yuwurrara. ³ Kiyi Philip, kiyi Bartholomew, kiyi Thomas, kiyi Matthew. Ngarra awarra Matthew pakinya waki yimani ngini (for) awuta Roman alawuruwi amintiya nanginta yimani ngarra-mamanta awuta Jews awarra kunawuni ngini tax. Kiyi naki nyoni ngawa-yuwuni ngarra-mantani api awarra James ngini ngarra-rringani

Alphaeus, kiyi Thaddaeus. ⁴ Kiyi nyoni Simon. Api ngarra nyoni yintanga awarra Simon api Patriot. Wuta pirimamula (called) Patriot awarra Simon amintiya ngarra-mamanta pili wuta jirti purumuwani awuta Romans amintiya jirti ngirramini (trouble) pirripakiray-ani awuta. Kiyi naki nyoni ngarra-mantani ngawa-yuwuni api Judas Iscariot. Ngarra awarra wiyi (later on) traitor yimi kapi ngawa-yuwuni.

⁵⁻⁶ Kiyi ngawa-yuwuni yipangiraga kapi awuta wamurrara yuwurrara (12) ngarra-mamanta api yimi ngini, “Nyirru-wariyi kapi awarra yingarti murrakupuni kapi wuta wurumuwu awuta ngawa-mamanta kapi wuta Jews api nyirra-jiyarra awuta ngawa-rringani ngini-ngatawa ngirramini. Awuta ngawa-mamanta nginingaji sheepuwi kapi wuta waya pirripamulijipa pili wuta waya purrupumwari ngawa-rringani angatawa jarrumoka awuta ngawa-mamanta Jews. Ngajiti ngimpaju-wariyi kapi awuta arikutumunuwi kapi wuta karluwu Jews amintiya awanuwanga ngajiti ngimpaju-wariyi kapi awarra town kapi awarra murrakupuni Samaria.” Ngarra awarra yipangiraga ngawa-yuwuni kapi ngarra-mamanta.

⁷ Kiyi yimi ngawa-yuwuni kapi awuta ngarra-mamanta, “Nyirra-jiyarra awuta ngawa-mamanta Jews ngini ngawa-rringani ngini kuriyuwu waya yinkitayi awunt-amangi wuta amintiya ngini ngarra wiyi alawura arimi kangi wutawa,” yimi ngawa-yuwuni. ⁸ Kiyi yimi ngini, “Pupuwi nyirra-kirimi kapi wuta jana. Amintiya awuta kapi waya pajuwani

api nyirra-kirimi awuta ngini wupukularri yimpanguwi wurimi tuwanga. Amintiya awuta kapi wupumari (have bad sores) api pupuni nyirra-kirimi ngini-wutawa mipurra. Amintiya awuta tiwi kapi wuta maputirruwi waya pirripalamiya kangi wuta purnikapa api papi nyirra-mamiyi awuta maputirruwi kapi wuta purnikapa awuta tiwi.” Ngarra awarra yipangiraga ngawa-yuwuni. Kiyi yimi ngini, “Karri nuwa pupuwi ngimpiri-kirimi awuta tiwi kapi purunjuwi api ngajiti nanginta ngimpajami awuta kunawuni. Yita karri ngiya nguruwaluwa (taught) nuwa amintiya karri ngirripakirayi nuwa ngini-ngilawa power api ngiya karluwu nanginta nuwa kunawuni api nuwa wiyarri ngajiti nanginta ngimpajami kunawuni kapi awuta tiwi karri nuwa pupuwi ngimpiri-kirimi awuta.” Ngarra awarra yipangiraga ngawa-yuwuni kapi awuta ngarra-mamanta.

9-10 Kiyi yimi ngawa-yuwuni ngini, “Karri nuwa ngumpuriyi kapi awarra yingarti murakupun i api nuwa ngajiti ngimpaja-marruriyi kunawuni awungarruwu pili awuta tiwi kapi nuwa wiyi pupuwi ngimpiri-kirimi wuta awuta wiyi pimata-mangi (should look after) nuwa. Amintiya ngajiti ngimpaja-marruriyi awinyirra tunga angi nuwa ngimpalami yinkiti. Amintiya ngajiti nyonga kuluji ngimpaja-marruriyi. Waya juwa natinga kuluji angi nuwa ngimpiri-kuripiya (wear). Amintiya ngajiti nyonga muntamini (shoes) amintiya ngajiti nyoni jitika (walking stick).

11 Amintiya karri nuwa wiyi papi ngimpirimi

kapi kuta maka awarra murrakupuni api kullarlaga nyirrami ngini pupuni tini kiyi nyirramuwu kangatawa kurrampali. Nuwa ngajiti ngimpaja-mwari awinyirra kurrampali. Waya juwa karri waya ngumpuriyi kapi nyoni murrakupuni. ¹² Amintiya karri nuwa waya yinkitayi ngimpawuriji yilaruwu angatawa awarra tini kurrampali api nimarra nyirrami kangatawa awarra tini amintiya ngarra-purnayinga ngarramampirami, nyirrami ngini, 'Ngawa ngawutimarti ngawa-rringani ngini kuriyuwu ngini yimata-mangi nuwa.' ¹³ Api ngini awuta tiwi kangi awinyirra kurrampali wutimarti nuwa ngini japuja nginti-matami kangi wuta kurrampali api ngarra ngawa-rringani wiyi apamangi awuta ngingaji nuwa nimarra ngintirimi kangi wutawa. Api ngini wuta karluwu wutimarti nuwa ngini japuja nginti-matami kangi wutawa api nyirrami kapi awuta tiwi, 'Ngawa-rringani ngini kuriyuwu wiyi karluwu yimata-mangi nuwa.' Nuwa awarra nyirrami kapi awuta tiwi kapi karluwu wutimarti nuwa ngini japuja nginti-matami kangi wutawa.

¹⁴ Amintiya kuta maka awarra murrakupuni kapi nuwa ngumpuriyi api arrami yingampa awuta tiwi kapi awarra murrakupuni wurimi kangi nuwa, 'Pirri. Nyirru-wariyi. Ngawa arnuka ngawutimarti ngini-nuwula ngirramini.' Api ngini awuta wupangiraga awarra kangi nuwula api nyirra-mwari awarra murrakupuni. Amintiya awanuwanga ngini nuwa ngimpawuriji yilaruwu kuta anginuwanga kurrampali api ngini awuta

tiwi wurimi kang'i nuwula, 'Pirri!' api nyirra-mwari awinyirra kurrampali. Api karri nuwa waya ngimpija api awarra parruwarti kang'i ngini-nuwula muntamini api nyirra-nyawu awarra parruwarti. Api awuta tiwi karri wupakuluwunyi nuwa ngini ngumpunyawu awarra parruwarti kang'i nuwa muntamini api wuta wiyi awungarri wurimi kang'i wutamiya, 'Arramukuta awarra ngatawa ngini ngarra japuja kuriyuu (God), awarra ngini wuta wurimamula (call) wuta-rringani api ngarra arrami wiyi jirti ngirramini (trouble) amant-akirayi ngawa pili ngawa karluwu nguntu-wutimarti ngini-ngatawa ngirramini.' Wuta awuta tiwi awarra wiyi wupangiraga kang'i wutamiya," yimi ngawa-yuwuni kapi ngarra-mamanta.

Yingampa Tiwi Kapi Karluwu Kuwa Wurimi Ngawa-Yuwuni Jesus Wiyi Jirti Ngirramini Wupakirayi Ngarra-mamanta.

Matthew 10:17-23, 28, 32-39

¹⁷ Kiyi yimi ngawa-yuwuni ngini, "Karri ngiya wiyi ngipakupawurli kuriyuu kapi ngiyarringani api yingampa tiwi kapi wuta jirti wurumuwu ngiya wiyi wunga nuwa api wurimarruriyi nuwa kapi awarra courthouse api awuta alawuruwi kapi awarra courthouse wiyi judge wurimi nuwa pili nuwa kuwa ngimpirimi ngiya." Amintiya yimi ngawa-yuwuni ngini, "Awuta tiwi wiyi awanuwanga wurimarruriyi nuwa kapi angawula jurra api awungarruwu awuta alawuruwi wiyi wunga

murrukuni api wuripirni nuwa pili nuwa kuwa ngimpirimi ngiya. ¹⁸ Amintiya wiyi awanuwanga wunga nuwa api wurimarruriyi nuwa kapi awuta alawuruwi kapi wuta kings amintiya kapmanuwi pili nuwa ngimpapunya angilawa jarrumoka. Api awungarri nuwa wiyi ngumpunt-iyarra awuta alawuruwi ngini-ngilawa ngirramini. Amintiya nuwa wiyi awanuwanga ngumpunt-iyarra awarra ngirramini ngini-ngilawa kapi awuta tiwi kapi wuta karluwu Jews.” Ngarra awarra yipangiraga ngawa-yuwuni kapi ngarra-mamanta.

¹⁹⁻²⁰ Kiyi yimi ngawa-yuwuni ngini, “Karri awuta tiwi wurimarruriyi nuwa kapi awarra courthouse api ngajiti ngimpajami kangi nuwulamiya, ‘Ngawa awungana (what) nimarra ngamatami kangi awuta alawuruwi?’ Ngajiti awarra ngimpajami kangi nuwulamiya pili ngawarringani ngini-ngatawa pukwiyi (Holy Spirit) wiyi awungarri amant-akirayi nuwa awarra ngirramini ngini nuwa nimarra nginti-matami (should say) kapi awuta alawuruwi.” Ngarra awarra yipangiraga ngawa-yuwuni kapi ngarra-mamanta.

²¹ Kiyi nyoni ngirramini yipangiraga ngawa-yuwuni, yimi ngini, “Nuwa kapi ngimpapunya angilawa jarrumoka api yingampa nuwangirimipi wiyi jirti wurumuwu ngini-ngilawa ngirramini api wuta wiyarri wiyi wurimarruriyi nuwa kapi awarra courthouse api awungarruwu awuta alawuruwi wiyi pajuwani wurikirimi nuwa. Wuta yingampa tiwi wiyi traitor wurimi kapi wuta-yupi amintiya wuta-ngilipi

kapi wupapunya angilawa jarrumoka api wiyi wurimarruriyi awuta kapi awuta majatawi api awuta majatawi wiyi wuripirni awuta. Amintiya wutatuwu yingampa wiyi awanuwanga traitor wurimi kapi wuta-mamirampi amintiya wutatuwu yingampa tiwi wiyi awanuwanga traitor wurimi kapi wuta-rringanuwi wuta-naruwi api wurimarruriyi awuta kapi awuta majatawi ngini wuripirni awuta. ²² Tayikuwapi tiwi wiyi jirti wurumuwu nuwa pili nuwa ngimpapunya angilawa jarrumoka. Api nuwa kapi wiyi yiloti ngimpapunya angilawa jarrumoka api nuwa wiyi japuja kuriyuwu kapi ngiya-rringani.” Ngarra awarra yipangiraga ngawa-yuwuni.

²³ Kiyi ngawa-yuwuni yipangiraga naki nyoni ngirramini kapi ngarra-mamanta, “Karri nuwa kuta maka awarra murrakupuni ngumpuwuriyi api ngini awuta tiwi jirti ngirramini (trouble) wupakirayi nuwa api yartipili nyirra-mwari awarra murrakupuni api nyirru-wariyi kapi nyoni murrakupuni api awungarruwu nyirra-jiyarra awuta tiwi ngini-ngilawa ngirramini.” Awarra yimi ngawa-yuwuni kapi ngarra-mamanta.

Kiyi ngawa-yuwuni yimi ngini, “Ngiya wiyi ngumpumwari nuwa api nuwa wiyi ngimpirri-marruriyi ngini-ngilawa ngirramini kapi awarra yingarti towns kapi awungarra naki murrakupuni Israel. Api karri ngiya wiyi nguwni-pakupawurli (come back) kapi nuwa api ngiya wiyi nguwnyayi ngini nuwa karluwu nanuwanga nguntuwuriyi kapi yingampa (some)

towns kapi awungarra naki murrakupuni Israel. Ngarra awarra warntirrana. Ngiya nuwa nuwa-yuwuni nuwa tayikuwapi arikutumunuwi. Ngiya-rringani yini-pangirri (sent) ngiya kapi nuwa.” Ngarra awarra yipangiraga ngawa-yuwuni.

²⁸ Kiyi yimi ngawa-yuwuni ngini, “Yingampa tiwi wiyi arrami wutimarti ngini pajuwani pimata-kirimi nuwa api nuwa ngajiti ngimpaja-wanga awuta pili wuta waya juwa pajuwani wurikirimi ngini-nuwula purnikapa. Wuta karluwu pajuwani pimata-kirimi (can't kill) ngini-nuwula yimanka. Api ngajiti ngimpaja-wanga awuta tiwi. Waya juwa nyirra-wanga ngawa-rringani ngini kuriyuwu pili ngini (if) ngarra awuti-marti ngarra wiyi apangirri (send) ngini-nuwula purnikapa amintiya yimanka kapi awarra yikwani ngini ngarra ngawa-rringani yikirimi ngini ngarra maputiti wiyi japuja awungaji (hell).” Ngarra awarra yipangiraga ngawa-yuwuni kapi ngarra-mamanta.

³² Kiyi tuwanga yimi ngawa-yuwuni ngini, “Nuwa tiwi kapi nimarra ngimpirimi kapi nuwa-mamanta ngini nuwa kuwa ngimpirimi ngiya api karri ngiya-rringani wiyi judge arimi nuwa karri naki awarra murrakupuni wiyi apapaya (when this earth finishes) api ngiya wiyi awungarri nguwutiyarra ngiya-rringani ngini ngiya ngiya-mamanta nuwa. ³³ Api nuwatuwu yingampa kapi nimarra ngimpirimi kapi nuwa-mamanta ngini nuwa karluwu kuwa ngimpirimi ngiya api ngiya wiyi nguwutiyarra ngiya-rringani ngini nuwa karluwu ngiya-mamanta.” Ngarra

awarra yipangiraga ngawa-yuwuni kapi ngarra-mamanta.

³⁴⁻³⁶ Kiyi ngawa-yuwuni nyoni nginaki ngirramini yipangiraga, “Arramukuta yingampa tiwi nimarra wurimi kangi wutalamiya, ‘Ngarra ngawa-yuwuni yinuwuriyi kapi ngawa arikutumunuwi pili ngarra yuwutimarti ngini yimata-kirimi nginingaji ngawula arikutumunuwi ngini ngawa pupuni ngamata-muwajirri (should like each other).’ Arrami yingampa tiwi nimarra wurimi awarra. Api karluwu. Yita awuta arikutumunuwi kapi wuta waya kuwa wurimi kangi ngiya api ngiya ngunuwuriyi kapi wuta pilingini wuta wiyi jirti ngirramini (trouble) wuni pili wuta-ngirimipi kapi karluwu kuwa wurimi kangi ngiya api wuta wiyi jirti wurumuwu awuta amintiya wiyi jirti ngirramini wupakirayi awuta, nginingaji yati tini wiyi jirti arimuwu ngarra-rringani amintiya nyirratuwu natinga tinga wiyi jirti ampirimuwu nyirra-naringa amintiya nyirratuwu nyonga tinga wiyi jirti ampirimuwu nyirra-timitinga. Awuta arikutumunuwi kapi karluwu kuwa wurimi ngiya api wuta wiyi jirti wurumuwu awuta wuta-ngirimipi kapi kuwa wurimi ngiya.” Ngarra awarra yipangiraga ngawa-yuwuni.

³⁷ Kiyi ngawa-yuwuni tuwanga yimi ngini, “Awuta tiwi kapi warntirrana puranji wurumuwu wuta-rringanuwi amintiya wuta-naruwi api karlu-nara puranji wurumuwu ngiya api ngiya karluwu ngiya-mamanta awuta tiwi. Amintiya awanuwanga awuta tiwi kapi warntirrana puranji wurumuwu wuta-mwaruwi wuta-

mampirapi api wuta karlu-nara puranji wurumuwu ngiya api ngiya karluwu ngiya-mamanta awuta tiwi,” yimi ngawa-yuwuni. Kiyi yimi ngini, “Nuwa arikutumunuwi nyirra-pungintayi (think about) ngiya pakinya api wutatuwu yintayi (behind) nuwa-ngirimipi pili ngini (if) nuwa karluwu ngimpiri-pungintayi ngiya pakinya api ngiya karluwu ngiya-mamanta nuwa,” yimi ngawa-yuwuni.

38-39 Kiyi nyoni ngirramini yimi ngawa-yuwuni kapi ngarra-mamanta, “Wuta yingampa tiwi jirti wurumuwu ngiya api wuta wiyi awuta wupamukuri ngiya kuriyuwu kapi arikitirropurtayi (cross). Wuta wiyi awuta tiwi awanuwanga jirti ngirramini (trouble) wupakirayi nuwa kapi kuwa ngimpirimi ngiya api ngini nuwa wiyi ngumpumwari angilawa jarrumoka karri wuta awarra ngirramini (trouble) wupakirayi nuwa api ngiya wiyi arnuka ngirimamula (call) nuwa ngiya-mamanta amintiya nuwa wiyi karluwu japuja nginti-matami kuriyuwu kapi ngiyarringani. Api nuwatuwu kapi nuwa wiyi karluwu kuwa nginti-matami awuta tiwi kapi jirti ngirramini wupakirayi nuwa api waya juwa ngimpapunya-la (keep following) angilawa jarrumoka api nuwa awuta wiyi japuja ngimpirimi kuriyuwu kapi ngiyarringani. Kayi, ngiya karluwu nguru-pungintayi (think about) ngiyalamiya. Ngiya waya juwa nguru-pungintayi awarra waki ngini ngiyarringani awutimarti ngiya ngini ngimata-kirimi (do). Api nuwa awungani (that way) nyirrami nginingaji ngiya.” Ngarra awarra yipangiraga ngawa-yuwuni kapi

ngarra-mamanta.

11

Matthew 11:1

¹ Kiyi ngawa-yuwuni Jesus karri ngarra yipangirri (sent) ngarra-mamanta kapi awarra yingarti murrakupuni api ngarra yuwuriyi kapi nyoni towns awungarruwu kapi awarra murrakupuni Galilee. Ngarra awungaji yuwuntiyarra awuta arikutumunuwi ngini-ngatawa ngirramini.

12

Ngawa-rringani Parlingarri Yuwutiyarra Isaiah Ngini (about) Ngarra-mirani Jesus.

Matthew 12:17-21

¹⁷ Parlingarri ngawa-rringani yuwutiyarra awarra prophet Isaiah ngirramini ngini (about) ngarra ngawa-yuwuni Jesus. Api awarra Isaiah yuwuntiyarra arikutumunuwi awarra ngirramini. Api awarra ngirramini ngini awarra Isaiah yipangiraga ngini (about) ngawa-yuwuni api wiyi parlinginari (later) warntirrana yima (came true). ¹⁸ Ngawa-rringani yuwutiyarra awarra Isaiah awarra naki ngirramini ngini (about) ngawa-yuwuni. Ngarra karluwu tuwa yimi ngarra-mirani ngarra yintanga, api yimi ngini,

“Ngarra awarra nayi tini api ngiya parlingarri ngurru-wunga (picked) awarra ngini wiyi

waki yimatami ngini (for) ngiya. Ngiya pu-ranji ngurumuwu awarra amintiya kuku-nari ngirimi kangi ngarra. Ngiya wiyi ngipakirayi awarra ngini-ngilawa pukwiyi (Holy Spirit) api ngarra wiyi awuntiyarra awuta arikutumunuwi ngini-ngilawa ngir-ramini,”

yimi ngawa-rringani. Amintiya nyoni nginaki ngirramini yimi awarra ngawa-rringani ngini (about) ngarra-mirani Jesus,

“Awarra tini ngini ngarra wiyi waki arimi ngini (for) ngiya api ngarra wiyi awuntiyarra ngini-ngilawa ngirramini kapi tayikuwapi arikutumunuwi kapi wuta Jews amintiya awanuwanga awuta kapi wuta karluwu Jews api ngarra wiyi awuntiyarra awuta arikutumunuwi ngini awuta tiwi kapi wiyi wunyawu awarra jirti (the badness) ngini apalamiya kangi wuta ruwuti api ngiya wiyi ngirimarruriyi awuta kuriyuwu kapi ngiya japuja.”

Ngarra awarra yipangiraga ngawa-rringani ngini (about) ngarra-mirani Jesus. ¹⁹ Amintiya yimi ngini,

“Awarra tini ngini ngarra wiyi waki arimi ngini (for) ngiya ngarra wiyi karluwu yimata-wayatipi (won't argue) kapi awuta arikutumunuwi. Amintiya ngarra arnuka jingawu yimatami. Awanuwanga karluwu nimarra yimatami makirrana kapi jarrumoka. ²⁰ Amintiya awuta tiwi kapi mampara kuwa wiyimami (starting to obey) ngini-ngatawa ngirramini api

karri awuta tiwi kuta kamini jirti wurikirimi (do wrong thing) ngarra wiyi putuputuwu awunt-akirayi (forgive) awuta. Awanuwanga awuta tiwi kapi wuta waya yinkitayi wupumwari angatawa pupuka jarrumoka api ngarra wiyi awarra tini awunu-wani (help) awuta api wuta wiyi warntirrana wupapunya angatawa jarrumoka. Ngarra karluwu awarra tini yimata-mwari ngini-ngilawa waki. Ngarra wiyi yiloti awunu-wani awuta arikutumunuwi api wuta wiyi awuta tiwi kuwa wurimi ngini-ngilawa ngirramini. Ngarra wiyi awungani (that way) apapaya awarra waki ngini ngarra wiyi arikirimi (do) ngini (for) ngiya amintiya wiyi warntirrana pupuni arikirimi awarra nginaki murrakupuni (earth).”

Ngarra awarra yipangiraga ngawa-rringani ngini (about) ngarra-mirani Jesus. ²¹ Kiyi yimi ngawa-rringani ngini,

“Tayikuwapi tiwi kapi wurumuwu kangi yingarti murrakupuni wiyi kuwa wurimi awarra tini ngini ngarra wiyi putuputuwu apakirayi (forgive) awuta awarra jirti ngini pirikirim-ani (the wrong they've done) amintiya awanuwanga wiyi kuwa wurimi ngini ngarra wiyi awunt-amangi awuta tiwi awarra tini ngini ngarra waki arimi ngini (for) ngiya,”

yimi ngawa-rringani. Api awarra ngirramini ngini-ngatawa ngawa-rringani api awarra Isaiah

yikirimi (wrote) awarra ngirramini kangi ngawar-ringani ngini-ngatawa punkaringini (Old Testament). Awarra tini ngini ngawar-ringani yipangiraga ngini ngarra wiyi waki arimi ngini (for) ngarra api ngarra awarra ngarra-mirani Jesus.

Awuta Pharisees Amintiya Scribes Nanginta Pirimi Ngawa-yuwuni Jesus Ngini Ngarra Arikulani Mirrikili (miracle) Yimata-kirimi.

Matthew 12:38-40

³⁸ Natinga wumunga awuta yingampa awuta Pharisees amintiya scribes nanginta pirimi ngawa-yuwuni, “Aya mantani,” pirimi. “Ngawa ngawutimarti ngini nginja arikulani mirrikili (miracle) jimata-kirimi api karri ngawa ngapakuluwunyi awarra mirrikili api ngawa wiyi ngarimajawu ngini ngarra ngawar-ringani ngini kuriyuwu yini-pangirri (sent) nginja kapi ngawa arikutumunuwi.” Wuta awarra pirripangiraga kapi ngawa-yuwuni awuta Pharisees amintiya scribes. ³⁹ Api ngawa-yuwuni yimi kangi wutawa, “Nuwa arikutumunuwi kapi nuwa ningani ngumpuru-muwu api nuwa ngimpitimarti ngini nginti-mata-kuluwunyi awarra arikulani mirrikili pili nuwa jajiruwi amintiya nuwa karluwu kuwa ngimpirimi ngawar-ringani ngirramini. Nuwa wiyi waya juwa ngimpakuluwunyi arikulani mirrikili nginingaji ngarra ngawar-ringani parlingarri yikirimi karri ngarra Jonah yimuwu. ⁴⁰ Nuwa ngimpiri-majawu ngini awarra Jonah karri ngarra yimuwu api ngarra awarra arikulani muputi yiparungumi (swallowed) awarra Jonah

api ngarra yimuwu yirrajirrima wumunga (days) kapi ngarra pitipita awarra arikulani muputi api wiyi (later on) awarra muputi papi yiniri-mamiyi awarra Jonah api kiyi awarra Jonah yipukularri api tuwanga yimpangini. Ngarra awarra mirrikili parlingarri yikirimi ngawa-rringani api ngiya wiyi awanuwanga ngurumuwu yirrajirrima wumunga yilaruwu kapi yakuluwuni (under the earth), karri ngiya pakinya pajuwani ngirimi. Kiyi ngiya-rringani wiyi arikirimi ngiya ngini wiyi yimpangini ngupukularri. Awarra mirrikili nuwa wiyi ngimpakuluwunyi.” Ngarra awarra yipangiraga ngawa-yuwuni kapi awuta Pharisees amintiya scribes.

*Ngawa-yuwuni Jesus Ngarra-naringa
Amintiya Ngarra-Marrikulupi Punuwuriyi
Kangatawa.*

Matthew 12:46-50

⁴⁶⁻⁴⁸ Kiyi ngawa-yuwuni Jesus nimarra yimi kapi awuta arikutumunuwi yilaruwu kapi kurrampali.

Kiyi ngawa-yuwuni ngarra-naringa amintiya awuta wawurruwi ngawa-yuwuni ngarra-marrikulupi punuwuriyi kapi awinyirra kurrampali pili purru-wutimarti ngini nimarra pimatami kangatawa awarra ngawa-yuwuni.

Kiyi yati awuta arikutumunuwi yuwutiyarra ngawa-yuwuni ngini ngarra-naringa amintiya ngarra-marrikulupi purru-wujingi-rritani (were standing) turruwuni api purru-wutimarti ngini

nimarra pimatami kangatawa. ⁴⁹ Kiyi ngawa-yuwuni yuwurtimini (pointed) kapi ngarra-mamanta api yimi ngini, “Kapinaki awuta ngiya-mamanta api ngiya ngirimamula (call) awuta ngiya-naruwi ngiya-ngilipi ⁵⁰ pili awuta tiwi kapi kuwa wurimi ngawa-rringani ngini-ngatawa ngirramini api ngiya awuta ngirimamula ngiya-ngilipi amintiya ngiya-naruwi.” Ngarra awarra yipangiraga awarra ngawa-yuwuni kapi awuta arikutumunuwi.

13

²⁰ Kiyi ngawa-yuwuni yimi ngini, “Amintiya wutatuwu yingampa arikutumunuwi api karri wuta wuri-pitingaya (hear) ngawa-rringani ngini-ngatawa ngirramini api wuta warntirrana kuwa wurimi awarra ngirramini amintiya yingarti waki wurimi ngini (for) ngawa-rringani. Awuta tiwi nginingaji awarra yakuluwuni ngini yarti-puranji amintiya awarra ngirramini ngini wuta wuri-pitingaya api nginingaji awarra kurukura ngini yipakupuraji kapi awarra yakuluwuni ngini yarti-puranji. Api awuta arikutumunuwi karri wuta wuri-pitingaya ngawa-rringani ngini-ngatawa ngirramini api wuta warntirrana wuru-pungintayi (think about) awarra ngirramini amintiya awarra ngirramini api kiyi wuta yingarti waki wurimi ngini (for) ngawa-rringani.” Ngawa-yuwuni awarra yuwuntiyarra ngarra-mamanta.

Ngirramini Ngini Wheat Amintiya Jiringa Wupunga.

Matthew 13:24-30, 36-43

²⁴ Kiyi ngawa-yuwuni yuwuntiyarra awuta arikutumunuwi ngirramini (story) ngini yati alawura yipamangi garden api yuwunyawu ngini pupuni kurukura (seed) kapi awarra garden. Ngarra karluwu ngawa-yuwuni yuwuntiyarra awuta tiwi ngini-ngatawa meaning awarra ngirramini. Ngarra yuwutimarti awuta tiwi ngini warntirrana pimata-pungintayi (think about) awarra ngirramini ngini pimata-nyayi (to find out) ngini-ngatawa meaning. Kiyi yimi ngini, “Karri ngiya nguwuntiyarra arikutumunuwi ngini-ngatawa ngawa-rringani pupuni ngirramini api awarra nginingaji karri awarra alawura yuwunyawu awarra pupuni kurukura kangi yakuluwuni.” Ngarra awarra yipangiraga ngawa-yuwuni.

²⁵ Kiyi ngawa-yuwuni yimi ngini, “Awarra garden kapi awarra alawura yuwunyawu kurukura awungaji api karri waya japinamini karri tayikuwapi tiwi purru-wujingi-majirripani api yati tini yuwuriyi kapi awarra alawura ngini-ngatawa garden. Ngarra awarra tini jirti yimuwu awarra alawura api jirti kurukura yiniri-marruriyi kapi awarra garden api yuwunyawu awarra jirti kurukura awungaruruw mimpa-jirri kapi awarra pupuni kurukura. Awarra jirti kurukura api karri wiyi arikulurumi (grow) api jiringa wupunga awinyirra.

²⁶⁻²⁷ Kiyi awarra pupuni kurukura ngini ngarra wheat yikulurumi (grew) api kiyi waya yinkitayi kiyana yima awarra wheat. Nyirratuwu awinyirra jiringa wupunga awanuwanga jiyiku-

lurumi. Kiyi awuta tiwi kapi waki pirimi ngini (for) awarra alawura api karri wuta pirri-pakuluwunyi awarra wheat amintiya awinyirra jiringa wupunga yinkitay-ajirri tayinti pirimi api punuwuriyi kapi awarra alawura api pirimi ngini, 'Aya,' pirimi, 'Kama anaki angi jiringa wupunga tayinti ampirimi kangi awarra wheat pili nginja juwunyawu pupuni kurukura kang-injila garden?' ²⁸ Api yimi ngarratuwu, 'Arramukuta awarra tini ngini ngarra jirti arimuwu ngiya yuwunyawu jirti kurukura kapi ngini-ngilawa garden.' Ngarra awarra yipangiraga awarra alawura kapi awuta tiwi kapi waki pirimi ngini (for) ngarra.

Api wuta pirimi kangatawa, 'Arrami nginja nimpitimarti ngawa ngini ngamata-ngoyi (pull out) awinyirra jiringa wupunga amintiya ngini ngamata-mwari awarra wheat?' ²⁹ Api yimi ngarratuwu, 'Karlumu, pili ngini (if) nuwa ngintija-ngoyi (did pull out) awinyirra jiringa wupunga api wiyi arrami awarra pupuni wheat awanuwanga papi yinija-mi (would come out). ³⁰ Waya awungani wutiyati awarra wheat amintiya awinyirra jiringa wupunga. Waya juwa karri waya kiyana awarra wheat api ngiya wiyi awungarri nguwuntiyarra nuwa ngini pakinya nginti-matanga (should get) awinyirra jiringa wupunga kiyi ngini jilikari nginti-mata-kirimi awinyirra wupunga. Amintiya ngiya wiyi nguwuntiyarra nuwa ngini pimata-nyawu awinyirra jiringa wupunga kang yikwani. Api awarra ngini pupuni wheat nuwa nginti-matanga kiyi nginti-mata-mukuri awarra

wheat kapi awinyirra kurrampali kapi ngapalami yinkiti,' yimi awarra alawura kapi awuta tiwi kapi waki pirimi ngini (for) ngarra." Ngarra awarra ngawa-yuwuni yuwuntiyarra awarra ngirramini (story) kapi awuta tayikuwapi arikutumunuwi. Ngarra karluwu yuwuntiyarra awuta tiwi ngini-ngatawa meaning awarra ngirramini.

³⁶ Kiyi awarra ngawa-yuwuni yipumwari awuta tayikuwapi arikutumunuwi kiyi yipawuriji yilaruwu kapi awinyirra kurrampali kapi ngarra japuja yimi wutiyati ngarra-mamanta. Kiyi awuta ngarra-mamanta punuwuriyi kapi ngawa-yuwuni kiyi nanginta pirimi ngarra, "Awarra ngirramini (story) ngini awinyirra jiringa wupunga ngini nginja juwuntiyarra awuta tayikuwapi tiwi api kamini awarra meaning?" Wuta awarra nanginta pirimi ngawa-yuwuni awuta ngarra-mamanta. ³⁷ Api yimi ngawa-yuwuni kangi wutawa, "Awarra alawura ngini yuwunyawu awarra pupuni kurukura kapi ngarra garden api ngarra awarra alawura ngingingaji ngiya. Nuwa-yuwuni ngiya nuwa tayikuwapi tiwi. ³⁸ Amintiya awarra yakuluwuni ngini awarra alawura yikurungumi (dug) api awarra yakuluwuni ngingingaji tayikuwa-ni murrakupuni (the whole world). Amintiya awarra pupuni kurukura api ngarra awarra ngingingaji awuta tiwi kapi wupapunya ngawa-rringani angatawa jarrumoka. Api nyirratuwu angi jiringa wupunga ngingingaji awuta tiwi kapi wupapunya maputiti angatawa jarrumoka. ³⁹ Amintiya awarra tini ngini ngarra

yuwunyawu awarra jirti kurukura kapi awarra garden api ngarra awarra ngingingaji maputiti. Amintiya awuta tiwi kapi purrupungoyi (pulled out) awarra wheat karri waya kiyana api awuta tiwi ngingingaji angeluwi. Amintiya karri awarra wheat kiyana arimi api awarra ngingingaji karri ngingingaji ngatawa murrakupuni wiyi apapaya (the world will finish).” Ngarra awarra yipangiraga ngawa-yuwuni kapi awuta arikutumunuwi.

⁴⁰⁻⁴² Kiyi ngarra yimi ngini, “Karri ngingingaji ngatawa murrakupuni wiyi apapaya api ngiya wiyi nimarra ngirimi kapi awuta kapi-ngilawa angeluwi, ‘Awi, nyirranga (get) awuta tiwi kapi jirti wurikirimi (do wrong) amintiya awuta tiwi kapi wuntiyarra wuta-mamanta ngini jirti wurikirimi api nyirra-mukuri awuta jajiruwi tiwi maringarra (one side) kiyi kapi wuta papurajuwi awanuwanga maringarra (other side).’ Ngiya wiyi awarra ngipajiyarra awuta angeluwi,” yimi ngawa-yuwuni. Kiyi yimi ngini, “Awuta arikutumunuwi kapi wuta jajiruwi api wuta awuta ngingingaji awinyirra jiringa wupunga angi awuta tiwi purruwunyawu kapi yikwani pili awuta angeluwi wiyi wunga awuta jajiruwi tiwi api wunyawu awuta kapi awarra yikwani, awarra yikwani ngini ngarra ngawa-rringani wiyi arikirimi ngini (to) wiyi awungaji awunyawu awarra maputiti. Awungarruwu kapi awarra yikwani awuta jajiruwi wiyi pirlikiti wurimi amintiya wurimi ngini, ‘Ngawa awungana ngamatama pili ngawa jirti ngirramini (trouble) ngawuni awungarra naki

kapi yikwani,' wurimi wiyi awuta jajiruwi tiwi.

⁴³ Kiyi awuta tiwi kapi wuta papurajuwi api ngarra ngawa-rringani wiyi apamangi awuta kapi ngarra japuja amintiya wiyi alawura arimi kapi wuta. Wuta wiyi ngirri-ngirri wurimi nginingaji warnarringa awuta kapi papurajuwi." Ngarra awarra yipangiraga ngawa-rringani. Kiyi yimi ngini, "Nuwa kapi waya ngintiri-pitingaya (heard) awarra ngirramini api nuwa kuwa nyirrami awarra." Ngarra awarra yipangiraga ngawa-yuwuni kapi awuta arikutumunuwi.

14

Ngawa-yuwuni Jesus Yipangulimayi Kuriyuwu Kapi Kukuni Nginingaji Ngawa Ngapangulimayi Kapi Yakuluwuni.

Matthew 14:22-33

²² Kiyi karri ngawa-yuwuni Jesus ngarra-mamanta pirripapaya ngini pirripalami awarra yinkiti kangi awinyirra tunga api ngarra ngawa-yuwuni yimi kangi awuta, "Awi, mamanta," yimi. "Nyirra-lamiya kangi kapala api nyirru-wariyi maringarruwu. Nuwa aringampi ngiyatuwu yintayi pili ngiya pakinya nguwentiyarra kapinaki arikutumunuwi ngini pimatuwariyi tangarima," yimi ngawa-yuwuni. Kiyi ngarra-mamanta pirripalamiya kangi kapala kiyi purruwuriyi aringampi. Ngarratuwu ngawa-yuwuni yuwanjipa yintuwu kapi awarra murrakupuni kiyi yipangirri (sent) awuta tayikuwapi arikutumunuwi kapi ngini-wutawa japuja.

²³ Karri awuta arikutumunuwi purruwuriyi api ngarra ngawa-yuwuni yipapurti kapi jupun-yini (hill) ngarra wangata api awungarruwu pray yimi kapi ngarra-rringani ngini kuriyuwu. Karri yartijanga ngarra nanuwanga wangata yimuwu kuriyuwu kapi jupunyini. ²⁴ Api ngarra-mamanta nanuwanga purruwuja kapi kapala api waya kipirla purruwuja. Wuta mamana purruwuja pili wunijakama amintiya mirri-pakama.

²⁵ Ngarra ngawa-yuwuni yimuwu kiyija awungarruwu kapi jupunyini kiyi yipumwari awarra jupunyini kiyi yipapirraya kapi awarra lake api awungarri nanuwanga (still) yartijanga. Kiyi ngarra yipangulimayi kuriyuwu kangi awarra kukuni nginingaji ngawa ngapangulimayi kapi yakuluwuni kiyi yipapunya ngarra-mamanta kapi wuta tapitapi purru-wujingi-mani kapi awinyirra kapala.

²⁶ Karri ngawa-yuwuni ngarra-mamanta pir-ripakuluwunyi ngarra api wuta pirimakirri pili wuta amparrimani pirrarimi ngini ngarra awarra wurrungorra api jingawu pirimakirrimi, "Oyi!" ²⁷ Api karri wuta jingawu piriimi api awungarri ngarra ngawa-yuwuni yimi kangi wutawa, "Awi, ngajiti ngimpaja-wanga pili ngiya waya awarra nginaki," yimi ngawa-yuwuni kapi ngarra-mamanta.

²⁸ Kiyi awarra Peter yimi kangi ngawa-yuwuni, "Aya, ngini nginja awarra warntirrana ngawa-yuwuni nginja api tajiyarra ngiya ngini ngimata-ngulimayi kanginjila kuriyuwu kapi kukuni," yimi Peter. ²⁹ Api, "Tuaripa," yimi ngawa-

yuwuni kangi awarra Peter. Kiyi Peter kuwa yimi kangatawa kiyi kutupi yimi kapi kapala kiyi yipangulimayi kuriyuwu kapi awarra kukuni. Kiyi yuwuriyi kapi ngawa-yuwuni.

³⁰ Api awarra Peter karri ngarra yuwuja kapi ngawa-yuwuni api ngarra awungarri yipakuluwunyi mirripakama api ngarra yimakirri kiyi yipungarti kiyija kangi kukuni. Kiyi ngarra jingawu yimi kapi ngawa-yuwuni, “Yuwuni, tawani ngiya,” yimi. ³¹ Api yartipili ngawa-yuwuni yuwunga awarra Peter ngini-ngatawa yikara kiyi yipamanipayi (lifted up) ngarra api yimi kangatawa, “Nginja waya juwa kiyija kuwa jiyimi kangilawa. Pilikama nginja karluwu warntirrana kuwa jiyimi ngini ngiya ngimatawani (can help) nginja ngini jimata-ngulimayi kuriyuwu kangi kukuni,” yimi ngawa-yuwuni kangi awarra Peter.

³² Kiyi ngawa-yuwuni amintiya awarra Peter karri pirripalamiya kangi kapala api awungarri awinyirra wunijaka juwunjarli.

³³ Kiyi ngawa-yuwuni ngarra-mamanta kapi pirripalamiya kapi awinyirra kapala api wuta purukuruwarni (thanked) ngawa-yuwuni api piriimi ngini, “Awarra warntirrana ngini nginja ngawarringani ngarra-mirani,” piriimi kangi ngawa-yuwuni.

15

Yingampa Pharisees Purru-wuntiyarra-mini Jirti Ngirramini Kapi Awuta Tiwi.

Matthew 15:1-20

¹ Kiyi yingampa Pharisees amintiya yingampa scribes purrupumwari Jerusalem kiyi purruwuriyi kapi ngawa-yuwuni. Kiyi awuta scribes amintiya awuta Pharisees api wuta awuta nanginta pirimi ngawa-yuwuni Jesus, ² “Pilikama nginja-mamanta karluwu kuwa wurimi awarra ngirramini (law) ngini ngawa mwarliki ngamatami (should wash) ngini-ngawula yikara karri ngawa waya yinkitayi ngawapa yinkiti pili wuta papaluwi puturupura (left for us) awarra ngirramini (law) ngini ngawa awungani ngamatami (should do that).” Awuta Pharisees amintiya scribes awarra nanginta pirimi ngawa-yuwuni. ³ Api yimi ngawa-yuwuni, “Marri nuwa! Nuwa waya juwa kuwa ngimpirimi ngawa-ampi ngini-wutawa ngirramini api nuwa karluwu warntirrana kuwa ngimpirimi ngawa-rringani, ⁴ awarra ngirramini ngini ngarra ngawa-rringani ngini kuriyuwu yipangiraga awarra ngirramini ngini, ‘Nuwa kuwa nyirrami kangi nuwa-rringanuwi amintiya nuwa-naruwi amintiya nyirramangi awuta. Api awuta tiwi kapi jirti wupangiraga kapi wuta-rringanuwi amintiya wuta-naruwi api pajuwani nyirra-kirimi awuta tiwi.’
 Ngarra awarra ngirramini ngawa-rringani ngini kuriyuwu parlingarri yipangiraga api nuwa karluwu kuwa ngimpirimi awarra ngirramini,” yimi ngawa-yuwuni kapi awuta Pharisees amintiya awuta scribes.

⁵⁻⁶ Kiyi yimi ngawa-yuwuni kangi wutawa, “Awarra warntirrana ngini nuwa karluwu kuwa

ngimpirimi awarra ngirramini pilikama nuwa nimarra ngimpirimi kapi awuta arikutumunuwi ngini waya rayiti (alright) ngini wuta wuntiyarra wuta-rringanuwi amintiya wuta-naruwi, 'Ngawa waya karri-kamini yinkiti amintiya kunawuni pili ngawa waya nginti-pakirayi ngawarringani ngini kuriyuwu ngini-ngawula yinkiti amintiya kunawuni.' Pilikama nuwa Pharisees amintiya nuwa scribes awarra nimarra ngimpirimi kapi awuta arikutumunuwi pili nuwa waya ngimpiri-majawu ngini ngawa ngamatakirayi (should give) yinkiti amintiya kunawuni kapi ngawa-rringanuwi amintiya ngawa-naruwi. Nuwa awuta Pharisees amintiya nuwa scribes ngumpu-wunu-waluwa (teach) awuta arikutumunuwi awarra jirti ngirramini (law) ngini awuta ngawa-ampi puturupura api nuwa waya nguntu-pumwari (have left) awarra pupuni ngirramini ngini-ngatawa ngawa-rringani ngini kuriyuwu," yimi ngawa-yuwuni kapi awuta Pharisees amintiya awuta scribes.

⁷⁻⁹ Kiyi ngawa-yuwuni yipangiraga nyoni nginaki ngirramini kapi awuta Pharisees amintiya scribes, "Nuwa ngimpiri-mamuliya nuwulamiya papurajuwi api nuwa karluwu. Yita ngarra ngawa-rringani parlingarri yuwutiyarra awarra prophet Isaiah awarra naki ngirramini ngini (about) nuwa api yimi ngawa-rringani ngini,

'Kapinaki arikutumunuwi kunyani wurimamula (call) ngiya pupuni api wuta karluwu wuni ngiya kangi wuta ruwuti. Wuta karluwu warntirrana wuru-kuruwarni (thank) ngiya amintiya awarra ngirramini

(law) ngini wuta wunu-waluwa (teach) awuta arikutumunuwi api awuta wuta-ampi pirikirimi awarra ngirramini. Wuta karluwu wunu-waluwa arikutumunuwi ngini-ngilawa ngirramini,'

yimi ngawa-rringani. Ngarra nimarra yimi awarra ngirramini ngini (about) nuwa," yimi ngawa-yuwuni kapi awuta Pharisees amintiya awuta scribes. Kiyi yimi ngini, "Awarra ngirramini ngini ngarra ngawa-rringani yipangiraga ngini (about) nuwa api awarra warntirrana," yimi ngawa-yuwuni kapi awuta Pharisees amintiya awuta scribes.

¹⁰ Kiyi ngawa-yuwuni jingawu yimi kapi awuta tiwi kapi mimpa piriimi yinkitayi kangatawa api yimi ngini, "Awi mamanta. Awarra naki ngirramini ngini ngiya ngipangiraga api nyirra-majawu (understand) awarra ngirramini.

¹¹ Karri ngawa ngapalami yinkiti kangawula yirruputara api kiyi ngawapa awarra yinkiti api awarra yinkiti karluwu arikirimi ngawa ngini jajiruwi tiwi ngarima. Waya juwa ngini nuwa jirti ngirramini (bad thoughts) ngimpalami yilaruwu kangi nuwa punyipunyi api kiyi papi ngimpiniri-mamiyi (bring out) awarra jirti ngirramini kangi (through) nuwula yirruputara api awarra jirti ngirramini arikirimi nuwa jajiruwi tiwi." Ngarra awarra yipangiraga ngawa-yuwuni kapi awuta tayikuwapi arikutumunuwi.

¹² Kiyi ngawa-yuwuni ngarra-mamanta punuwuriyi kangatawa api piriimi ngini, "Arrami nginja waya nimpirimajawu ngini awuta

Pharisees karluwu puranji purumuwu awarra ngirramini ngini nginja jipangiraga kangki wutawa api angi-wutawa yiminga jurrumumi jiyimi (became angry).” Ngawa-yuwuni ngarra-mamanta awarra pirripangiraga kangatawa. ¹³⁻¹⁴ Api yimi kangki wutawa, “Ngajiti kuwa ngimpajami awarra ngirramini ngini awuta Pharisees pirripangiraga. Kayi, awuta tiwi kapi karluwu wupapunya ngawa-rringani angatawa jarrumoka api wuta awuta ngingingaji yinkilatuwi. Amintiya awuta Pharisees api wuta wiyarri ngingingaji yinkilatuwi pili wuta arnuka-nara wupapunya awinyirra jarrumoka angatawa ngawa-rringani api wuta karluwu pimata-wani (can't help) awuta yingampa tiwi ngini warntirrana pimata-punya awinyirra jarrumoka. Awarra ngingingaji karri yingampa tiwi kapi yinkilatuwi wunu-wani yingampa (others) kapi yinkilatuwi ngini pimata-ngulimayi api wutiyati wiyi wupakupuraji kangki yangamini.” Ngarra awarra yipangiraga ngawa-yuwuni kapi ngarra-mamanta. Kiyi yimi ngini, “Awarra ngirramini ngini wuta Pharisees wuntiyarra awuta tiwi api karluwu ngawa-rringani ngini-ngatawa ngirramini awarra api ngiya wiyi nguwuntiyarra awuta tiwi ngini, ‘Nuwa ngajiti kuwa ngimpajami awuta Pharisees ngini-wutawa ngirramini,’ ngirimi.” Ngarra awarra yipangiraga ngawa-yuwuni.

¹⁵ Kiyi ngarra Peter yipangiraga kapi ngawa-yuwuni, “Awarra ngirramini ngini nginja jipangiraga karri pakinya api kamini awarra meaning arimi,” yimi Peter. ¹⁶ Api yimi

ngawa-yuwuni kapi awarra Peter amintiya awuta yingampa ngarra-mamanta, “Kama nuwa nanuwanga mayorluwi nuwa ngiya-mamanta. Nuwa nginingaji awuta yingampa tiwi kapi karluwu wurimajawu (don't understand) ngini-ngilawa ngirramini. ¹⁷ Kayi, awarra ngirramini ngini ngiya pakinya ngirripangiraga karri pakinya api ngini-ngatawa meaning ngini karri ngawa ngapalami yinkiti kangawula yirruputara api karri ngawapa awarra yinkiti api ngawa karluwu jajiruwi tiwi ngamatama pili awarra yinkiti. Awarra yinkiti ngini ngawa ngapalami kangawula yirruputara api wiyi apawuriji yilaruwu kangawula wiyika kiyi parlinginari (later) papi awunirimi (come out) kapi ngawa kurruwa. Awarra yinkiti ngini ngapalami kangawula yirruputara api karluwu arikirimi ngawa jajiruwi tiwi. Wayana?” yimi ngawa-yuwuni kapi awuta ngarra-mamanta.

¹⁸ Kiyi yimi kangi wutawa, “Waya juwa ngini nuwa jirti ngirramini (bad thoughts) ngimpalami yilaruwu kangi nuwa punyipunyi api kiyi papi ngimpiniri-mamiyi awarra jirti ngirramini (bad talk) kangi (through) nuwula yirruputara api awarra jirti ngirramini arikirimi nuwa jajiruwi tiwi. ¹⁹ Yingarti awarra jirti ngirramini ngini nuwa yingampa ngimpalami yilaruwu kangi nuwula punyipunyi amintiya kangi nuwula ruwuti api kiyi nuwa wiyi jirti ngimpi-kirimi (do wrong) nginingaji nuwa pajuwani ngimpi-kirimi yingampa (other) tiwi amintiya awanuwanga wulinjini ngimpirimi kapi nyoni tini ngarra-purnayinga amintiya kapi

nyonga tinga nyirra-purnayi. Amintiya nuwa awanuwanga mitaya ngimpirimi yinkiti amintiya kunawuni amintiya tongwayi ngimpirimi yingampa tiwi amintiya nuwa jajiruwi ngimpirimamula (call) yingampa (other) tiwi amintiya nuwa jirti ngimpiri-pungintayi (think wrong things). ²⁰ Api ngini nuwa awarra jirti ngimpirikirimi api nuwa wiyi jajiruwi tiwi ngimpirima (become). Api ngini ngawa karluwu mwarliki ngarimi ngini-ngawula yikara karri ngawa waya yinkitayi ngawapa yinkiti api awarra karluwu arikirimi ngawa jajiruwi tiwi.” Ngarra awarra yipangiraga ngawa-yuwuni kapi ngarra-mamanta.

16

Awarra Peter Yimamula (called) Ngawa-yuwuni Christ.

Matthew 16:13-20

¹³ Kiyi ngawa-yuwuni Jesus amintiya ngarra-mamanta purruwuriyi kapi awarra murrakupuni ngini ngarra yinkitayi kapi Caesarea-Philippi. Awungarruwu ngawa-yuwuni nimarra yimi kapi ngarra-mamanta, “Nuwa waya ngimpiri-majawu ngini ngiya awarra naki nuwa-yuwuni nuwa tayikuwapi (all) arikutumunuwi api wuta yingampa tiwi kamini wurimamula (call) ngiya?” yimi ngawa-yuwuni kapi awuta ngarra-mamanta. ¹⁴ Api wuta pirimi, “Wuta yingampa wurimi ngini arrami nginja John the Baptist. Wutatuwu yingampa wurimi ngini arrami nginja awarra

prophet Elijah, amintiya arrami awarra prophet Jeremiah amintiya wurimi ngini arrami nginja nyoni prophet ngini parlingarri yimuwu api wurimi ngini nginja waya awarra jini-pakupawurli (came back) api tuwanga yimpangini jiyima,” piri awuta ngarra-mamanta. ¹⁵ Api yimi ngawa-yuwuni, “Marri nuwa? Nuwa kuwani ngimpiri-mamula (call) ngiya?”

¹⁶ Api awarra Simon Peter yimi ngini, “Nginja awarra nginaki Christ ngini ngawa-rringani parlingarri yuwuntiyarra papaluwi ngini ngarra wiyi yini-mata-ngirri (would send) nginja kapi ngawa arikutumunuwi. Nginja awarra ngarra-mirani ngawa-rringani ngini kuriyuwu. Ngarra awarra ngawa-rringani wiyi yiloti arimuwu api ngarra awarra ngini yini-pangirri (sent) nginja kapi ngawa.” Ngarra awarra yipangiraga Simon Peter. ¹⁷ Api yimi ngawa-yuwuni kapi Simon Peter, “Aya,” yimi. “Awarra ngirramini ngini nginja jipangiraga ngini (about) ngiya api ngarra awarra warntirrana. Karri-kuwapi purru-wutiyarra nginja ngini ngiya awarra nginaki Christ. Waya juwa ngarra ngawa-rringani. Api ngawa-rringani arimi ngini nginja pupuni.” Ngarra awarra yimi ngawa-yuwuni.

¹⁸ Kiyi ngawa-yuwuni nyoni ngirramini yipangiraga kapi Simon, “Nginja yintanga Peter api awarra ngini-nginjila yintanga meaning arimi arikulanga waranga api ngiya wiyi ngirikirimi tayikuwapi arikutumunuwi ngini pimatuwariyi kapi awinyirra waranga api wuta wiyi awuta arikutumunuwi wupapunya angilawa jar-

rumoka. Api awarra maputiti wiya karluwu yimata-kirimi awuta arikutumunuwi ngini (to) pimata-mwari angilawa jarrumoka.” Ngarra awarra yimi ngawa-yuwuni kapi awarra Simon Peter.

¹⁹ Kiyi ngawa-yuwuni yipangiraga nyoni ngirramini kapi awarra Simon Peter, “Ngiya wiya ngirikirimi nginja ngini alawura nimpirimi kapi awuta tiwi kapi wupapunya angilawa jarrumoka api awuta tiwi kapi nginja nimpitimarti awuta ngini wiya pimatuwariyi kapi ngawarringani ngini-ngatawa japuja pili wuta kuwa wurimi ngini-ngilawa ngirramini api ngarra ngawarringani ngini kuriyuwi wiya arimi kangi wutawa, ‘Nyirru-waripa kapi ngiya japuja api nyirra-muwu awungarra.’ Api wutatuwi kapi nginja karluwu nimpitimarti ngini pimatuwariyi kapi ngawarringani japuja pili wuta karluwu kuwa wurimi ngini-ngilawa ngirramini api ngarra ngawarringani wiya arimi kangi wutawa, ‘Nuwa karluwu japuja kangilawa.’ Ngarra wiya awarra arimi ngawarringani kapi awuta tiwi kapi karluwu kuwa wurimi ngini-ngilawa ngirramini.” Ngarra awarra yipangiraga ngawa-yuwuni kapi awarra Peter.

²⁰ Kiyi ngawa-yuwuni yimi kapi ngarramamanta, “Nuwa waya ngimpi-majawu ngini ngiya awarra Christ ngini ngarra ngawarringani parlingarra yuwuntiyarra papaluwi ngini ngarra wiya yini-mata-ngirri (would send) ngiya kapi nuwa arikutumunuwi. Api ngajiti ngimpajiyarra yingampa tiwi ngini ngiya awarra Christ.” Ngarra awarra yipangiraga ngawa-

yuwuni kapi ngarra-mamanta.

Ngawa-yuwuni Jesus Yuwuntiyarra Ngarra-mamanta Ngini Awuta Tiwi Wiyi Pajuwani Wurikirmi Ngarra.

Matthew 16:21-25

²¹ Kiyi ngawa-yuwuni Jesus yuwuntiyarra awuta ngarra-mamanta, “Ngiya wiyi ngumpuriyi kapi Jerusalem pili ngiya-rringani awutimarti ngiya ngini ngimatu-wariyi awungarruwu. Api awungaji awuta priests kapi wuta alawuruwi amintiya awuta yingampa alawuruwi amintiya awuta scribes wiyi yingarti ngirramini (trouble) wupakirayi ngiya api kapi-wutawa majatawi wiyi wuripirni ngiya. Api karri yirrajirrima wumunga (on third day) api ngarra ngawarringani wiyi arikirmi ngiya ngini ngupukullarri api tuwanga yimpangini ngirima.” Ngarra awarra yipangiraga ngawa-yuwuni kapi ngarra-mamanta. Ngarra awungarri mampara karri yuwuntiyarra ngarra-mamanta nayi awarra ngirramini.

²² Kiyi ngarratuwu Peter yimarruriyi aringampi ngawa-yuwuni ngini nimarra pimata-majirri wuta wangata. Ngarra karluwu awarra Peter pupuni yimuwu awarra ngirramini ngini ngarra ngawa-yuwuni nimarra yimi ngini wuta wiyi wuripirni awarra ngawa-yuwuni api yimi awarra Peter kangi ngawa-yuwuni, “Ngajiti awungani nimpajami pili ngarra ngawarringani wiyi apamangi nginja api wuta wiyi karluwu pajuwani pimata-kirimi nginja,” yimi Simon Peter kapi ngawa-yuwuni. ²³ Api yimi

ngawa-yuwuni kangatawa, “Pirri pili nginja nginingaji maputiti. Ngiya-rringani awuti-marti ngiya ngini pajuwani ngimatami ngini awarra jirti (for the wrong) ngini nuwa arikutunuwi ngintiri-kirim-ani (you've done) api nginja karluwu nimpitimarti ngiya ngini kuwa ngimatami awarra ngiya-rringani. Yita nginja karluwu nimpiri-pungintayi (think) nginingaji ngarra ngiya-rringani aripungintayi. Waya juwa nimpiri-pungintayi nginingaji wuta arikutunuwi wuru-pungintayi.” Ngarra awarra yipangiraga ngawa-yuwuni kapi awarra Simon Peter.

²⁴ Kiyi yimi ngawa-yuwuni kapi ngarra-mamanta, “Awi,” yimi. “Nuwa tiwi kapi ngimpitimarti ngini nginti-mata-punya angilawa jarrumoka api nuwa awuta karluwu nuwulamiya nginti-mata-pungintayi (shouldn't think about yourselves). Yingampa tiwi wiyi arrami pokayini wurimi kangi nuwula. Arrami wiyi pajuwani wurikirmi nuwa nginingaji wuta wiyi wuripirni ngiya. Arrami wiyi wupamukuri nuwa kangi arikitirropurtayi (cross). ²⁵ Api ngini awuta tiwi wutimarti ngini pajuwani pimata-kirimi nuwa pili nuwa kuwa ngimpirimi ngiya api ngajiti kuwa ngimpajami awuta tiwi. Waya juwa nyirra-punya-la (keep following) angilawa jarrumoka api kiyi nuwa wiyi japuja kuriyuu kapi ngawa-rringani. Api ngini nuwa ngumpumwari angilawa jarrumoka karri awuta tiwi wutimarti ngini pajuwani pimata-kirimi nuwa amintiya karri pokayini wurimi kangi nuwula api nuwa wiyi karluwu

japuja kuriyuwu kapi ngawa-rringani.” Ngarra awarra yipangiraga ngawa-yuwuni kapi ngarra-mamanta.

17

Matthew 17:19-20

¹⁹ Kiyi karri ngawa-yuwuni wangata yimuwu api ngarra-mamanta punuwuriyi kangatawa kiyi piri mi ngini, “Pilikama ngawa karluwu papi ngarrija-mamiyi (couldn't bring out) awarra maputiti ngini yipalamiya kapi awarra kir-ijini ngarra purnikapa?” piri mi. ²⁰ Api ngawa-yuwuni yimi kangi wutawa, “Nuwa karluwu warntirrana kuwa ngintirimi ngini ngawa-rringani yimata-kirayi (would give) nuwa ngini-ngatawa power ngini nuwa papi ngintini-mata-mamiyi awarra maputiti api nuwa karluwu ngintija-kirimi (couldn't do) awarra mirrikili (miracle). Ngajiti worry ngini nuwa waya juwa kiyija kuwa ngimpirimi ngini ngawa-rringani wiyi amant-akirayi nuwa ngini-ngatawa power pili nuwa wiyi ngintija-kirimi (can do) mirrikili. Arrami nuwa wiyi ngimpitimarti yati jupun-yini (hill) ngini yimatu-wariyi kapi nyoni mur-rakupuni api ngini nuwa nimarra ngimpirimi kapi awarra jupunyini, ‘Tuwariyi nankitawu!’ api awarra jupunyini wiyi awuriyi awungar-ruwu. Ngawa-rringani wiyi apakirayi nuwa ngini-ngatawa power ngini arikulani mirrik-ili nginti-mata-kirimi.” Awarra yimi ngawa-yuwuni kangi ngarra-mamanta.

18

Ngirramini Ngini Karri Yati Tini Jirti Ngirramini Yipakirayi Nyoni Tini Ngini Wutiyati Pirripapunya Ngawa-yuwuni Jarrumoka.

Matthew 18:15-20

¹⁵ Kiyi ngawa-yuwuni nimarra yimi kapi ngarramamanta, “Yingampa nuwa-mamanta kapi nuwiyati ngimpapunya angilawa jarrumoka api wuta awuta jirti ngirramini (trouble) wiyi wupakirayi nuwa. Api ngini yati kapi nuwa api nginja-mantani apakirayi nginja jirti ngirramini, nginingaji ngarra jirti tini arimamula (calls) nginja api tuwariyi kapi awarra nginja-mantani api tajiyarra awarra, ‘Nginja jirti ngirramini jipakirayi ngiya.’ Awarra tajiyarra nginja-mantani nuwa wangatamiya. Ngini awarra nginja-mantani putuputuwu apakiray-amiya awarra jirti ngirramini ngini ngarra yipakirayi nginja api nuwa wiyi puranji ngumpuru-muwajirri (be friends). ¹⁶ Ngini awarra nginja-mantani karluwu kuwa arimi awarra ngini nginja jipangiraga kangatawa api nginja wiyi tuwariyi kapi yuwurrara nginja-mamanta kapi nuwiyati ngimpapunya angilawa jarrumoka api nimarra tami kang wutawa, ‘Kali! Ngawurliyi pili nuwa nyirra-pitingaya (listen to) naki awarra ngirramini (trouble) ngini ngiya amintiya ngiya-mantani nimarra ngarimi.’ Api awuta yuwurrara nginja-mamanta wiyi wutiyarra awarra nginja-mantani ngini ngarra jirti yikirimi kanginjila. ¹⁷ Ngini awarra nginja-mantani ngini jirti

ngirramini yipakirayi nginja wiyi karluwu kuwa yimatami awuta yuwurrara nginja-mamanta api tuwariyi kapi awuta tayikuwapi nginja-mamanta kapi nuwiyati yimpaja ngumpuru-kuruwarni (thank) ngawa-rringani kapi jurra api tajiyarra awuta nginja-mamanta ngini (about) awarra ngirramini (trouble). Ngini awarra nginja-mantani ngini ngarra jirti ngirramini yipakirayi nginja wiyi karluwu kuwa yimatami awuta nginja-mamanta api nginja amintiya awuta nginja-mamanta nimarra nyirrami kangatawa, 'Nginja karluwu tuwanga jimata-wuriji (shouldn't go into) angawula jurra.' Nginja amintiya awuta nginja-mamanta awarra nimarra nyirrami kapi awarra nginja-mantani ngini jirti ngirramini yipakirayi nginja pili ngarra karluwu putuputuwu yipakirayamiya awarra jirti ngirramini. Ngarra awarra nginja-mantani ngini jirti ngirramini yipakirayi nginja api ngarra awarra nginingaji awuta tiwi kapi karluwu kuwa wurimi ngawa-rringani ngini-ngatawa ngirramini." Ngarra awarra yipangiraga ngawa-yuwuni.

¹⁸ Kiyi ngawa-yuwuni nyoni ngirramini yipangiraga kapi awuta ngarra-mamanta ngini, "Naki awarra ngirramini warntirrana ngini awuta tiwi kapi nuwa ngimpitimarti ngini wuta wiyi pimatuwariyi kapi ngawa-rringani ngini-ngatawa japuja pili wuta kuwa wurimi ngini-ngilawa ngirramini api ngarra ngawa-rringani wiyi arimi kangi wutawa, 'Nyirru-waripa kapi ngiya japuja api nyirra-muwu awungarra.' Api wutatuwu kapi nuwa karluwu ngimpitimarti

ngini pimatuwariyi kapi ngawar-ringani japuja pili wuta karluwu kuwa wurimi ngini-ngilawa ngirramini api ngarra ngawar-ringani wiyi arimi kangi wutawa, 'Nuwa karluwu japuja kangilawa.' Ngarra wiyi awarra arimi ngawar-ringani kapi awuta tiwi kapi karluwu kuwa wurimi ngini-ngatawa ngirramini." Ngarra awarra yipangiraga ngawayuwuni kapi ngarra-mamanta.
 19-20 Kiyi ngawayuwuni nyoni nginaki ngirramini yipangiraga kapi ngarra-mamanta, "Awi," yimi. "Ngingi nuwa yuwurrara nimarra ngimpi-majirri ngini (about) kuta kamini awarra ngini nuwa ngimpitimarti ngawar-ringani ngini yimata-kirayi nuwa api kiyi ngini nuwa nanginta ngimpirimi awarra ngawar-ringani kuta kamini awarra ngini nuwa ngimpitimarti (need) api ngarra wiyi ngawar-ringani ari-pitingaya (listen to) nuwa api wiyi apakirayi nuwa awarra kuta kamini ngini nuwa ngimpitimarti amintiya awanuwanga wiyi amanuwani (help) nuwa karri nuwa awuta yuwurrara tiwi nanginta ngimpirimi awarra ngawar-ringani." Ngarra awarra yipangiraga ngawayuwuni. Kiyi yimi ngini, "Ngarra wiyi awarra ngawar-ringani ari-pitingaya (hear) nuwa pili karri nuwa mimpa ngimpirimi pili-ngini ngimpi-pungintayi (think about) ngiya api ngiya wiyi awungaji kangi nuwula nuwa yuwurrara tiwi arramukuta nuwa yuwurrajirrima." Ngarra awarra yipangiraga ngawayuwuni kapi ngarra-mamanta.

Ngirramini Ngini Yati Tini Ngini Karluwu

Putuputuwu Yipakirayi Ngarra-mantani.

Matthew 18:21-35

²¹ Kiyi Peter yuwuriyi kapi ngawa-yuwuni Jesus kiyi yimi ngini, “Arrami ngiya-mantani wiyi jirti arikirimi (do wrong) kangni ngiya, ngingingaji ngarra wiyi mitaya arimi ngini-ngilawa kunawuni, arramukuta ngarra wiyi kunyani arimi ngini (about) ngiya kangni yingampa arikutumunuwi, arramukuta ngarra wiyi arimarrimili ngiya-purnayinga. Ngini ngarra awarra jirti arikirimi (does that wrong) kangniya api ngiya ngirimajawu ngini ngiya putuputuwu api ngiya ngirimajawu ngini ngiya putuputuwu ngimata-kirayi (should forgive) ngarra. Api ngini ngarra tuwanga jirti arikirimi kangniya api ngiya tuwanga putuputuwu ngimata-kirayi ngarra. Api ngini ngarra awungani-la jirti arikirimi kangni ngiya api ngiya awungan-ari (how many times) ngiya putuputuwu ngimata-kirayi ngarra? Arramukuta walimani (7) times ngiya putuputuwu ngimata-kirayi ngarra. Marri?” yimi awarra Peter kapi ngawa-yuwuni. ²² Api ngawa-yuwuni yimi kangni ngarra, “Karluwu. Yita yimpaja putuputuwu tayakirayi nginjamentani karri ngarra jirti arikirimi kangni nginja. Ngajiti waya juwa walimani times putuputuwu nimpaja-kirayi ngarra. Putuputuwu tayakirayi ngarra yiloti,” yimi ngawa-yuwuni kangni Peter.

²³ Kiyi ngawa-yuwuni yimi kangni awarra Peter amintiya awuta yingampa ngarra-mamanta, “Ngawa-rringani ngini kuriyuu awutimarti ngawa ngini putuputuwu ngamata-kiray-ajirri

(forgive each other) api ngini ngawa karluwu putuputuwu ngapakiray-ajirri api ngarra wiya awanuwanga karluwu putuputuwu yimatakirayi (forgive) ngawa,” yimi ngawa-yuwuni.

Kiyi ngawa-yuwuni naki ngirramini (story) yuwuntiyarra awuta ngarra-mamanta, yimi ngini, “Naki ngirramini ngini ngiya nimarra ngiyimami kangki nuwa ngini (about) yati alawura. Kayi, awuta tiwi kapi wuta waki pirimi ngini (for) awarra alawura api yingampini (sometimes) wuta nanginta pirimani kunawuni awarra alawura api ngarra yipakiray-ani (lent) awuta tiwi awarra kunawuni ngini wuta nanginta pirimani ngarra.”

Kiyi natinga wumunga (one day) awarra alawura jingawu yimi kapi awuta tiwi kapi waki pirimi ngini (for) ngarra ngini pini-matu-wariyi kangatawa. Api karri wuta punuwuriyi kangatawa api ngarra yimi kangki wuta ngini, “Ngiya nguwtimarti awarra kunawuni ngini ngiya ngirripakirayi nuwa,” yimi awarra alawura.

²⁴⁻²⁵ Kiyi awuta tiwi kapi waki pirimi ngini (for) awarra alawura api wuta piniri-marruriyi kangatawa yati tini ngini awarra alawura yipakirayi ngarra 10,000 dollars api awarra tini yimi kangki awarra alawura, “Ngiya waya karri-kamini kunawuni api ngiya karluwu ngimata-kiray-awurli (can't give back) awarra kunawuni kanginjila,” yimi awarra tini. Kiyi awarra alawura yipangiraga kapi awuta yingampa wawurruwi kapi waki pirimi ngini ngarra api yimi ngini, “Nyirra naki tini

amintiya ngarra-purnayinga, amintiya ngarra-mamirampi, kiyi nyirra-marruriyi awuta kapi nyoni alawura api sellim nyirrami awuta kangatawa pili-ngini wuta waki pimatami ngini ngarra. Nuwa awanuwanga sellim nyirrami arramu-kaminawuti ngini naki tini awuni. Api karri nuwa wiyi sellim ngimpirimi awuta arikutumunuwi amintiya ngini-wutawa arramu-kaminawuti api awarra yingarti kunawuni ngini nuwa wiyi ngimpanga api nyirra-marruripa awarra kunawuni kangiya pili ngiya yingarti kunawuni ngirripakirayi awarra tini.” Ngarra awarra alawura yimi awarra kangi awuta wawurruwi.

²⁶ Kiyi awarra tini yipamukuri ngini-ngatawa yirrara yimpula (knelt down) kapi yakuluwuni yinkitayi kapi awarra alawura, kiyi ngarra pirlikiti yimi amintiya yimi kangatawa, “Arnapa. Putuputuwu tayakirayi ngiya api ngiya wiyi ngipakiray-awurl (give back) nginja tayikuwani (all) awarra kunawuni ngini nginja jipakirayi ngiya,” yimi kangi awarra alawura. ²⁷ Api kiyi awarra alawura putuputuwu yipakirayi awarra tini, api yimi kangatawa, “Waya ngajiti awungani. Tuwariyi kanginjila japuja,” yimi awarra alawura kapi awarra tini. Kiyi awarra tini yipumwari awarra alawura.

²⁸ Kiyi karri awarra tini yuwuriyi turruwuni api ngarra yuwunyayi yati ngarra-mantani ngini wutiyati awarra tini waki piri ngini (for) awarra alawura. Api puniyarri (before that time) awarra tini yipakirayi ngarra-mantani kiyija kunawuni. Api karri ngarra yipakuluwunyi

ngarra-mantani api yuwunga angatawa miraka, yimi ngini, “Ningani tayakiray-awurli (give back) ngiya awarra kunawuni ngini ngiya ngirripakirayi nginja,” yimi kangki ngarra-mantani. ²⁹ Kiyi ngarra-mantani yipamukuri ngini-ngatawa yirara yimpula (knelt) kapi yakuluwuni yinkitayi kapi awarra tini kiyi yimi ngini, “Mantani, arnapa. Wiyi pangarri ngiya ngipakirayi nginja awarra kiyija kunawuni ngini nginja jipakirayi ngiya,” yimi ngarra-mantani kangki awarra tini. ³⁰ Api awarra tini ngarra arnuka kuwa yimi kangki ngarra-mantani amintiya ngarra karluwu putuputuwu yipakirayi awarra api ngarra yimarruriyi ngarra-mantani kapi awuta majatawi pili-ngini wuta pimata-mukuri ngarra yilaruwu kapi jail. Kiyi awarra tini yimi kapi ngarra-mantani, “Nginja wiyi papi nimpinirimi (come out) kapi awarra jail karri nginja nimpakirayi ngiya awarra kunawuni,” yimi awarra tini kapi ngarra-mantani.

³¹ Awuta yingampa wawurruwi kapi waki pirimi ngini (for) awarra alawura, karri wuta pirripakuluwunyi awarra tini ngini yimarruriyi awarra ngarra-mantani kapi jail api jurrumumi jiyimi angi-wutawa yiminga (became angry) api putuputuwu pirripakirayi awarra tini ngarra-mantani. Kiyi wuta purruwuriyi purruwutiyarra awarra alawura ngini awarra tini yimarruriyi ngarra-mantani kapi jail.

³²⁻³⁴ Karri awarra alawura yipitingaya (heard) awarra ngirramini ngini wuta pirripangiraga awuta kapi waki pirimi ngini ngarra api ngarra awanuwanga jurrumumi jiyimi an-

gatawa yiminga (became angry) pili awarra tini yimarruriyi awarra ngarra-mantani kapi jail. Kiyi awarra alawura yipangirri (sent) awuta tiwi kapi awarra tini ngini wuta pini-mata-marruriyi ngarra kangatawa. Api karri awuta tiwi piniri-marruriyi awarra tini kangi awarra alawura api awarra alawura yimi kangatawa, 'Nginja jirti tini. Ngiya putuputuwu ngirripakirayi (forgave you) nginja pili nginja nanginta jiyimi ngini putuputuwu ngimata-kirayi nginja api ngiya ngurru-wutiyarra nginja ngini nginja karluwu jimata-kiray-awurli (don't have to give back) ngiya awarra yingarti kunawuni ngini ngiya ngirripakirayi nginja. Nginjatuwu awanuwanga putuputuwu nyimarri-pakirayi (should have forgiven) nginja-mantani awarra kiyija kunawuni ngini nginja jipakirayi ngarra. Api ngiya jur-rumumi jiyimi angilawa yiminga (became angry) pili nginja karluwu putuputuwu jipakirayi nginja-mantani. Api kiyi ngiya wiyi ngipangirri (send) nginja kapi jail,' yimi awarra alawura kangi awarra tini.

Kiyi awuta tiwi kapi waki piriimi ngini (for) awarra alawura api pirimarruriyi awarra tini kapi majatawi api purru-wuntiyarra awuta ngini, 'Nyirra-mukuri naki awarra tini yilaruwu kapi jail. Awungarruwu nyirra-pirni ngarra. Waya juwa karri awarra naki tini wiyi apakiray-awurli (give back) awarra alawura awarra yingarti kunawuni api ngarra wiyi awungarri papi awunirimi kapi awarra jail,' yimi awarra alawura kangi awuta majatawi." Awarra ngirramini (story) ngawa-yuwuni yuwuntiyarra Pe-

ter amintiya awuta yingampa ngarra-mamanta.
³⁵ Kiyi ngawa-yuwuni yipangiraga kapi awuta ngarra-mamanta, yimi ngini, “Ngiya-rringani ngini kuriyuwu wiyi awanuwanga karluwu putuputuwu apakirayi nuwa kapi karluwu putuputuwu ngimpakirayi yingampa arikutumunuwi,” yimi ngawa-yuwuni kapi ngarra-mamanta.

21

Awuta Alawuruwi Nanginta Pirimi Ngawa-yuwuni Jesus Ngini Kuwani Yini-pangirri (Sent) Ngarra Kapi Ngawa Arikutumunuwi.

Matthew 21:23-27

²³ Kiyi karri pangarri ngawa-yuwuni Jesus amintiya ngarra-mamanta wuta pirripakupawurli kapi Jerusalem api purruwuriyi kapi awinyirra arikulanga jurra angi-wutawa Jews. Kiyi karri wuta papi pirimi awungarruwu kapi awinyirra jurra api wuta purruwuriyi kapi awarra yard, api ngawa-yuwuni yuwuntiyarra awuta arikutumunuwi ngawa-rringani ngini-ngatawa ngiramini.

Kiyi awuta priests kapi wuta alawuruwi amintiya awuta yingampa alawuruwi, wuta purruwuriyi kapi ngawa-yuwuni api nanginta pirimi ngatawa, “Aya, mantani, nginja japini jinu-wuriyi awungarra kapi anaki jurra api juwuriyi kapi awuta arikutumunuwi kapi wuta sellim purru-wujingi-mani animuluwi awungarra kapi naki yard api kiyi nginja juwuntiyarra awuta arikutumunuwi ngini wuta karluwu sellim pimatami awuta animuluwi awungarra

kiyi nginja juwuntiyarra awuta ngini pimatuwariyi kapi nyoni murrakupuni (place). Kuwani yuwutiyarra nginja ngini “Pirri,” jimatami kangia awuta? Kuwani yini-pangirri (sent) nginja awungarra kangia ngawa arikutumunuwi?” piriimi awuta alawuruwi kapi ngawa-yuwuni.

²⁴ Kiyi ngawa-yuwuni yimi kangia wutawa, “Ar- napa. Pakinya ngiya nanginta ngimatami nuwa naki ngirramini (question). Karri nuwa ngim- parringa (answer) ngiya api awungarri ngiya wiyi nguwojiyarra nuwa ngini kuwani ngarra yini-pangirri (sent) ngiya awungarra,” yimi ngawa-yuwuni kangia awuta alawuruwi. ²⁵ Api kiyi ngarra nanginta yimi awuta, “Awarra John the Baptist api nayi kuwani awarra ngini yuwuti- yarra ngarra ngini ngarra baptise yimata-kirimi arikutumunuwi kapi makatinga? Arramukuta nuwa ngimpirimi ngini ngawa-rringani ngini kuriyuwu yuwutiyarra ngarra ngini awarra waki yimatami. Arramukuta nuwa ngimpirimi ngini nyoni tini awarra yuwutiyarra ngarra. Api nyirra-jiyarra ngiya ngini kuwani yuwutiyarra awarra John the Baptist ngini baptise yimata- kirimi awuta arikutumunuwi,” yimi ngawa- yuwuni kapi awuta alawuruwi.

Kiyi awuta alawuruwi jukuta pirimajirri (whispered) ngini, “Awungana ngawa nimarra ngamatami kapi awarra naki Jesus ngini kuwani yuwutiyarra awarra John the Baptist ngini bap- tise yimata-kirimi awuta arikutumunuwi? Ngini ngawa ngarimi ngini ngarra ngawa-rringani ngini kuriyuwu yuwutiyarra awarra John the Baptist ngini awarra waki yimatami api awarra

naki Jesus wiyi nanginta arimi ngawa, ‘Pilikama nuwa arnuka kuwa ngintirimi awarra ngirramini ngini awarra John yuwutiyarra nuwa?’ Api ngawa karluwu ngamatami kangatawa ngini ngarra ngawa-rringani yuwutiyarra awarra John the Baptist ngini baptise yimata-kirimi arikutumunuwi.” Awarra nimarra pirimajirri awuta alawuruwi.

²⁶ Kiyi wuta nimarra pirimajirri ngini, “Ngini ngawa wiyi ngarimi kangi awarra naki Jesus ngini nyoni tini yuwutiyarra awarra John the Baptist ngini baptise yimata-kirimi arikutumunuwi kapi makatinga api kapinaki arikutumunuwi kapi wujingi-rriti (are standing) awungarra api wuta wiyi jirti ngirramini (trouble) wupakirayi ngawa pili wuta manya wurimi ngini ngarra ngawa-rringani yuwutiyarra awarra John the Baptist ngini ngarra yimata-jiyarra arikutumunuwi ngini-ngatawa ngirramini amintiya ngini baptise yimata-kirimi awuta. Api ngawa karluwu ngamatami kangi awarra naki Jesus ngini nyoni tini awarra yuwutiyarra awarra John the Baptist,” pirimajirri awuta alawuruwi.

²⁷ Api kiyi wuta piriimi kapi ngawa-yuwuni ngini, “Kuta kuwani yuwutiyarra awarra John the Baptist ngini ngarra baptise yimata-kirimi awuta arikutumunuwi,” piriimi awuta alawuruwi. Api ngawa-yuwuni yimi ngini, “Ngiyatuwu awanuwanga karluwu nguutiyarra nuwa ngini kuwani yini-pangirri (sent) ngiya awungarra kapi nuwa arikutumunuwi amintiya ngini kuwani yuwutiyarra ngiya ngini ngimata-ngirri awuta

arikutumunuwi kapi nyoni murrakupuni (place), awuta kapi wuta sellim purru-wujingi-mani awuta animuluwi awungarra kapi anaki jurra.” Awarra yimi ngawa-yuwuni kapi awuta alawuruwi.

Naki Ngirramini Ngini Yati Tini Amintiya Awuta Yuwurrara Ngarra-mamirampi.

Matthew 21:28-32

²⁸ Kiyi ngawa-yuwuni Jesus yuwuntiyarra naki ngirramini (story) kapi awuta priests kapi wuta alawuruwi amintiya awuta yingampa alawuruwi, yimi ngini, “Yati tini yuwuni (had) yuwurrara ngarra-mamirampi kapi wuta wawuruwi. Natinga wumunga (one day) awarra tini yuwuriyi kapi ngarra-mirani ngini ngarra aringamini kiyi yimi kangatawa, ‘Aya, mirani, ningani nginja tuwariyi kapi ngini-ngilawa garden api awungarruwu waki tami,’ yimi awarra tini kapi ngarra-mirani ngini aringamini.

²⁹ Api ‘Karluru,’ yimi awarra malakaninga. ‘Ngiya karluru waki ngimatami awungaji,’ yimi awarra ngini aringamini kangi ngarra-rringani. Kiyi awinyirra-wanga wumunga ngarra yimi kangatamiya, ‘Ngiya ngimatu-wariyi (should go) kiyi waki ngimatami (should work) kapi ngarra ngiya-rringani garden.’ Api kiyi ngarra yuwuriyi kapi ngarra-rringani garden kiyi awungaji waki yimi.

³⁰ Kiyi awarra tini yuwuriyi kapi ngarra-mirani ngini ngarra yintinila api yimi kangatawa, ‘Aya, mirani, ningani nginja tuwariyi kapi ngini-ngilawa garden api awungarruwu waki

tami,' yimi. Kiyi awarra ngini ngarra yintinila yimi kangi ngarra-rringani, 'Manya, ngirringani, ngiya nguwuja waki ngirimi awungaruruwuwu kapi ngini-nginjila garden,' yimi awarra ngini yintinila api ngarra karluwu yuwuriyi kapi awarra garden ngini waki yimatami." Awarra ngirramini (story) ngawa-yuwuni yuwuntiyarra awuta alawuruwi.

³¹⁻³² Kiyi ngawa-yuwuni nanginta yimi awuta alawuruwi, "Nginuwani malakaninga warntirrana kuwa yimi ngarra-rringani?" yimi ngawa-yuwuni kapi awuta alawuruwi. Kiyi awuta alawuruwi purru-wutiyarra ngawa-yuwuni, "Ngarra awarra ngini aringamini warntirrana kuwa yimi ngarra-rringani, karluwu awarra ngini yintinila," piriimi kapi ngawa-yuwuni.

Kiyi ngawa-yuwuni yimi kangi awuta alawuruwi, "Nuwa kapi nuwa alawuruwi api pupuwi ngimpi-ri-mamuliya amintiya nuwa ngimpi-riimi ngini yingampa (some) arikutumunuwi api wuta jajiruwi, nginingaji awuta wawurruwi kapi waki wurimi ngini (for) awuta Roman alawuruwi amintiya nanginta wurimi ngawa Jews kunawuni ngini tax api wuta arrami mitaya wurimi yingampa awarra kunawuni. Amintiya awanuwanga nuwa ngimpi-riimi ngini wuta jajiruwi awuta mamini-kuwi kapi wurimarrimili tayikuwapi wawurruwi amintiya kapi nanginta wurimi awuta wawurruwi kunawuni. Awarra warntirrana ngini wuta jirti pirikirim-ani (done wrong) awuta mamini-kuwi amintiya awuta wawurruwi kapi wuta waki wurimi ngini tax

api awuta yingampa waya kuwa piriimi awarra ngirramini ngini John the Baptist yuwuntyarra awuta api wuta waya purrupumwari awarra jirti ngini wuta pakinya pirikirim-ani (the wrong they used to do) api waya wupapunya ngawarringani angatawa jarrumoka. Api wuta wiyi wuriyi kuriyuwu kapi ngini-ngatawa japuja api nuwa kapi nuwa alawuruwi api nuwa arami wiyi karluwu pimatuwariyi kapi ngawarringani ngarra japuja pili nuwa karluwu kuwa ngintirimi awarra ngirramini ngini-ngatawa John the Baptist amintiya karri nuwa ngintipakuluwunyi awuta wawuruwi amintiya awuta maminikuwi ngini purrupumwari awarra jirti ngini wuta pakinya pirikirim-ani api nuwa karluwu nguntu-pumwari awarra jirti ngini nuwa ngintirikirim-ani. Yita nuwa nanuwanga (still) ngimpapunya awinyirra jiringa jarrumoka.” Awarra yimi ngawa-yuwuni kapi awuta alawuruwi.

24

Karri-kuwapi Wurimajawu Karri Ngawa-yuwuni Jesus Wiyi Awuni-pakupawurli Awungarra Kapi Naki Murrakupuni.

Matthew 24:36-42

³⁶ Kiyi ngawa-yuwuni Jesus yimi kapi ngarramamanta, “Ngiya waya ngurru-wuntyarra nuwa ngini ngiya wiyi ngipakupawurli kuriyuwu kapi ngiya-rringani api wiyi nguwuni-pakupawurli (come back) kapi naki awungarra murrakupuni (to this earth). Karri-kuwapi wurimajawu

awinyirra wumunga (day) karri ngiya wiyi nguwuni-pakupawurli awungarra. Awuta angeluwi awanuwanga karluwu wurimajawu karri ngiya wiyi nguwuni-pakupawurli. Ngiya wiyarri karluwu ngirimajawu awinyirra wumunga. Waya juwa ngiya-rringani arimajawu karri ngarra wiyi tuwanga awuni-pangirri (send) ngiya awungarra kapi naki murrakupuni.” Ngarra awarra yipangiraga ngawa-yuwuni.

³⁷ Kiyi yimi ngawa-yuwuni ngini, “Nuwa nuwa-yuwuni ngiya nuwa tayikuwapi tiwi api karri yinkitayi nguwuni-pakupawurli awungarra api arikutumunuwi wiyi awungarri pirlamarri (not knowing) wurumuwu nginginaji karri ngarra Noah yimuwu api awuta arikutumunuwi pirlamarri purumuwu karri awarra yingarti kukuni waya yinkitayi yipakaluwangi (flooded) murrakupuni.

³⁸⁻³⁹ Tani-waya (no matter) awarra Noah yuwuntiyarra awuta tiwi ngini waya yinkitayi yingarti pakitiringa apungoli api apukaluwangi (flood) murrakupuni api awuta tiwi karluwu kuwa piriimi awarra ngirramini ngini ngarra yipangiraga. Waya juwa puru-pungintayi (thought about) wutalamiya, nginginaji wuta puru-pungintayi yinkiti amintiya awarra ngini wuta pirimangapa. Amintiya awanuwanga puru-pungintayi ngini marriti piriimi wutamantanga amintiya pirripakirayi wutamwaruwi kapi wuta-mamirampi pili-ngini marriti pimatami. Tani-waya (no matter) wuta pirripakuluwunyi awarra Noah ngini

yikirimi awinyirra miratinga (ark) api kiyi ngini yipawuriji yilaruwu kangki awinyirra miratinga awarra Noah amintiya ngarra-mamirampi api awuta tiwi pirlamarri purumuwu api wiyi (later on) awarra yingarti kukuni yipakaluwangi (flooded) murrakupuni api wuta purrupungarti awuta tiwi.

Api awarra yuraparrri (is the same) karri ngiya wiyi tuwanga nguwni-pakupawurli awungarra kapi naki murrakupuni pili awuta tayikuwapi arikutumunuwi wiyi karluwu kuwa pimatami ngini ngiya waya yinkitayi nguwni-pakupawurli awungarra, ngiya awarra nuwa-yuwuni nuwa tayikuwapi tiwi. Wuta wiyi awungarri pirlamarri (not knowing) wurumuwu awuta tiwi.

⁴⁰ Wiyi awungarri yuwurrara wawurruwi wurukurungumi (dig) kapi garden api ngiya wiyi nguwuntiyarra angeluwi ngini, 'Nyirru-wariyi kapi awarra garden api yati awarra tini ngini kuwa arimi ngiya api nyirra-marruriyi awarra kuriyuwu kapi ngiya-rringani japuja. Api ngarratuwu nyoni ngini ngarra arnuka kuwa arimi ngiya api nyirra-mwari awarra tini kapi yakuluwuni.' Ngiya awarra wiyi nguwuntiyarra awuta angeluwi," yimi ngawa-yuwuni.

⁴¹ Kiyi yimi ngini, "Awanuwanga yuwurrara maminikuwi wiyi awungarri jipitini wuji-kirimi awarra wheat kurukura (seed) ngini pimata-kirimi pamantarri api wuta awanuwanga awuta angeluwi wiyi natinga yimpalina wunga api wurimarruriyi awinyirra kuriyuwu pili nyirra kuwa ampirimi ngiya api awinyirra nyonga

wupumwari kapi yakuluwuni. Wuta wiyi awungani-la wurimi (keep doing that) awuta angeluwi.” Ngarra awarra yipangiraga ngawa-yuwuni kapi awuta ngarra-mamanta.

⁴² Kiyi yimi ngawa-yuwuni ngini, “Karri wiyi ngiya ngipapurti kapi ngiya-rringani japuja api nyirra-punya-la (keep following) angilawa pupuka jarrumoka. Ngajiti ngimpajamwari awinyirra jarrumoka pili nuwa karluwu ngimpiri-majawu karri wiyi ngiya nguwuni-pakupawurli awungarra kapi naki murrakupuni.” Ngarra awarra yipangiraga ngawa-yuwuni kapi ngarra-mamanta.

27

Matthew 27:1-2

¹ Karri japinari karri warnarringa jini-papurti api awuta tayikuwapi priests kapi wuta alawuruwi amintiya awuta yingampa alawuruwi kapi wuta Jews api wuta mimpa piriimi kiyi nimarra pirimajirri ngini, “Awarra naki Jesus pajuwani yimatami (should die) api awungana ngamatama?” piriimi. Kiyi piriimi ngini, “Ngawa ngawurra-marruriyi ngarra kapi awarra Pilate api ngarra Pilate wiyi awuntiyarra awuta soldiers ngini pajuwani pimatakirimi ngarra.” Awarra piriimi awuta alawuruwi. ² Kiyi wuta purruwunga arlipurringa api pirikimirna ngawa-yuwuni ngarra yikara ngini pimatuwariyi ngarra kapi awarra alawura Pilate ngarra japuja. Awarra Pilate api ngini-ngatawa murrakupuni Rome api ngarra alawura kapi awarra murrakupuni Judea.

*Ngarra Judas Arliranga Yimi Pili Ngarra
Traitor Yimi Kapi Ngawa-yuwuni Jesus.*

Matthew 27:3-8

³ Kiyi awarra Judas ngini ngarra traitor yimi kapi ngawa-yuwuni Jesus api karri yipitingaya ngini awuta alawuruwi nimarra pirimi ngini wuta wiyi pajuwani wurikirmi awarra ngawa-yuwuni api ngarra arliranga yikirmi api kiyi yuwuriyi yuwunga awarra 30 pwaja (coins) ngini silver ngini awuta alawuruwi pirripakirayi ngarra. Kiyi yimarruriyi awarra pwaja kapi awuta alawuruwi pili ngarra yuwutimarti ngini yimata-kiray-awurli (give back) awarra pwaja kangki wutawa. ⁴ Kiyi awarra Judas yimi kangki awuta alawuruwi, “Awi,” yimi. “Ngarra pupuni tini awarra Jesus api jirti awarra ngini ngiya ngurru-wutiyarra nuwa kapi (where) ngarra Jesus yimuwu pili nuwa ngimpitimarti ngini pajuwani nginti-mata-kirimi ngarra.” Ngarra awarra Judas yipangiraga. Api pirimi awuta alawuruwi kapi awarra Judas, “Pilikama awarra juwutiyarra ngawa pili nginja nginjila awarra ngirramini,” pirimi. ⁵ Api awarra Judas yuwunyawu awarra pwaja kapi yakuluwuni yilaruwu kangki awinyirra arikulanga jurra api ngarra wiyi (later on) yuwuriyi kapi nyoni murrakupuni kiyi yuwunga arlipurringa api yikimirn-amiya awinyirra arlipurringa kangki ngini-ngatawa miraka api yimatilay-amiya (he hung himself) kangki purinjirringa. Kiyi pajuwani yimi.

⁶ Kiyi awungarruwu kapi awinyirra jurra yingampa awuta alawuruwi purruwunga

awarra pwaja ngini awarra Judas yuwunyawu kapi yakuluwuni api pirimi ngini, “Ngini-ngawula ngirramini (law) ngini ngawa karluwu ngamatalami kangji jurra naki awarra pwaja pili ngarra awarra pwaja api ngawa nginti-pakirayi awarra pwaja kapi awarra Judas pili ngawa nguntu-wutimarti ngini wuta pajuwani pimata-kirimi awarra nayi Jesus.” Wuta awarra pirripangiraga awuta alawuruwi. ⁷ Api kiyi pirimajirri ngini, “Ngawa awungana (what) ngamata-kirimi (do with) nginaki pwaja?” Api awungarruwu kapi awarra murrakupuni yati tini yimuwu ngini ngarra yuwuni (had) ngini-ngatawa kirijini murrakupuni api awungaji kapi awarra kirijini murrakupuni ngarra yuwungamini parruwarti ngini yikirim-ani wurika (dishes). Api awuta alawuruwi pirimi kangji wutamiya ngini, “Ngawurliyi ngarimarruriyi naki pwaja kapi awarra tini api nanginta ngarimi awarra tini ngini yimata-kirayi ngawa ngini-ngatawa kirijini murrakupuni api awuta tiwi kapi wuta nyoni murrakupuni api jajuja wurikirimi awungarra api karri wuta pajuwani wurimi api ngawa wiyi ngarikijika awuta kapi awarra kirijini murrakupuni.” Wuta awarra pirimi awuta alawuruwi. Kiyi wuta wiyi (later on) pirimarruriyi awarra pwaja kapi awarra tini api nanginta pirimi ngarra ngini yimata-kirayi awuta awarra ngini-ngatawa murrakupuni. Api “Manya,” yimi awarra tini. Kiyi pirripakirayi ngarra awarra pwaja. ⁸ Wuta wiyi (later) pirimamula (called) awarra kirijini murrakupuni Majipani (blood land) pili

awuta alawuruwi pirripakirayi awarra pwaja kapi awarra Judas pili ngarra traitor yimi kapi ngawa-yuwuni api awuta alawuruwi wiyi (later) pajuwani pirikiri awarra ngawa-yuwuni api ngarra ngawa-yuwuni ngini-ngatawa majipani awungarri alala yimi. Api wiyi wuta pirimamula (called) awarra murrakupuni Majipani. Wuta nanuwanga wurimamula awarra murrakupuni Majipani.

Yingampa Soldiers Pirripamangi Awarra Cave Kapi Ngawa-yuwuni Jesus Ngarra Purnikapa Yipalamiya Yilaruwu.

Matthew 27:62-66

⁶² Karri pangarri karri Sabbath Day (Saturday) api awungarri awuta priests kapi wuta alawuruwi amintiya awuta Pharisees, wuta purruwuriyi kapi Pilate kiyi nimarra piri kan-gatawa, ⁶³ “Aya,” piri. “Ngawa ngarimajawu ngini awarra Jesus karri ngarra nanuwanga (still) yimpangini api ngarra manya yimi ngini, ‘Karri ngiya wiyi pajuwani ngirimi yirrajirima wumunga (days) api awungarri ngiya wiyi ngupukularri api tuwanga yimpangini ngirimi.’ Awarra Jesus yimi awarra karri ngarra nanuwanga yimpangini yimi,” piri awuta alawuruwi kapi awarra Pilate.

⁶⁴ Kiyi wuta piri kapi awarra Pilate, “Tajiyarra yingampa soldiers ngini wurru-wariyi kapi awarra cave kapi awarra Jesus ngarra purnikapa apalamiya api ngini wurra-mangi (must watch) awarra cave pili arramukuta ngarra-mamanta wiyi mitaya wurimi Jesus

ngarra purnikapa. Ngini wuta mitaya wurimi ngini-ngatawa purnikapa api wuta wiyi wuntiyarra tayikuwapi tiwi ngini awarra Jesus waya yipukularri api ngini tuwanga yimpangini yima. Ngini ngarra-mamanta wiyi wuntiyarra arikutumunuwi ngini awarra Jesus waya yipukularri api tuwanga yimpangini yima api awuta arikutumunuwi wiyi arrami kuwa wurimi awarra ngirramini. Api awarra warntirrana jirti pili awuta ngarra-mantawi wiyi awarra kunyani wurimi. Api awuta soldiers wurra-mangi (must look after) awarra cave.” Wuta awarra piriimi kapi Pilate, awuta priests kapi wuta alawuruwi amintiya awuta Pharisees.

⁶⁵ Kiyi awarra Pilate yimi kangi wuta, “Manya! Nyirru-wariyi nyirra-jiyarra awuta soldiers ngini wuta wurra-mangi awarra cave,” yimi. ⁶⁶ Api awuta alawuruwi pirripangirri (sent) yingampa soldiers kapi awarra cave. Awungarruwu kapi awarra cave arikulanga waranga kunji jiyimi ngini-ngatawa yangamini awarra cave amintiya yingampa wawurruwi purruwunga arlipurringa amintiya pirikimirna kapi awinyirra waranga pili-ngini wiyi arramu-kuwapi karluwu pimatan girri (push away) awinyirra waranga. Kiyi awuta soldiers tayinti piriimi kapi yakuluwuni yinkitayi kapi awarra cave amintiya pirripa-mangi awarra cave.

28

Yati Yingumpunila (angel) Yipangirri (pushed away) Awinyirra Waranga Angi Kunji Jiyimi

Awarra Yangamini Kapi Awarra Cave.

Matthew 28:2-4

2-4 Kiyi karri awarra Sabbath Day yipapaya api karri japinamini api ngawa-rringani ngini kuriyuwu yini-pangirri (sent) yati yingumpunila (angel) kapi awarra cave. Kiyi awarra yingumpunila yipangirri (pushed away) awinyirra arikulanga waranga angi kunji jiyimi awarra yangamini kapi awarra cave api awungarri yakuluwuni yuwuntipa (shook). Kiyi awarra yingumpunila yimuwu kuriyuwu kangki awinyirra waranga. Awarra yingumpunila ngarra ngirri-ngirri yimi ngingingaji warnarringa amintiya angatawa kuluji ngingingaji turtiyangini (white).

Awuta soldiers kapi pirripamangi awarra cave api karri wuta pirripakuluwunyi awarra yingumpunila api wuta pirimakirri kiyi pulingiya pirimi. Kiyi wuta pirripakupuraji kangki yakuluwuni ngingingaji wuta pajuwani pirimi.

Ngawa-yuwuni Jesus Yipukularri Api Tuwanga Yimpangini Yimi.

Matthew 28:5-9

⁵ Kiyi awuta yingampa maminikuwi, karri pirripawuriji yilaruwu kapi awarra cave, api pirripakuluwunyi awarra yingumpunila (angel) api ngarra yimi kapi wutawa, “Ngajiti ngimpaja-wanga! Ngiya ngirimajawu ngini nuwa kularlaga ngimpirimi awarra Jesus ngini ngarra nangunji pajuwani yimi, ⁶ api ngarra purnikapa waya arnuka awungarra. Ngarra

waya yipukularri api tuwanga yimpangini yimi nginingaji ngarra yuwutiyarra nuwa puniyarri (before) karri ngarra nanuwanga (still) yimpangini. Nyirru-waripa yilaruwu kapi naki cave kiyi nyirra-kuluwunyi kapi ngarra purnikapa yuwujingi-milani karri pakinya,” yimi awarra yingumpunila kapi awuta maminikuwi.

⁷ Kiyi awarra yingumpunila tuwanga yimi kangi wutawa, “Nyirru-wariyi nyirra-jiyarra ngarra-mamanta, ‘Nayi awarra Jesus waya yipukularri api tuwanga yimpangini yimi. Ngarra wiyi aringampi awuriyi kapi awarra murrakupuni Galilee api awungarruwu nuwa wiyi ngumpunyayi ngarra.’ Awarra ngirramini nyirra-jiyarra awuta ngarra-mamanta. Ngiya waya juwa awarra ngirramini nginiri-marruriyi kapi nuwa,” yimi awarra yingumpunila kangi awuta yuwurrara maminikuwi. ⁸ Awuta yuwurrara maminikuwi pirimakirri awarra yingumpunila api yartipili purrupumwari awarra cave. Wuta awanuwanga kukunari piriimi pili ngawa-yuwuni waya yimpangini yimi api wuta kalikali piriimi kapi ngawa-yuwuni ngarra-mamanta ngini pimata-jiyarra awuta ngini ngawa-yuwuni waya yimpangini yima.

⁹ Karri awuta maminikuwi purruwaja api ngawa-yuwuni Jesus papi yimi kangi wutawa kiyi ngarra yimi ngini, “Awi, mamanta.” Api wuta punuwuriyi kangatawa kiyi purruwunga ngarra malapwara amintiya puru-kuruwarni (thanked) ngarra. Api ngawa-yuwuni yimi kangi wutawa, “Ngajiti ngimpaja-wanga. Nyirru-wariyi nyirra-jiyarra ngiya-mamanta ngini wuta

wurru-wariyi kapi awarra murrakupuni Galilee amintiya ngini awungarruwu wuta wiyi wu-pakuluwunyi ngiya.” Awarra yimi ngawayuwuni kapi awuta maminikuwi.

Awuta Soldiers Purru-wuntiyarra Awuta Alawuruwi Ngini Ngawa-yuwuni Ngarra Purnikapa Waya Yipamulijipa.

Matthew 28:11-15

¹¹ Parlinginari (later on) yingampa awuta soldiers kapi pirripamangi awarra cave api wuta pirripakupawurli kapi Jerusalem api purruwuriyi kapi awuta priests kapi wuta alawuruwi kiyi purru-wuntiyarra awuta, “Yati yingumpunila (angel) yinuwuriyi kapi awarra cave kiyi yipangirri (pushed away) awinyirra waranga angi kunji jiyimi awarra yangamini kapi awarra cave api karri ngawa ngintipakuluwunyi yilaruwu kapi awarra cave api awarra Jesus ngarra purnikapa waya yipamulijipa (disappeared).” Awarra pirimi awuta soldiers kapi awuta priests kapi wuta alawuruwi.

¹² Karri awuta priests piri-pitingaya (heard) awarra ngini awuta soldiers pirripangiraga api awuta priests amintiya awuta yingampa alawuruwi kapi wuta Jews api wuta mimpa pirimi kiyi nimarra pirimajirri, “Awungana ngamatama?” pirimi. Kiyi pirimi ngini, “Ngawa ngawurra-kirayi (we must give) awuta soldiers kunawuni ngini wuta wiyi karluwu pimata-jiyarra yingampa arikutumunuwi ngini wuta pirripakuluwunyi awarra yingumpunila

awungarruwu kapi awarra cave amintiya ngini awarra Jesus ngarra purnikapa waya yipamulijipa (disappeared).” Awarra pirimajirri awuta alawuruwi. Api kiyi wuta pirripakirayi awuta soldiers yingarti kunawuni kiyi piriimi kangki wutawa, “Ani, nuwa kunawuni. ¹³ Api ngini yingampa tiwi nanginta wurimi nuwa ngini, ‘Maka awarra Jesus ngarra purnikapa?’ api nyirra-jiyarra awuta ngini ngarra-mamanta punuwuriyi kapi awarra cave karri japinamini karri nuwa ngintiri-majirripi api wuta mitaya piriimi ngarra purnikapa awarra Jesus. ¹⁴ Amintiya ngini awarra alawura Pilate wiyi aripitingaya (hears) ngini nuwa ngintiri-majirripi amintiya ngini nuwa karluwu warntirrana nginti-pamangi awarra cave api arramukuta ngarra wiyi awutimarti ngini jirti ngirramini (trouble) yimata-kirayi nuwa. Api ngajiti worry ngimpajami pili ngawa alawuruwi wiyi nimarra ngarimi kapi awarra Pilate ngini ngarra karluwu yimata-kirayi jirti ngirramini kangki nuwa,” piriimi awuta alawuruwi kapi awuta soldiers. ¹⁵ Kiyi awuta soldiers purruwunga awarra kunawuni. Kiyi wuta wiyi (later on) purru-wuntiyarra yingampa tiwi ngini ngawa-yuwuni ngarra-mamanta mitaya piriimi ngarra purnikapa. Waya ningani awuta Jews nanuwanga (still) wuntiyarra wuta-mampirami wuta-mwaruwi awarra-wanga (same) ngirramini ngini ngawa-yuwuni ngarra-mamanta mitaya piriimi ngarra purnikapa.

Ngawa-yuwuni Jesus Tuwanga Papi Yimi Kapi

Ngarra-mamanta Awungarruwu Kapi Galilee.

Matthew 28:16-20

¹⁶ Kiyi ngawa-yuwuni Jesus ngarra-mamanta awuta wamurrara yati (11) purruwuriyi kapi awarra jupunyini (hill) kapi ngawa-yuwuni yuwuntiyarra awuta ngini wuta pimatuwariyi. Awarra jupunyini awungarruwu kapi awarra murrakupuni Galilee.

¹⁷ Kiyi awungarruwu ngawa-yuwuni papi yimi kangi wutawa api kiyi wuta puru-kuruwarni (thanked) ngarra. Api yingampa awuta ngarra-mamanta karluwu puru-kuruwarni ngawa-yuwuni pili wuta amparrimani pirrarimi ngini ngarra nyoni tini.

¹⁸⁻¹⁹ Kiyi ngawa-yuwuni yinkitayi yuwuriyi kapi awuta ngarra-mamanta api yimi ngini, “Awi, mamanta, ngiya-rringani ngini kuriyuwu waya yikirimi ngiya alawura kangi awuta tayikuwapi (all) arikutumunuwi kapi ngingingaji ngatawa murrakupuni (the whole world) amintiya ngiya awanuwanga alawura kapi awuta kapi wurumuwu kuriyuwu kapi ngarra japuja. Api nuwa wiyi nyirru-wariyi kapi ngingingaji ngatawa murrakupuni kiyi nyirra-jiyarra awuta arikutumunuwi awarra ngini-ngilawa ngirramini ngini wuta pimata-mwari awarra jirti ngini wuta pakinya pirikirimani (the wrong they used to do) amintiya ngini pimata-punya (should follow) angilawa jarrumoka. Api karri awuta arikutumunuwi wiyi kuwa wurimi kangilawa api nuwa baptise nyirra-kirimi awuta amintiya nyirra-jiyarra

awuta ngini ngarra ngiya-rringani ngini kuriyuwu ngarra waya ngini-wutawa alawura. Awanuwanga ngiya amintiya ngiya-rringani ngini-ngatawa pukwiyi (Holy Spirit) ngawa wiyarri wiyi kapi-wutawa alawuruwi. Awarra nyirrami kangi awuta arikutumunuwi karri nuwa wiyi baptise ngimpiri-kirimi awuta,” yimi ngawa-yuwuni kangi ngarra-mamanta.

²⁰ Kiyi ngawa-yuwuni yimi kapi awuta ngarra-mamanta, “Karri awuta arikutumunuwi wiyi wupapunya angilawa jarrumoka api nyirra-jiyarra awuta awarra tayikuwa-ni (all) ngirramini ngini ngiya pakinya ngurru-wutiyarra nuwa amintiya awanuwanga nyirra-jiyarra awuta ngini wuta kuwa wurrami (must obey) awarra tayikuwa-ni ngirramini. Naki awarra ngirramini warntirrana ngini ngiya wiyi yiloti ngipamangi nuwa amintiya wiyi nguruwani (help) nuwa right through karri naki murrakupuni apapaya (the world finishes).” Awarra yimi ngawa-yuwuni Jesus kapi awuta ngarra-mamanta.

Tiwi Bible **The Gospels in the Tiwi language of Australia**

copyright © 2000 Wycliffe Bible Translators

Language: Tiwi

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures. Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2021-11-29

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 22 Feb 2024 from source files dated 31 Aug 2023

c3133680-c681-5412-8d19-cdc3b681d319